

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

TIZENHATODIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.
BUDAPEST, 1927.

TARTALOM.

	Oldal
Herczeg Ferenc. Irta: Futó Jenő. (III. közlemény.)	181
Tőke Ferenc; „Spira históriája“. Irta: Dézsi Lajos	211
Összefoglaló könyvszemle. Irta: Alszeghy Zsolt.. .. .	218

BÍRÁLATOK.

Szász Károly: A szabadfalvi pap leánya. — Palágyi Lajos válogatott költeményei. — Komáromi János: Hat vőlegény. — Hegedüs Sándor: Vörösbőrű romantika. — Váry Rezső: Urak és gazdagok. — Dormándi László: Sólyommadár. — Turchányi István: Aszja. — Simon Lajos: Cserépvári történetek. — Balassa Imre: Nagy idők. — Verses kötetek. — Prohászka-breviárium. — Szigetvári Iván: Kisebb munkák. — A Petőfi-Társaság ötven esztendeje. 1876—1926. — Viczián Márta: Nestroy János hazánkban. — Vashegyi Margit: A magyar Molière-fordítások. — Balogh István: Gyóni Géza szibériai életrajza. — Lám Frigyes: A gründlerek irodalma 233

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

I. Folyóiratok	245
II. Hírlapok	258

FIGYELŐ.

Ferenczi Zoltán. V. M. — A legújabb irodalom és az ifjúság. — Elhúnytak. G. P. — Hírek. — Új könyvek. — Inhalt der selbständigen Mitteilungen 263

TANULMÁNYOK.

Herczeg Ferenc.

Irta: FUTÓ JENŐ.

A nő-problémáktól a világháborúig.

(1906—1914.)

Herczeg Ferenc külső élete 1906—1914 között folytatólagos írói sikerek közt telt el. Ezen idő alatt ismét több művével nyert akadémiai jutalmat s a legelső magyar tudományos társaság érdemei elismeréséül 1911-ben rendes tagjává, 1914-ben pedig tiszteleti tagjává választotta. Herczeg 1899 óta, amidőn mint levelezőtág kerül az akadémikusok sorába, igen élénk tevékenységet fejtett ki az Akadémia belső életében. Alig van az I. osztály B) alosztályában pályázat, amelyen ő bírálóként ne szerepelne, alig van vidéki kultúrünnep, amelyen az Akadémia képviselőjében meg ne jelenne. Elbeszélései közül több jelenik meg az Akadémiai Értesítő lapjain s a kifejtett lelkes és intenzív munka eklatánsan mutatja az Akadémia és Herczeg közt létrejött áldásos összeforrást.

Nagy változást mutat azonban ugyanezen idő alatt Herczeg belső élete. Lelkét most különösen egy fogalom tartja fogva: a nő, s ez visszatükröződik költészetéről is. A nővel kapcsolatos témák ugyan már előbb is foglalkoztatták, mert, mint látjuk, hol a bukott nő sorsát (*Simon Zsuzsa*), hol az érdekházasságot (*Szabolcs házassága*), hol a szülei vétke miatt bűnhődő leány (*Honthy háza*), hol a teljesen magára hagyott úrleány (*Egy leány története. Idegenek között*) sorsát esetelte előző műveiben. Úgy tetszik azonban, hogy ezeknek a műveknek az eszméi mind kívülről jöttek, külvilági impressziókként vertek gyökeret az ihlet pillanatában és váltak élménnyé lelkében. Ebben az új korszakban keletkezett s a nővel kapcsolatos témákat feldolgozó művek eszuéi pedig mind a Herczeg legsajátosabb énjéből fakadnak, amelynek magyarázatát az életében be-

következő változásban találjuk. Az élet útain eddig egyedül járó író ugyanis élettársat keres és talál magának s 1908 májusában vezeti oltár elé szíve választottját. Ez a fontos lépés nemcsak egyéni életében, de költészetében is fordulópontot jelent. Eddig tárgyalt művei alapján Herczeget tárgyilagossá íróknak ismertük meg, akinek alanyisága csak itt-ott tör elő, ezután írt művei pedig azt mutatják, hogy nem a külvilágnak, hanem önmagának és családi életének „kérelmelhetetlen“ megfigyelője s külső impressziói helyett saját, sokszor legbensőbb dolgait veri ki lantja húrjain. Herczeg költészetén művészi pályájának ebben a korszakában sajátos lírai sáv húzódik át s bár természetesen más genre-hez tartozó művekkel is lesz ezen idő alatt dolgnunk, az alanyi elem a szimbolikus keret ellenére is szembeszökő és nem marad titok a figyelmes olvasó előtt.

Már mindjárt ebben a korszakban megjelent első műve, a *Lélekrablás* (1906) e. regényének az alapeszméje clárulja a házaseslet kérdésével való foglalkozást. A regényben ugyanis a házastársi viszonyt fejtegeti s a tragikus kimenetelű meséből végső konkluzióként az az egyébként egyszerű igazság vonható le, hogy a házastársak életét csakis a lelki közösség és az egyenlőség teheti igazán boldoggá. A mű egyik legkiválóbb lélektani regényünk, amelyet az Akadémia a Péczely-díjjal koszorúzott.

Hőse Sárkány József, dúsgazdag földbirtokos, országgyűlési képviselő, nagytevékenységű mérnök, aki a női nemet bár tiszteli, mégis bizonyos mértékig lenézi, a férfi egyenrangú társának nem tartja s a szerelemről, a házasesletről igen sajátos fogalmat alkot magának. Mint negyvenéves férfi feleségül veszi egyik elhúnyt barátjának árváját: Gyöngyössy Hajnalkát, akit tízéves kora óta saját elvei szerint nevelt s aki szívtelen környezetéből való megszabadulása óta istenként imádja megmentőjét. A házasság egy ideig nagyon boldoggá teszi Hajnalkát, miután azonban férje mellett sokat kell egyedül lennie, önállóan kezd gondolkozni s urával szemben elfoglalt alárendelt helyzete ködfátyolt borít boldogsága verőfényes egére. Később belátja és felette bántja, hogy ő szellemileg mennyire mögötte marad urának s arra törekszik, hogy férje lelkét meghódítsa, de egyik ballépést a másik után követi el s férje lelkét meg sem közelítheti. Férje nemcsak azt látja be, hogy ő szellemileg egészen jelentéktelen, de a Fáber bárónéval való szakítás következtében

azt is sajnos tapasztalja, hogy ő érzelmeiben is egészen közönséges. Elégedetlen lesz urával és a Farkasics társaságában keres szórakozást. Hosszabb ideig eljár udvarlója legénylakására, megengedi, hogy őt csókolgassa, de midőn döbbenve látja, hogy a híres nőcsábász végül reá is ki akarja vetni hálóját, rémülve menekül urához, akinek kevéssel előbb elnyert miniszteri tanácsosi állása megrendült. Sárkány a bukás fájdalmas érzetében lelkiileg össze akar forrni feleségével, aki nem tud hova lenni örömeiben, hogy urának ime szüksége van rá. Feledni Olaszországba akar utazni, de Hajnalka előbb megvallja urának a Farkasicsal kötött barátságát, ami miatt az, jóllehet tudja, hogy neje a hűséget nem szegte meg, válópert indít ellene. Hiába próbálja Fáber báróné a neje ártatlanságáról meggyőzni, hasztalan bizonygatja, hogy az elhanyagolt asszony Farkasicsnál is az urát kereste; nincs reá hatással a Hajnalka levelezése sem, amelyből az tűnik ki, hogy egész élete az ura után való szomorú várakozásban telt el, Sárkány hajthatatlan marad, Hajnalka pedig az első hivatalos irat megérkezése után a Dunába ölte magát.

A regény keretei közt tragédiát ad Herczeg. A házastársi viszonyt nagyon sajátos szempontból fogja fel s ennek megfelelően alkotja meg a jellemeket is, amennyiben a hősnőben csak a saját akarát ismerő zsarnokot, partnerében pedig láncravert rabot rajzol. Két ilyen ellentétes jellem egymás mellé állítása — jóllehet a maga módja és elvei szerint mindegyik szereti a másikat, de lelki közösség és egyenjogúság nincs közöttük — előre sejteti a katasztrófát. A kifejlést az igen következetesen keresztülvitt jellemrajz alapján kellően előkészítve, lélektanilag megalapozva látjuk. Sárkány jelleme álló, nyugvó kép, amely lényegében nem változik. Fővonása az önzés és a nőről, szerelemről s a házastársi viszonyról alkotott exotikus felfogás. Szerinte a nő „drágább kelléke a férfinak a pipájánál, de nem olyan fontos, mint a kardja; úgy bánik vele, mint a gyermekkel és miután jószívű, alkalomadtán elhalmozza játékszerekkel és édességekkel, de minden törekeny holmit elkoboz tőle, egyebek közt a lelkét is és felrakja az almáriom tetejére, ahol nem érheti el a gyermek“. De sokkal inkább férfi, minthogy „meg tudna lenni az asszonyi gyöngédség melege nélkül“, viszont kevesebb a szíve, minthogy „boldoggá tudna tenni egy nőt“, tehát olyan feleség kell neki, akinek „a lelkét Wertheim-

szekrényben őrizheti“, akit saját elvei szerint neveltek. Midőn Hajnalkában ilyen hitvestársat talál, megpróbálja ugyan magához asszimilálni a békóival küzdő fiatal asszonyt, de leghőbb óhaját, hogy igazi hitvestársi közösségben éljenek, nem teljesíti. Nemesak a felesége tragédiáját idézi így elő, de a saját boldogságát is feldúlja.

A Hajnalka lelki élete a legkínosabb vergődés, a legelszántabb küzdelem képét mutatja. Jellemének legfőbb vonása a fanatikus szerelem, de naiv is és végtelen becsületes. Már ártatlan gyermekkorában is megértő lélek után vágyik s midőn Sárkány rideg környezetéből kiragadja, nem istenhez, hanem megmentőjéhez imádkozik, akinek egész lénye már akkor csodálattal töltötte el. Midőn huszonegyéves korában egy derék fiatalember meg akarja kérni, Sárkány felhívására leplezetlenül tárja fel belsőjét, amelyből a megmentője iránt érzett szerelem szinte elemi erővel tör elő. Mint Sárkány neje, készséggel aláveti magát fanatikus szerelmében a házasság feltételeinek, lemond egyéniségéről és szilárd hangon jelenti ki ura előtt: „Királyné leszek minden férfi számára, eseléded csak neked.“ Amidőn tudatára ébred, hogy milyen tömlöcbe került, rab lelke szabadság után vágyik s ezután minden törekvése oda irányul, hogy úrával szemben egyénileg érvényesüljön, hogy lelkét meghódítsa. Ezért vesz össze Fáber bárónéval, ezért akar irtó háborút indítani férje könyvei és jegyzetei ellen s miután ez sem használ, dacból barátságot köt Farkasiccsal, aki egyéni érvényesülési vágyát kielégíti s annyira megérti és méltatja, mint senki más. A híres nőcsábász hálójából rémülve szökik ki, felébredése kínos lelki tusát von maga után, de megmarad becsületesnek. Midőn ura bukása után közeledik hozzá, nem tartja addig csókjaira és bizalmára érdemesnek magát, míg titkát meg noni vallja. A szakítás után egész magatartása annak kifejezése, hogy ő mindenütt a férje lelkét kereste s miután azt sehol sem tudta feltalálni, a halálban keres menekvést.

Hajnalka lelki élete igen finom vonásokból álló lélekrajz. Küzdelme, amelyben még az utolsó idegszálát is munkába állítja, egy olyan várostrom képét mutatja, amelyben a vár ereje tudatában szilárdan ellenáll s az ostromló a sikertelen támadások miatt megöli magát. Ennek a küzdelemnek kettős indítéka s így a mű cselekményének kettős hajtóereje van. Az egyik egy rablélek szabadságvágya, a másik a bálványként imá-

dott férfi lelkének meghódítása. A kettő mintegy átjárja, kiegészíti egymást és együttesen érleli meg a lélektanilag jól megalapozott katasztrófát. Sárkány mögött Herczeg hideg értelme lappang, ő igazi Kraft-Mensch, aminőket írunk elejétől fogva szívesen rajzol, Hajnalka pedig Simon Zsuzsára emlékeztető leánykarakter. A férfival szemben való érvényesülési vágy nem új motivum a műben, ugyanezt, mint általános elvet, láttuk az *Arienne* c. elbeszélésben. Fáber báróné új jellem: a modern, tudós nő érdekes típusa.

A mű belső szerkezetét tekintve, igen érdekes és sajátos képet mutat. A bonyodalom javát kitevő küzdelem nem a főhős, hanem a Hajnalka küzdelme. Küzd, harcol Sárkány is, de nem Hajnalkával, hanem a külvilággal. Az ő küzdelme nem egyenesen befelé, hanem előbb kifelé hatva, kívülről irányítja és támasztja alá a cselekményt. Úgy a Hajnalka, mint a Sárkány küzdelme között az ok és okozat viszonya lépésről-lépésre kimutatható, de nem közvetlen, hanem közvetett hatásról lehet szó s irányító, mozgató erőként mindig Sárkány szerepel. Ilyen értelemben hős Sárkány, így van a műben egységes cselekmény.

Ezen kiváló, teljesen alanyi felfogásból eredő lélektani regény után ismét a multhoz tér vissza Herczeg a *Déryné ifjasszony* (1907) c. színjátékában. Keletkezéséhez a kolozsvári Nemzeti Színház új épületének 1906 szeptember 7—8-án történt felavatására szerzett *Színházavatás* c. egyfelvonásos drámája adja a kulcsot. Ez utóbbit illetékes körök felkérésére írhatta s a legrégebb magyar színház multját a Déryné Naplójából ismerhette meg. A kor tanulmányozása közben foganhatott meg lelkében az eszme, hogy a magyar színművészet lánglelkű apostolának örök emléket állít és a jelen háláját lerója a még életében elfelejtett és eltemetett alapozók legkiválóbbika iránt, akinek csak sovíniszta magyarsága volt nagyobb tehetségénél és mégis világhírré emelkedett. A háromfelvonásos színjáték azt ecseteli, hogy Déryné, illetve a magyar színészet, mint hódítja meg ezer küzdelem és nélkülözés között a magyar közönséget, mint szorítja ki az anyagilag erősebb lábon álló s az akkor inkább méltányolt német színészetet. Nem művészekre, hanem igazi apostolokra volt ennél a munkánál szükség. Ilyen volt a valóságban Déryné, ilyennek festi Herczeg is színjátékában. Nemesak feltalálja magát minden helyzetben, de áldoz, fárad, ha kell, koplal és másban is nélkülöz, de a harcot soha abba

nem hagyja, csak az eszme testet öltön. Ő tényleg „tarkatollú kis énekesmadár“, akinek „a lába nyomán virágot hajt a szikla is“ s aki ha egyszer a színpadon megjelent, „verőfény csapott“ a nézők szívébe, a lelkének pedig „mintha szárnya nőtt volna“. Valóban „láthatatlan kincset“ hordozott folyton magával s ez még életében „elérkezett oda, ahol szükség volt rá“, de őt már, mint tisztes matrónát, ekkor elfeledték. Mégis az ő nevéhez kapcsolódik a magyar színészet megteremtésének és térhódításának dicsősége. A magyar közönség megnyerését Thuretzky táblabíró szerepeltetésével érzékelteti az író, aki a mű elején még engedélyt sem ad a színészeknek a játszásra, a végén pedig védelmezi őket, mert „ők a mult idők hírhordói, a jelen sötétség lámpagyújtogatói, a jövő szántóvetői“, sőt támogatja is őket, mert ő viszi vissza a gyámfiát, az otthonról többször elszökött Egressy Gábort, a Kolozsvárra menő társulathoz, hogy színész lehessen.

A mű meséje aránylag csekély, egy kiragadott rész Déryné életéből, amint a meg nem értés miatt Alsóturáról Kassa felé mennek s innen egy szerelmi idill miatt Kolozsvár felé tartanak. A színjáték határozottan a Déryné Naplója alapján készült. A lelkesedésnek ugyanaz a heve jellemzi magát a művet, mint a naplót. A szereplők nagyrésztben történeti alakok s a mű egyebekben is ragaszkodik a valóhoz. Déryné a valóságban is szerette Szentpéteri Zsigmond, hugának, Zsuzsikának és Egressy Gábornak a szerelme sem költött. Dérynének a Kolozsvárra szöktetése is nagyon közel áll a valóhoz s gróf Szepessy Teodor alakja nagyon hasonlít a Napló által említett grófhhoz, akivel Déryné Kassán a pletyka összehozta. Még a füttynek is van a Napló szerint történeti alapja. Ebben tendencia nélkül egy tordai kékdolmányos részeltette Kolozsváron Déryné, de éppen olyan csúful járt, mint az a felbérelt szepesi német diák, akinek meg a színjátékban Szepessy gróf vette el a kedvét hasonlók elkövetésétől.

A kort is híven tükrözi a mű. Látjuk az első magyar színészek apostoli munkáját, de a közönyt is, sőt itt-ott a majdnem ellenséges indulatba átcsapó magatartást. Így a maga korába visszahelyezve elevenedik meg Déryné isteni küldetésével s a magyar közönség meghódítása által az ő alakját övezi Herezeg glóriával. A műnek nincs szigorú drámai koncepciója, amint-hogy Déryné élete sem drámai. Egyedül szerencsétlen házas-

életéből lehetett volna drámát alkotni, de írónknak nem ez volt a célja. Ő a kor keretei közt Dérynét akarta megeleveníteni s az elfelejtett hősnek a homlokát glóriával övezni. Ez remek költői, hangulatos képei által sikerült is.

Herczegnek ebben a korban aránylag lassan csörgedező költői ere egy újabb novelláskötettel gyarapítja elbeszélő irodalmunkat. A *Kaland és egyéb elbeszélések* (1908) c. gyűjteményre célzunk. A novella terén Herczeg már elérte azt a magaslatot, amelyet tetőpontnak nevezhetünk. Ez az újabb novelláskötete nem jelent emelkedést, de nem kelthet meglepetést sem. Az itt közölt novellák mind kiváló alkotások. Tárgykörük megszokott, hangjuk is hol humoros, hol szatirikus, hol az elbeszélő nyugodt, higgadt hangja. De van ezekben a novellákban valami új is. Köztük is találunk olyanokat, amelyekbe alanyi elemeket visz be írónk. Különösen a *Kaland, A vörös ember, A lantos házassága s a Mese egy asszonyról, aki nem akarta, hogy gyermeke legyen* c. művek jöhetnek ebből a szempontból tekintetbe. Valamennyi mély költői allegória. A *Kaland* középkori mezbe öltötetett regényes történet, amely a nőt démoni oldaláról mutatja be sivár meztelenséggel s az *Éva boszorkány* miniatúr kiadásának tekinthető. *A vörös ember* fantasztikus őskori történet, amelynek azonban minden időkre szóló reális magja van. A mese ugyanis azt példázza, hogy a szerelem mint vouzza egymáshoz a fajilag legellenségesebb egyéneket is. *A lantos házassága* szimbolikus mese, amely a női hiúság és nagyravágyás kielégíthetetlen voltára mutat rá. Szintén szimbolikus a *Mese egy asszonyról* c. is, amelyben a modern, csak önniagát szerető nőt ábrázolja Herczeg, aki „istensége“ kíván lenni a férfinak s nem akar anya lenni, mert annak „élete merő gond és fájdalom“, ő pedig „fiatal, szép és vidám“ akar maradni. Ehhez az eszmekörhöz tartozik bizonyos tekintetben még a *Virág, bók* c. novella is, amely sokszorosan és humorosan azt igazolja, hogy a szép nem megnyerésére hetenként egyszer egy csokor ibolya és egy bók menüire elég.

De Herczeg tekintete a gyermek felé is fordul s néhány novellát ennek ebben a kötetben is szentel. A társ nélkül felnövő, elhagyott gyermek sorsával foglalkozik a *Péterke* című novellában. Péterke nyomorék kisfiú, aki társtalanul ódöng és állaudóan sajátos gondolatokkal van elfoglalva. Eszméi, vágyai azonban, mivel nagyon is egyéniek, páraként oszlanak el s

egyéni világának megsemmisülése még meghatóbbá teszi a sors által amúgy is sujtott nyomorék gyermek sorsát. Rendkívül eleven és színes leírást ad Herczeg ebben a remek kis alkotásában. Szintén a gyermek világából való az *Ismerkedés* c. novella anyaga. Ebben igen leleményes módon a megismerkedő gyermekek egy-egy elejtett szavából világlik ki a szülők házasságra lépése. A naiv, gyermekes hang és észjárás visszaadása kitűnően sikerült.

Van néhány humoros novella is a gyűjteményben: *A nagyságos úr ingei* és a *Füredi emlék*. Az előbbi egy elmebeteg rögeszméjének, az utóbbi régi idők tipikus alakjainak és nem éppen nobel hűségpróbájának érdekes leírása. A *Lizi* szatirikus irányzatával rokon elemeket mutat a *Julcsa szobalány (Elbeszélések)* c. novellával. A mese rugója itt ugyan más, de az egyszerű cselédleány mindkét műben igen frappánsan főzi le úrnőjét. *A bestia* erotikus külső alatt azt igazolja, hogy a látszat s a köztudat mennyire csal. Rendkívül eleven két jellem tárul elénk a *Május* c. novellában: egy bájos, hamis grófleány, akin azonban már felfedezhetők a későbbi asszony jellemvonásai és egy akaratértől duzzadó ifjú, aki elérhetetlen magasságba tör.

Művészi kombináció eredménye *A kívándorló* (1909) c. színmű: *A lép virága (Napnyugati mesék)* c. elbeszélésnek dramatizálása. A szereplők nevei nagyrésztben mások, de a mű alap gondolata és a mese még részleteiben is csaknem azonos. Mindkét műben egy-egy olyan férfi és nő szereplőről van szó, akiket végzetük a társadalomban nem megfelelő helyre állított, az egyiket feljebb, a másikat lejjebb. A véletlen összehozza és a szerelem rózsálancaival egybekapcsolja őket. A sors továbbra is kedvez a szépen fejlődő, frigyre vezető viszonynak, mert a feljebb állót képzelt magasságából a mélységbe döntve, kegyetlen próbára teszi, partnerét pedig felemelve, tisztességes keresethez juttatja. A társadalmi renden ejtett esorba így kiköszörülődik s valódi egyéni értékük tudatára jutva, munkájuk által mindketten hasznos polgáraivá válnak a társadalomnak.

Inkább kigondolt, mint a reális életből vett mese, amelynek erkölcsi tanulsága azonban mélyen a lelkünkbe vésődik. Herczeg művészete az anyag feldolgozásában áll, amely egyúttal fejlődésének is fokmérője. Az azonos anyag művészi feldolgozása ugyanis ebben a műben kétségtelenül sikerültebb, mint *A lép virága*-ban. Ez utóbbiban főként azt kifogásoltuk,

hogy a Jurisics és Jesszi házasságra vezető szerelme nincs kellően motiválva, lélektanilag megalapozva. *A kivándorló*-ban Pálfalvy és Jesszi szerelme természetes fokozatokon át érik meg a házasságra, Jesszi itt mindjárt a személyes megismerkedés alkalmával ibolyacsokrot ad vonzalma jeléül Pálfalvynak s midőn ezt apósáék a faképnél hagyják, vigasztalni próbálja. Viszont Pálfalvynak az első látásra megtetszik Jesszi „csodálkozó, nagy szeme“, s midőn a leány azt mondja, hogy „valamikor nagyon sokat adtam volna érte, ha önnel beszélhettem volna“, lakására hívja, hogy a mulasztást helyrehozzák. A lakásán álmában fej- és szívfájásról panaszzkodó Pálfalvyt Jesszi „édes urának“ szólítja, homlokon csókolja s midőn felébred s a leány a szerelmi vallomást Pálfalvy menyasszonyára vonatkoztatja, őszintén megmondja, hogy nem arról, hanem „magáról álmodtam“. Aztán, midőn Jesszi elmeséli neki, hogy régebben mennyire szerette, hogy tőle virágüzlet berendezésére pénzt is akart kölcsön kérni, Pálfalvy sokat jelentő vallomást tesz neki, mondván: „Mindennel elkéştünk, Jesszi. Most már nem lehet semmit jóvá tenni. De elmondom önnek, amit tegnap óta tudok. Ön az első nő, az egyetlen, akit életemben szeretni tudtam volna. Azzal a nagy, tiszta és örökös szenvedéllyel, amelyben tegnapig nem mertem hinni.“ Az eljegyzés felbomlása után Jesszi nem hagyja magára a hajótörött Pálfalvyt. Midőn a herceg meglepi őket a legénytanyán s nyílt színvallásra, választásra hívja fel Jesszit, ez Pálfalvy pártjára áll, s midőn Pálfalvyt a titkosrendőrök elviszik és a herceg diadalmasan így szól Jesszihez: „No, édes barátnóm, mi lesz most már? Megengedi, hogy elkísérjem?“ — Jesszi nyersen így válaszol: „Ezt a ruhát magam varrtam, ez az enyém. Ezt (pénztárcáját) öntől kaptam, a többit ott találja a lakáson.“ A börtönbe csomagot és ibolyacsokrot küld Pálfalvynak, aminek következtében az sírógöresöt kap. Midőn Jesszi értesül Pálfalvy kiszabadulásáról, örömeiben nem tud hova lenni s midőn Pálfalvy első útján Jesszi felkeresésére indul, nem akar többé tőle elszakadni s végül tényleg egyesíti őket kölcsönös szerelmük alapján a házasság kapcsa.

De nemesak a szerelmi lélektani fejlesztésével teszi Herceget *A kivándorló*-t sikerültebb alkotássá, hanem magukon a jellemeken és a mesén végrehajtott változtatások által is. *A lép virágá*-ban Jesszi éj idején egyedül jár mulatóról-mulatóra, hol

itt, hol ott fog magának udvarlót s amelyik nem tetszik, a faképnél hagyja, végül a herceg kedvese lesz. *A kivándorló*-ban nincs szó a Jesszi éjjeli kalandjairól, itt a nyomorgás miatt lesz a herceg kedvese. *A lép virága*-nak a Jesszije minden éjjeli kóborlása és annak ellenére is megmarad ártatlannak, hogy a herceg kedvese, *A kivándorló* Jesszijét nem öltözteti Herczeg az ártatlanság mezébe, sőt a herceggel szőtt viszonya ennek elvesztésére enged következtetni. Így *A kivándorló* Jesszijének a jellege reálisabb, természetesebb, a kényszerűségből a bűn útjára terelődött, jobb sorsra érdemes leány típusa, míg *A lép virága* Jesszijének jellege az utca romlott kokottja és a még ártatlan, de a bűn felé hajló leány jellemének határai közt ingadozik. A jegygyűrű visszaadása is sokkal indokoltabb *A kivándorló*-ban. Az após és menyasszony itt ugyanis rajtacsípi a vőlegényt, hogy lakásán „bestia“ tartózkodik és érthető, ha az eljegyzést emiatt felbontják. *A lép virága*-ban az apa érdemei képezik az eljegyzés alapját és halála után fel is bomlik az. *A lép virága*-nak Jurisics Jánosa „balek“ alak: nem ő veszít a kártyán és mégis ő hamisít váltót az apja nevére, akit szeret, *A kivándorló*-ban Pálfalvy maga veszít és a saját céljaira hamisít váltót az apósa nevére, akit gyűlöl. Jurisicsot a pap téríti el a börtönben öngyilkossági szándékának végrehajtásától, Pálfalvyt pedig az egyszerű észjárású Kelemen Kovács. Egyes jelenetek, mint pl. Jurisics egésznapos kirándulása Jesszivel, a börtönben a felügyelővel való összetűzés, az egykori menyasszonnyal a temetőben való találkozás, *A kivándorló*-ban teljesen elmaradnak. Szerencsétlen fogás azonban, hogy Pálfalvy nyilvános étteremben hívja fel menyasszonyát őszinte színvallásra, hogy t. i. számíthat-e minden körülmények között rá, holott arra sem az idő, sem az alkalom nem megfelelő. Az anyagon végrehajtott változtatások azonban legnagyobb részben szerencsések. Herczegnek sikerült a lelki életet minden ízében indokolttá, a jellemeket határozottabbakká, a mesét kerekébbé, a cselekvényt drámai menetűvé, a szerkezetet egységesebbé tenni. Kétségtelen, hogy ezeknek a változtatásoknak némelyikét a dráma szigorú szabályai vonták maguk után, de Herczeg művészi érzéke jelezte az irányt s míg a legtöbb elbeszélő mű dramatiszálása sikertelen vállalkozás, *A kivándorló* sikerült alkotás.

Jókai színekben gazdag, pompás romantikája elevenedik meg *A királyné futárja* (1909) c. „regényes történet“-ben. A frau-

cia forradalom eseménydús napjait háttérként felhasználva, egy magyar nemesi ifjú szerelmi kalandját beszéli el benne Herczeg. Hőse Szentgály András, Mária Antoinette királyné futárja, aki Clermont hercegné kedvese lett, de midőn a dolog kitudódik, Lajos király parancsára el kell hagynia Franciaországot, viszont a hercegnének „egészsége helyreállítása végett“ clermonti birtokára kell utaznia. Midőn András megtudja a hercegné tartózkodási helyét s azt is, hogy pásztor életet él, maga is pásztorrá lesz és egy szép holdvilágos éjjelen egymásra talál. Szíviük roskadozik a boldogság terhe alatt, de véget vet a szerelmi idillnek a francia forradalom tomboló vihara. Menekülni kénytelenek, amely közben András megvédelmezi a hercegnét a parasztok támadásai ellen. A belga határ közelében azonban Bouillé tábornok a francia nemesség és a nők noblesse oblige-ére hívja fel a figyelmet, hogy t. i. a zivataros időben a nemességnek a király, a nőknek meg az urak mellett van a helye, levélben közli tehát a hercegné Andrással, hogy a kötelesség ura mellé szólítja. András ekkor Bouillé seregébe áll, hogy a Bourbon-zászlóval együtt elvigye Párisba a hercegnőnek a szabadságot és boldogságot, de midőn sok viszontagság után odajut, már Bonaparte Napoleon lett úrrá Európa felett s a hercegnőt a forradalmi zűrzavarban meggyilkolták. Ekkor András hazájába tér s magába vonuló, nőgyűlölő öregúr lett belőle. A mult század negyvenes éveiben még élt és végrendeletileg meghagyta, hogy lilomos táskáját, amelyben egykor a hercegné mintababáját vitte, koporsójába, a feje alá tegyék.

Valószínű, hogy valamelyik idegenbe szakadt magyar testőr szerelmi kalandját (mint amilyen pl. Kisfaludy Sándornak volt) beszéli el Herczeg a műben. A kalandot ügyesen illeszti be a francia forradalom forgatagába s a finom vonásokkal megrajzolt pasturale a korrajzzal együtt a legértékesebb elemét képezi a műnek. A francia forradalom előzményeiről és lefolyásáról bár rövid, de igen találó képek által értesülünk s a pasturale nemcsak művészi szempontból szép, sikerült kép, de a korra is jellemző adalék. A finnyás, túlfinomult ízlés időszakában sokan voltak Rousseau hívei, akik a természethez és természetességhez való visszatérést igyekeztek megvalósítani egyéni életükben s a legelőkelőbb francia körök eszménye ekkor az igénytelen tiszta szegénység volt. Clermont hercegné lelke is ez után epedt, ezért szeret bele a hozzáképest alacsony száрма-

zású, szép magyar testörbe s ezért él vele uradalma Árdádiájában olyan egyszerű, boldog, igazi idilli életet, mint akár Theokritos pásztorai. Csak egyet nem találunk a hercegné életében kellően indokolva, t. i. azt, hogy ő, aki a szép magyar testört oly forrón látszik szeretni, midőn a kötelesség „hideg vaskéoi-nak szorítását“ érzi lelkén, elhagyja azt és visszatér urához, akihez az ő szívének „semmi köze“. A hercegné különben bájos, a rokokó környezethez illő, finom alak, s ha a hazafiságát fölébe helyezzük szerelmének -- megalapozva ugyan ezt a műben nem találjuk — megértjük a fajmagyar katonához való hűtlenségét, akit ezáltal szívéen örökre és halálra sebez, aki „a ragyogó, de üres formák, a finom és hazug játékok között is megőrzi barbár lelke érzéseinek szent komolyságát“³⁸ s aki a magyar pusztó szülöttjének mélységes érzésével sírjába is magával viszi szerelmi hűségét.

A romantika ezen bájos terméke után ismét egészen alanyi elem csörgedez Herczeg költői eréből. A *Szerelmesek* (1909) c. alatt kiadott két hosszabb elbeszélés közül az elsőben: a *Férfiszív* címűben, egy férfi szerelmi életének teljesen egyéni felfogáson alapuló evolúcióját adja. Azt fejtegeti benne Arady Sándor képében, hogy a férfi a nőben nem annak egyéniségét, hanem a szerelme formálóerejével megteremtett női ideált: férfi mivoltának asszonyi kiegészítőjét szereti s ezt a szerelmet a hare, az akadályokat legyőző küzdelem hevíti és tartja ébren, a nő feltétlen bírása pedig lelohasztja. Arady Sándor már Szepessy Klotildban is saját énjének női kiegészítőjét szerette, mivel azonban az ő bírása nem ütközött akadályokba, nem kellett neki, s csak akkor ébredt szerelme mélységének tudatára, amidőn az már más karjai között találta fel a boldogságot. A Kovács Ilona egyéniségében újra modellálta Arady Sándor az ő ideálját s mivel ennek bírása már folytonos és őt gyakran felette bosszantó akadályokba ütközött, iránta táplált szerelme nem vált megszokottá, sőt ellenkezőleg szenvedéllyé, mert szerelme nem volt más, mint akadályok leküzdésének az eredménye.

Mindezt igen finom lélekrajz alapján fejt ki Herczeg, elvei azonban nagyon egyéniek és a társadalmi szempontokat kevésbé veszi. A műnek nincs szilárd szerkezete. Az anyag líraian folyik Herczeg lelkéből.

³⁸ Beöthy Zsolt: Az élet kapuja. Új Idők. 1920. évf. 5. sz.

A másik elbeszélés: *Huszt* *Huszt* meséje detektívtörténetre emlékeztet, amely azonban Herczeg mesteri kezei közt szatirikus korrajzzá finomul. Az egészen előmlő pajkos jókedv, a hősek gyakori felsülése, a legfurcsább helyzetekből talpraesett módon való kikerülése nemcsak mindvégig leköti a figyelmet, de némileg feledteti azt is, hogy a műből nem a legerkölesőbb dolgokról értesülünk. A mese meglepő fordulatokban igen gazdag, a romlott társadalom néhány tipikus alakja jelenik meg benne. Ugyanezt az anyagot később *Az ezredes* c. művében drámai formában dolgozza fel Herczeg.

A kisvárosi élet és jellemző alakjainak eleven rajza által tűnik ki *A fehér páva* (1910) c. „kisvárosi történet“. Hőse Ábel Mariska, szép, bátor, eszes, könnyelmű leány, Atalay Mariska (*Egy leány története*) képmása. Sorsukban is van közös vonás: anyjukat korán elvesztvén, megértő lélekre nem találnak s egész életük csupa belső vívódás, dráma, de egyik sem bukik, mert szinte férfihoz illő energiájuk által mindketten szerencsésen kerülnek ki bonyodalmas helyzetükből. A hős jellemét igen finom vonásokból és teljes lélektani indokolással alkotja meg Herczeg s ez, valamint a kisvárosi élet néhány tipikus alakjának, különösen a pletykakedvelő Etelka és Viola néniének, a polgármesternének, legkülönösebben azonban Sturz Bandinak a jelleme képezi a mű legértékesebb részét. Maga a mese nem érdekes, szövésében bizonyos lankadság észlelhető, az eleveenség helyett ritka színező és jellemző erőt találunk a műben.

Ugyanez a ritka színező erő van meg a *Napváros* (1912) c. kötet novelláiban. Az itt közölt novellák tárgyát egészen más körből meríti Herczeg, mint eddig. Az előkelő civil és katonai körökhöz itt minél kevesebb szál fűzi, a nemzeti múlt sem izgatja képzeletét, gyakran egészen exotikus tárgy egészen sajátos miliőben és igen pazar színezésben jelenik meg itt nála. Eddig csak a *Pogányok*-ban jelent meg Herczeg képzelete olyan káprázatos, színpompában, mint a *Napváros* egyik-másik novellájában. Talán Itália és Görögország örökké derűs égálja alatt tett utazásainak benyomásait tükrözi vissza ezekben a novellákban. Humora egyik-másik elbeszélésében groteszk, szatirája itt-ott keserűvé válik, néhol elmés és könnyed, viszont máshol mély, majdnem megfeszíthetetlen gondolat lappang a szímbolizmus burka alatt.

A *Napváros* meséje szimbolikus kontrasztok által mutat

rá a szerelem minden ellentétet kiegyenlítő hatalmára. A daliás Leif szerelme és halála, a Madonna-arcú Filippa epekedése, Leif után való vágyódása az egészen exotikus miliő ellenére is azt a reális igazságot hirdeti, hogy a szerelem minden korban és minden körülmények között a szélsőséges ellentétek legreálisabb áthidalója. A láthatatlanná tevő esodás köpeny ősrégi meséje elevenedik meg *A láthatatlan Pokorny* c. elbeszélésben. A esodás elemet a modern technikai vívmányok felhasználásával teszi valószínűvé Herczeg. A műből Jókaira emlékeztető humor és fantasztikum tárul elénk, mélyebb szimbolikus értelme azonban nincs. *Bucentoro úr* nem érdekfeszítő kalózhistóriával kapcsolatban egy család őseinek történetét adja, amely családnak „moecos, szurtos” leszármazottjai Lesina szigetén a Herczeg ablaka alatt zajongtak, míg elbeszélését írta. *A Békák a kútban* a kisvárosi környezet akarakterét, ambíciót megsemmisítő, nagy tehetséget közönséges nyárspolgárrá átalakító hatását mutatja erős realitással és finom lélekrajzzal. *A becsületcs ifjú* ötletes, szellemes párbeszéd, amelyből tanulságként az vonható le, hogy a férfiaknak a nők megismeréséhez nincs tehetségük. A mű „fekete dominó”-ja a női ragadozót képviseli, aki a férfiak előtt kész levetni kánzsáját, álarcát azonban soha. *A rabszolga* színes, erőteljes kép a honfoglalás korából, amelybe, mint keretbe, illeszti be Herczeg Dola hercegekisasszonynak és a daliás Vuknak szerelmi regéjét. Mesteri kezekkel festi az acélizmú rabszolgának a helyzet magaslatára való emelkedését és a göggyéből kivetkőző hercegekisasszonynak néma megalázkodását. *A Lozenko* egy politikai merénylet története. Az elbeszélés a modern romantícizmus mázát viseli magán. Hőse Paľov Mária, egy orosz diákkisasszony, aki Genfben agyónlóvi a moszkvai főkormányzót, mert az Lozenkot, az ő álmának ismeretlen lovagját halálra korbácsoltatta. A mese az orosz psziché alapján érthető. Paľov Máriaiban az exaltált nihilista női lelket sikerülten festi az író. *A Holdas éjjel* a pezsgővérű fiatalság mámorát festi színes, eleven képekben. A mese a férfi ostobaságát példázza: „festettarcú kurtizán előtt térdepel”, midőn „fehért ruhás fiatal hercegnő remeg az ajtaja előtt”. *A Szilveszter-éji lovasok* meséjében a babonába vetett hit hívja tetemre az újév küszöbén két igen tehetséges, de elzüllött ember mardosó lelkiismeretét. A színekkel és hangulatokkal való költői hatás utólérhetetlen művészete teszi ezt a rövid kis elbeszélést igazi

remek alkotássá. Ugyanez által válik ki *A mester* c. novella is, amelyben megkapó színekkel ecseteli Herczeg, hogy a kávéházi asztaltársaság élén a mester mint veszti el a reggel közeledtével az egész társaság fölötti uralmát, mint lesz semmivé minden fölénye, szellemének minden delejes hatalma, amellyel a legtávolabb eső dolgokat is össze tudja kapcsolni és az élet legszövevényesebb jelenségeit is szét tudja bontani.

Egészen szubjektív felfogáson, életszemléleten alapul az *Atomország* (1912) c. szimbolikus regény. A férfinak és a nőnek az elsőbbségért folytatott elkeseredett küzdelmét festi benne Herczeg és oly mélyre száll a „modern“ nő szövevényes lelki világába, amilyen mélyre még egyetlen írónknak sem sikerült.

Hőse Ladányi Edit, aki azért hagyta el az urát, mert „felháborítónak és kétségbeejtőnek találta az ötletet, hogy neki most már holtanapjáig teljesülni fog minden gondolata“ s a „kereső asszonyok közé“ áll, „de senki sem tudja, hogy mit keres — mindig azt, ami nincs a kezeügyében: a hegyet, völgyet, a tisztaságot s mindezt nem egy férfi, hanem a *férfi* szimbolizálja, mert egy férfival hamar végez a fantáziája“. Híre rossz, de ez csak szerencse számára, érvényesülésének a titka. „Ő a forgalom kellő közepén, a szerelem fórumán áll. Minden épkézláb ember reflektál rá, mindenki jogot formál hozzá... mert a társaság, a művészet, szóval az élet célja és végpontja nem az erény, hanem a bűn.“ Úgy hiszi, hogy ő „más, mint minden egyéb asszony, köze van a férfihoz“ és szerinte „az asszonyi élet sava: egy férfi társaságában, akinek acélidegei és vasizmai vannak, bekalandozni a veszedelmes és ingerlő ismeretlenséget“.

Ezt a vasizmú és acélidegzetű férfit Belizárban, egy amerikai milliárdosban véli feltalálni. Azt hiszi, hogy ez „meg tudja váltani a nőt örökös magányából, akinek a lelke egész világot fog magába: eget horzsoló ormokat, ahonnan az asszony, ha letekint, meglátja és megérti az életet — rettenetes mélységeket, ahonnan nincs többé visszatérés“. Amazon kegyetlenséggel veti rá magát a vasemberre s Arkay báró estélyén addig kacérkodik vele, míg az pompás yachtján tengeri útra viszi. Edit ekkor „érezte, hogy nagyon szépnek kell lennie“, mert „a vakmerő játékban tétje az ő teste“. Belizár a prédára éhes fenevad mohóságával tapasztja szomjas ajkát már az első este Edit meztelen vállához, aki a merénylet miatt nem érez erkölcsi

felháborodást, hiszen azért ment a hajóra, „mert kétségbeesettnek, leverőnek találta a gondolatot, hogy (Belizár) keresztül-siklik az életén, mint egy látomás és hogy sohasem fogja meg tudni, hogy ki ő“ — az undor gesztusával felel a támadásra s a görög Patraszban partra száll.

Míg Belizár azt hiszi, hogy prédáját elvesztette, addig a rá, mint zsákmányra éhes Edit őt Athénben továbbra is a körmei közt tartja. Az athéni földrengésnél Belizár igen erősnek bizonyul s Edit már-már azt hiszi, hogy benne tényleg feltalálta azt a férfit, „akinek lelke egész világot fog magába“, megbékélve visszatér a hajóra, amelyen a győztes Belizár diadalmasan vitte gazdag prédáját. Edit abban a reményben hajózik az ázsiai vizek felé, hogy most oda fog bejutni, „ahol Belizár egyedül van, ahol önmagában az embert rejtegeti s azt a férfias elhatározást, hogy nem lesz játékszer semmiféle nő kezében“, de kijelenti, hogy „ha a gránitember megcsalta a világot (azaz ha a nő szerelme őt is békóba veri), demolálni fogja: kő kövön nem marad“. Edit, testét a vasember mohó érzéki vágyainak átengedve, úgy érzi magát útközben, hogy „megint felért élete egyik csúcsára, ahonnan minden lépés a mélységbe visz s ott van a halál“, de óva inti Belizárt, hogy ne akarjanak itt „megállani“ (azaz ne legyen belőlük házaspár), mert neki „a házassághoz nincs semmi tehetsége“, hiszen az ő „élete örökös utazás a férfi felé, de minél közelebb ér hozzá, annál kevésbé tud rátalálni“. Midőn azonban a trójai síkság alatt egy rádió-telegramm Nápoly felé tereli a hajót s Editnek emiatt omló könnyei a vasember „szívére szabadították az ősi nagy részvétet, melyet a férfi készen tart a nő számára“... „Edit könnyezve vallja meg Belizárnak, hogy így nem tud élni, ő első akar lenni, az egyetlen, mindene“ s midőn erre Belizár Konstantinápoly felé terelteti vissza a hajót — megváltozik helyzetük: Edit győzőnek érzi magát: a szerelem szörnyű hatalmával békóba verte a vasembert. Mint macska a megfogott egeret, egy ideig még körmei közt tartja és kínozza. A hisztérikus nő szekszuális beszámíthatatlanságával, bestialitásával „veri fei Belizár lelkének utolsó sűrűségeit“, csalja ki legféltettebb titkait, a Konstantinápolyból Velence felé haladó Ariane azonban az örömtanyából „úszó koporsóvá“ változott, amely Edit testét szállította, lelke ugyanis már régen visszaérkezett a Belizár lelkében tett körútjáról s arra a meggyőződésre jutott, hogy

„Belizár nem az a férfi, akiért élni és halni, akit legyőzni és szolgálni egyaránt üdvösség volna“. „Belizár kiolvasott könyv volt Edit kezében, a polera azonban még nem rakhatta vissza, nem is harcolt ellene többé, esőpp részvétet is érzett a nagy gyermek iránt... az amazon megint asszonyá puhult.“

Velencében Editnek nem tetszett a Belizár s a szintén ott időző Arkayék társasága. „A vérét megint felkavarta a szabadság után való nagy és keserű vágyakozása“ s a véletlen egy Tihanyi nevű íróval hozta össze, akit még Budapestről ismert. Editben ekkor az amazon „hirtelen, merész erőlködéssel“ ismét talpra ugrik s most már Tihanyi hatása alá kerül. Féléjszakákat tölt el gondolóján, tüntet előző társaságától való elmaradása által, majd alakoskodó szenvedélye arra ösztönzi, hogy a „laguna-boszorkány: Nera repülő köntösét“ öltse magára. Inkognitó eltáncolja Belizár és Arkayék előtt a forlánát s aztán egy órára felajánlja magát a vasembernek, de rideg elutasításra talál.

Később visszatér előbbi társaságához, elfogadja Belizár ajánlatát s hazafelé Fiuméig az Ariane-n akar utazni, kettőjük között az igazságot látva, csak vendégül. Elutazása előtt azonban meglátogatja Velencében lakó magyar barátnőjét: Titusz Klárát és rémülve tapasztalja, hogy a férj mint tartja rabságban még halála után is az özvegyet. Éppen olyan gyalázatos dolognak tartja ezt, mint a férjeknek azt a kívánságát, hogy a nő első ábrándja is az uráé legyen, holott ők „moeskos testtel és lélekkel“ közelednek a nőhöz mind. Midőn azonban Titusz Klárától megtudja, hogy az ő ura „éppen olyan tisztán“ ment a házasságba, mint ő maga, „áhitatos szédülést érzett... és most már tisztában volt azzal is, hogy a saját életét darabokra törte“, ő most már csak „hazajáró lélek... semmi keresni-valója az emberek között“.

Hazautazóban megvallja Belizárnak, hogy „szerette volna szeretni, de nem sikerült“. Döntőcsatáját elvesztette, mert azt hitte, hogy a férfiak mind hitványak s „az igazi, az erős még vár rá valahol... de mindez önámítás“. Belátja, hogy a férfiak nem hitványak, hanem ő teszi azzá őket, ő, akinek a kezében „az arany is iszappá lesz“. Titusz Klárától azt tanulta, „hogy az ember azt találja a szerelemben, amit maga visz bele“ s „akiben van hit, az mindent találhat, de akiben nincs hit, annak rossz vice az élete és szerelme“. Önérzetének „tépett rongyai-

val“ haza akar térni s „a lázadó rabszolga nagy keserűségével“ utasítja vissza Belizár ajánlatát, hogy ne hagyja el. De közben elfogja a félelem, „hogy az ő amazon-ereje hamar ki fog merülni, hogy egy nap, egy hét vagy egy esztendő múlva megint az lesz, aki volt. Megint ott fog térdepelni a férfi lába előtt és vérének együgyű rajongásával oda fogja tartani fejét a cselédkorona alá. Mert hátha mégis ez az igazi?“ A tengeren tomboló viharban saját élete katasztrófáját látja és száraz szemmel szemléli saját pusztulását. A derengő világosságban „tündöklő sellőtáncot jártak a hullámok“ s a megkapó képben *Alomországot* látja, azt szeretné, ha „odavinné a hajó“. *Alomországból* a felajzott idegzetű Belizárnak az a kijelentése ébreszti fel, hogy őt mégsem vehetik el tőle, amire Edit a harmadiknak meghívott igazságra emlékeztetve megvallja, hogy Tihanyi még akkor éjjel elrabolta tőle, amidőn Nerát játszotta. A hörgő, dühöngő vasember meg akarja ölni Tihanyit, de Edit azzal csillapítja, hogy önként ajándékozta oda magát neki s őt sem ölte meg az elődje. „Ha ölni akar — úgymond —, öljön meg engem. Én már eljártam minden Salome-táncomat, nincs több mutogatnivalóm, Heródes király inthet a hóhérnak.“ Lelkében teljesen meghasonolva a habokba veti magát s Belizár „két homályosuló szemem keresztül bámult ki a maga reménytelen sötétségéből a tajtékos fehér tengerre“.

A mű meséje aránylag kevés. Az *Alomország* inkább igen finom vonásokból álló és rideg megfigyelésen alapuló lélekrajz, mint a szó igazi értelmében vett regény. Külső esemény és bonyodalom nem sok van benne, voltaképpen egy yachtkirándulás leírása, de annál több van a műben a „modern“ nő lelkének szenvedélyes harcából, kínos vergődéséből. Az elsőségért folyó elkeseredett küzdelmet egészen vad erotikus milióbe helyezi Herezeg, mert nem a házasság, hanem a legérzékesebb szerelem által egyesített férfi és nő harcában mutatja be. A vad erotikum jeleneteit azonban nem is érinti, legfeljebb sejteti. A Herezeg célja az lehetett, hogy a „modern“ nőt és egész világát sívár meztelenséggel, a legridegebb valót a legigazabb színezetben adja vissza. Ezért könnyeden megszövi a maga sovány meséjét, de a lelki élet ábrázolásában a valótól egy pillanatra és egy hajszálnyira sem térve el, festi meg azt az egészen exotikus lelki világot, amelyben a „modern“ nő él és amelynek, igen találóan, *alomország* elnevezést ad. Mit akar tulajdonképen

Ladányi Edit? A férfiak között olyanra akar találni, „akinek lelke egész világot fog magába: eget horzsoló ormokat, ahonnan az asszony, ha letekint, meglátja és megérti az életet — rettenetes mélységeket, ahonnan nincs többé visszatérés“. Ez az utópisztikus vágy magában rejti Edit tragédiájának a csiráját. Valóban, Herczeg a regény keretei között igazi tragédiát nyújt. A mese anyagát olymódon bonyolítja, a jellemeket akként formálja, hogy belőlük önként következik a tragikus kifejlés. A cselekmény hajtóereje a nőnek álnok ragadozóként a férfi fölé való emelkedésvágya, alattomos, de egyben igen elkeseredett küzdelme az elsőség elnyeréséért. Edit valóban a prédára éhes fenevad álnokságával áll lesbe, szemeli ki, szaglássza körül és ejti meg áldozatát s midőn a körmei közt tartja, a bestia kegyetlenségével kínozza, marcangolja, „demolálja“ zsákmányát, hogy „kő kövön“ nem marad lelkében. Edit ebben a tekintetben utólérhetetlen és ez az ő jellemének, miut tragikus hősnék kiváló, tökéletes oldala, mert a gránitember lelke összemorzsolódik körmei között. De tökéletlen is, mert hisz exotikus világában, abban a sehol fel nem található férfiban, akinek lelke egész világot fog magába. Elvei, vágyai igazi álomországgra vallanak, amelyben csak fajtája hisz és él s amelynek kártyavárszerű alapjai rendre összeomlanak, mihelyt hozzájuk a rideg való lehelete ér. Így jön összeütközésbe az egyetemes-sel, így dől meg egész álomvilága, így érik meg ő maga a pusztulásra.

Herczeg Editben a „modern“ nőt, „az asszony-embert, az amazont“ rajzolja, „aki megveti a nőben és gyűlöli a férfiban a nemet“. A hisztérikus, a szekszuális szempontból beszámíthatatlan nő jellemének a megformálása a legnehezebb feladatok közé tartozik, amelyre író vállalkozhatik. Herczeg ezt a nehéz feladatot sikerülten oldja meg. Jóllehet Edit jellemét sokoldalúnak rajzolja s inkább típusnak, mint egyéni jellemnek festi, mégis a valót utánozza benne. Ő valóban korunk „modern“ nője, „asszony-embere, amazonja“. Ennek a sajátos kasztnak minden jellemvonása feltalálható lelkében, egyéni jellemmé talán csak katasztrófája teszi, mert a hozzá hasonlók meglehetősen nagy számmal úsznak az élet tengerén többnyire büntetlenül. Igazi ragadozó, akit a műben szimbolikusan maga Belizár jellemez igen találóan akkor, amidőn a macskához hasonlítja, mondván: „Teste karesú, de erős és szívós, uesz nél-

kül jár, a sötétségben is lát és nagyon tiszta. Könnyen megszelidül, de vérengző hajlamáról nem mond le és mindig megbízhatatlan és beszámíthatatlan marad.“ Edit a maeskaternészetnek megfelelően egy személyben romlott és mégis vonzó, kiesinyes, de lényegbevágó dolgokon könnyen keresztülsikló, vakmerő, de mégis meghunyászkodó, lidéreck után nyargaló, de mégis reálistan számító, finom ízlésű, magas műveltségű, érzékeny nő. Az erkölcsileg romlott Edit jelleme rokonszenvessé azáltal válik, hogy erkölcsi fogyatkozásait esztétikai értékekkel pótolja Herczeg. Erre is a reális való vezethette, mert „modern“ nőink belső romlottságukat a valóságban is a külsőleges szép hajhászásával takarják.

Míg Belizár hamisítatlan Herczeg-féle Kraft-Mensch, aki jelenleg nem a hadvezér (Ocskay), nem is a vakmerő Afrika-utazó (Kun Attila *Fenn és lenn*), nem is a nagytevékenységű politikus-mérnök (Sárkány József *Lélekrablás*), hanem a kéj-utazó amerikai milliárdos maszkját ölti magára, addig Edit komplikált jelleme sem egészen új, hanem igen hosszas és rideg megfigyelés eredménye. Herczeg a nőt már régóta különös és tüzetes tanulmány tárgyává teszi és mi úgy találjuk, hogy Edit komplikált lelki életének alkotóelemeit a *Szabolcs házassága* Leticia grófnőjének, *Az első vihar* Olgájának és Klára bárónőjének, az *Arianna* Zajesárynéjének, *A házibarát (Arianna)* Csonka Gyulánéjének, a *Bizánc* Iréne császárnéjének, *A hon-szerző* Vivó Editjének, a *Kaland* Katalinjának, *A lantos házassága (Kaland)* királyleányának, a *Mese egy asszonyról (Kaland)* Gpöngyömjének, a *Férfiszív (Szerelmesek)* Éder bárónéjének és Kovács Ilonájának s *A becsületos ifjú (Napváros)* fekete dominójának a jellemében lehet feltalálni. Edit a maga komplikált-ságában Herczeg rideg megfigyelése alapján, évek hosszú során át kialakított, megérlelt, összesűrített általános női jellem, típus és nem egyéni karakter, amelyben Herczeg nem *egy* nőt, hanem általában a „modern“ nőt rajzolja. Olyanféle súlyos feladat megoldására vállalkozik tehát, mint Madách Évában. *Egyetemesít* ő is és az *Atomország*-ban tulajdonképen azt akarja bemutatni, hogy milyen is hát a „moderu“ nő. Egy végtelen sokoldalú és színes jellemkép alapján meg is eleveníti és valóságos *démonnak* festi azt.

Van a műnek bizonyos örök emberi magva is. Ha Editről a „modern“ jelleget lehántjuk és Belizárhoz való viszonyának

„modern“ voltától is eltekintünk, előttünk áll ősanyánk Éva, az örök nő s ekkor arra a meggyőződésre jutunk, hogy az *Alomország*-ban Herczeg lényegében majdnem ugyanazt a problémát fejtegeti, amelyet később más cselekmény kapcsán az *Éva boszorkány*-ban tár elénk. A két műből levonható tanulság is majdnem azonos. Az *Alomország* is arra tanít bennünket, amire nagynevű bírálója szerint az *Éva boszorkány*: „a nő kezében a férfi pusztá játékszer, akit a boldogság tetőfokára emel, ha szükségét érzi és eldob magától“;³⁹ mihelyt önzése, kedvtelése rajta betelt.

A mű szerkezet szempontjából erős. Az anyag: a „modern“ nő lelki világa líraian buzog az író leike mélyéről, egyéni meggyőződéséből, minden legkisebb részében előreviszti a cselekményt és érleli a kifejlést. Az egységes, kerek, szervesen összefüggő mesébe gyönyörű leírásokat sző Herczeg, amelyekben úti benyomásai elevenednek meg. Különösen kiemelendő Athén, Konstantinápoly és Velence szépségeinek és műemlékeinek, valamint a tengeri útnak színes, eleven leírása. Az érdeklődést az izgató mese állandóan ébrentartja, sőt fokozza.

Életszemlélet, szellem és tendencia tekintetében az *Alomország*-gal rokon az *Éva boszorkány* (1912) c. háromfelvonásos színjáték, amelyet az Akadémia a Vojnits-jutalommal tüntetett ki. Ez is szimbolikus mű, ebben is a férfinak és a nőnek az elsőségért folyó harcát festi Herczeg s tanulságként is majdnem ugyanazt lehet levonni belőle, mint az előbb tárgyalt műből. A cselekményt azonban itt nem kalandhoz, hanem házassághoz kapcsolja és a babonás középkorba helyezi.

A mű hőse Éva hercegnő, a bölönyvári boszorkány leánya, akit Goricia rettenetes grófja muravári birtokáról elüldöz. A hercegnő egy szál ingben egy nádasba menekül. Itt talál rá Eperjesi András, aki istenfelő deák volt Bolognában s kölesnősen szerelemre gyulladnak egymás iránt. A deákot a gróf lovasai foglyul ejtik, Évát pedig a pápai legátus arra akarja rávenni, hogy a gróf felesége legyen, ekkor ugyanis a vitás birtokok, amelyek miatt a gróf már évek óta rabolja a hercegnőt, közös tulajdont képeznének. Éva Orsolya néne rábeszélése következtében hajlik a házasságra, jóllehet gyűlöli a grótot s még aznap estére ki is tűzik az esküvőt Bölönyvárbán. A gróf

³⁹ Császár E.: Jelentés a Vojnits-jutalomról. Akad. Ert. 1913. évf. márciusi füzet.

követétől, Anzelmustól, Éva csak azt kéri, hogy a fogoly lantos deákat vigye el hozzá, ennek ellenében Muravár bírói tisztét neki juttatja, a gróf karikagyűrűjét pedig a nyakán viselt vasláncal viszonozza. Anzelmus elviszi urához az örvendetes hírt, átadja a vasláncot is, amelyet a gróf, mint boszorkányságot, a földre dob, mivel azonban bőjti nap van s különféle égi jelekből is rosszat jósolnak, visszaüzen Évának, hogy csak napfelkeltekor érkezik s ha van kedve, tartson lakzít Éva maga. Anzelmus ezen az útján magával viszi András deákat is, aki elnyerte a gróftól Éva bűvös vasláncát.

Bölönyvárban ezalatt nagyon készülődnek az esküvőre. Orsolya néne erdei virágot hintet az Éva küszöbére, borókagallyat rakat a völegény útjára. A vénasszonyok rózsavizet öntenek Éva fürdővizébe, selyemkendővel szárítják fel fehér tagjait és aranyfésűvel fésülik vörös haját. Nagyon meglepi azonban a várbelieket, hogy naplementkor a gróf és kísérete helyett Anzelmus és András deák érkeznek a várba. A gróf nyers izenete miatt nem gerjed haragra Éva, hanem macskaleptekkel megkerülve a deákat, elhiti az egész várnéppel, hogy a deák, aki külsőleg hasonlít is a grófhhoz, maga Goricia álruhába öltözött grófja, Mig Anzelmust megteszik a gróf udvari bolondjának. Pazzónak, aki komoly pofával badar dolgokat beszél és tiltakozása ellenére a borospincébe zárják, addig a deákra hercegi süveget és ruhákat adnak s a várkapólnában megtartják az esketési szertartást. Aztán lakoma következik s ezalatt jelenti a toronyőr, hogy egy fáklyás sereg közeledik a várhoz és éjjél után meg is érkezik. Évát és a deákat nem zavarja meg dőzsölésükben a gróf közeledése, mindketten a „ma“ emberei és hogy fenékgig ürítsék az élvezet poharát, a menyasszonyi kamarába térnek. Előbb azonban Éva kiadja a szigorú parancsot, hogy napfelkelteig senkit se bocsássanak a várba, még akkor sem, ha valaki az ő ura parancsával henege.

Érthető meglepetést szül a várbeliek előtt az igazi gróf megérkezése s viszont ez előtt az a hír, hogy egy gróf még az este megérkezett és meg is esküdött Évával. Az igazi gróftól szörnyű haragra lobbantja, hogy zuhogó esőben nem engedik a várba s már létrákkal akarja megmászatni a falat, midőn végre a hajnali szürkületben Éva parancsára beengedik. A gróf hóhér kíséretében megy az ünnepi terembe és végítéletet akar

tartani. Éva nem veszi el fejét, a deákot a trón mögött levő erkélyre rejtve, bátran a gróf elé lép, a deák iránt érzett szerelmét megtagadva, a gróf iránt szerelmet hazudva. Anzelmust, a koronatanút, a muravári bírói tiszt által hazugságra bírva, végül is meggyőzi a grófot és egész kíséretét ártatlanságáról. Míg a deák, aki a trón mögött levő ajtón keresztül mindent hall, szerelmi bánatában az erkély alatt tátongó mélységbe veti magát, elpattant húrú lantját hagyva Évának emlékül, addig Éva sápadt arccal, könnyes szemmel s hisztérikus kacagás közt ölti karját a benne még mindig kételkedő, de már szerelmes gróféba s fájdalmát leküzdve, erőltetett, szilaj jókedvvel készül az esküvőre.

Az *Éva boszorkány* tulajdonképen művészi kombináció eredménye. Meséje nem új, előbb ugyanezt az anyagot a *Kaland* c. elbeszélésében dolgozta fel Herczeg. A mese ott is a közép-korban játszik, de más kifejléssel zárul. Ott ugyanis a deák a vár előtt megjelenő és fenyegetőleg bebocsátást kérő gróf elé megy, kardélre kapják és halálra sebzik egymást, míg emitt a deák szerelemi bánatában öngyilkos lesz és látszólag a gróf, voltaképen azonban az Éva győzelmével végződik a mű. Az *Éva boszorkány* azonban nagyon sokban különbözik is a *Kaland* tól. Míg ez utóbbi egy középkori történet hatását kelti, addig amaz a régi mese keretei között teljesen a Herczeg énjéből eredő és érthető elemeket foglal magába s benne minden egészen mást jelent, mint aminek első tekintetre látszik.

Már utaltunk a mű szimbolikus voltára és arra, hogy Herczeg az *Éva boszorkány*-ban is a férfinak és a nőnek a hatalomért folyó harcát ecseteli. A drámai cselekvény hajtóereje a műben tényleg ez a küzdelem s az egész mű tulajdonképen ennek a harcnak a házassággal kapcsolatban való bemutatása. A küzdelem akkor indul meg, amidőn a gróf felsőbb parancsra feleségül kéri Évát. Már akkor elhinti az író a felülkerekedési vágy magvát úgy az Éva, mint a gróf lelkébe. Orsolya néne ekkor a következő tanácsot adja Évának: „A házasság különös dolog, egészen különös dolog. A régi harcok elmúlnak és új harcok jönnek. A férfi... az olyan, mint a vártorony. Ha vívod, akkor baj, hogy erős, de ha benne lakol, akkor jó, hogy erős. Tekints a szívedbe Éva, a szíved legmélyére!... Nem lappang szerelmem a te nagy gyűlöleted alatt?” S midőn Éva azt mondja, hogy „pestis halott“-ként szereti a grófot s „hózzáfekszik a gödörbe,

megöleli“, Orsolya néne további tanácsként ezt adja neki: „Annyira gyűlölöd? Nos, akkor meg éppen azt mondom: eredd hozzá, Éva! Ha akarod, megfordul a sor. Kezdj újabb harcot, de a magad elemében, a magad fegyverével és meglátod, esűffá teszed a vadállatot! A kutya és az aranyhattyú esatája ez. Éva! Eddig a parton ütköztetek és elveszett sok szép aranytollad. De az ostoba ellenség most utánad úszik a tó vizébe. Rajta, aranyhattyú, ne hagyd magad! Most a tiéd, végezz vele! A szemét, mind a két szemét vájld ki! Merítsd alá! Fojtsd el! Fullaszd meg!“ — De a gróf lelkében is megvan már kezdetben a felülkerelkedési vágy, mert midőn a követek nyers üzenettel elindulnak Bölönyvárba, így szól: „Váratlanul fogom megzörgetni a várkaput, mikor már senki sem gondol rám. Aki uralkodni akar, az legyen kiszámíthatatlan és titokzatos. Egyik pere ne tudja, mit hoz a másik. Mint örökös veszedelem kóválygok eseléim feje fölött. Ha összeroskadnak a rettenetes súlya alatt, akkor érzik, hogy uruk vagyok. És az asszony is eseléd!“ A küzdelemhez az alap tehát mindkét fél lelke mélyén megvan már akkor, még mielőtt arra tulajdonképpen ok lenne. Az okot a nyílt harcra nem Éva adja ugyan meg, de magatartása nyílt kihívás, midőn a nyakán viselt s a szolgaságot jelképező vasláncot küldi a grófnak a gyűrűért cserébe, s midőn később azon kérdésére, hogy miként „repül a boszorkány“ Orsolya nénétől ilyen feleletet nyer s azt követi is: „Föléje kerülni mindennek, ami szent és nagy... az a boszorkányrepülés. Föléje mindennek, amit mások megsüvegelnek!“ S midőn azt kérdi Éva, hogy „ki ad neki szárnyat?“ Orsolya néne ilyen tanácsot adva felel: „A férfi. Az asszony mindent a férfitől kap! A szentek diacsőnyét és a boszorkány denevérszárnyát is! Ha szeret az asszony, akkor mosolyogva vérzik és megcsókolja a lábat, amely rátipor. De ha gyűlöl, akkor szárnya nő, akkor fölszáll a férfi ostoba feje fölé!“ Mélyen lekébe vési Éva Orsolya néne azon tanácsát is, hogy az édesanyja is „tudott volna repülni, de nem mert! Gyereke volt és attól gyáva lesz az asszony. A szeretet lehúz a földre ezermázsás súllyal. A boszorkánynak nem szabad szeretnie csak önmagát. Meginni a férfiak vérét, megenni a gyerekeket, de nem szeretni. Az édesanyád szeretett, azért is került láncra!“ Ezután hangzik el a durva, sértő üzenet s a küzdelem mindkét fél részéről nyíltan dúl. Mindegyik a maga módja szerint és fegyverével küzd. A gróf fegyverei hatalmában bízva, meglepetésre

készül. Éva pedig bosszútól lihegve, ekkor válik boszorkánnyá. A drámai küzdelem a gróf megjelenése után éri el tetőfokát és Éva győzelmével végződik.

A cselekvény legfőbb mozgató eleme tehát az elsőségért folyó harc. Ennek az esetelésével olyan elem kerül a műbe, amely az első emberpár óta minden család életében új életre tér. Herezeg alanyisága a műben éppen a férfi és a nő viszonyának kiélelésében, továbbá Éva jellemének megmintázásában jelentkezik. Amint nem feltétlenül szükséges kelléke a műnek a középkori keret, mert benne örök emberi dologról van szó, éppen úgy helytelen dolog Évában is csak középkori boszorkányt látni, mert ő sokkal általánosabb jellem, típus és nem individuális női karakter. Bölönyvári Éva hercegnő boszorkánysarjnak mondja magát. Ha anyja virágot tűzött a keblére, elhervadt, ha férfira vetette szemét, az elsorvadt. Ezért őrizte az apja vasláncon s Évának a nyakán kell viselnie anyja vasláncát, hogy „önkéntes megalázkodásával védekezzenek a gonosz törvetései ellen... Mert ketten vannak mellette: jobbról a fehér, szelíd — balról a fekete, a szilaj. És mert az apja szent ember volt, az édesanyja pedig boszorkány, nem tudni még, hogy ő hova tartozik: jobbra-e, balra-e!” A boszorkánysarj Éva jellemét aztán a legváltozatosabb és a legellentétesebb vonásokból állítja össze Herezeg. Éva egy személyben és egyszerre forrón szeret és tajtékozva gyűlöl, lépre megy és mást zár a kelepcebe, megalázza magát és mást kényszerít térdre, mélyen sértett és kínosan sértő, alázatos és kevély, alattomos és nyílt, ártatlanul beszélő és furfangosan számító, másokat könnyen megigéző és maga gyorsan szerelemre lobbanó, önmaga ellen valló és önmagát felmentő, hazug és igazmondó, nevetésre és sírásra egyaránt hajló nő, aki emellett még önző, szívtelen, uralomra vágyó és vérszopó. Ilyen változatos és ellentétes vonásokat egyetlen nő jelleme sem bír el s már ez maga is emellett szól, hogy Éva jellemének a megmintázásánál Herezeg előtt különös cél lebeghetett, aunyival inkább, mert az a változatos és ellentétes vonások ellenére sem következetlen és nem tökéletlen.

Amint az *Éva boszorkány* középkori meséjébe a házasságra vonatkozó felfogását rejti Herezeg, úgy rejti Éva ördögi jellemének leple alá a női nemre vonatkozó nézetét. Nemesak a mese szimbólum, hanem Éva boszorkányjelene is. Ez utóbbi is régi ismerősünk: Ladányi Edit (*Atomország*) ikertestvére.

Köztük csak annyi a különbség, hogy Edit a „modern“ nő köntösében, Éva pedig a középkori boszorkány mezében jelenik meg előttünk. Lényegében azonban a kettő egy: ősanyánk Éva, az örök nő — Herczeg szemüvegén keresztül. Éva éppen olyan rideg megfigyelés alapján és hosszú idő alatt kialakított, megérelt, általános női jellem, mint Ladányi Edit, csak talán a „boszorkányos“ jellemvonások vannak meg benne nagyobb mértékben. De a változatos és ellentétes vonások egységbe tömörülnek az ő jellemében is, ha egy magasabb átfogó gondolattal őt minden idők minden Évájának tekintjük, az örök nő típusának tartjuk. Herczeg tehát itt is egyetemesít, mint Madách s ha a hölönnyvári Éva jelleméből a boszorkányos vonásokat elhagyjuk, megkapjuk a nő Herczeg felfogása szerint kialakított képet. Éppen ebben domborodik ki Herczeg alanyiséga, valamint a meséből levonható tanulságban. A szimbólikus mese és Éva szimbólikus jelleme ugyanis azt példázza, hogy Herczeg szerint a nő a jónak és a gonosznak, a szelid és a vad érzelmeknek a vegyülete s mivel nem tudni, hogy melyik kerekedik benne felül: rablánera való. Ez a rablánc a férfi fölénye, amely alól ha felszabadul, akkor „kezében a férfi pusztá játékszer, a hegedűs csak úgy, mint a félelmes nagyúr; akit a boldogság tetőfokára emel, ha szükségét érzi és eldobva magától a kárhozaliba küld, ha ezzel meg tudja váltani a maga nyugalmát.“⁴⁰

A szimbólum burkát így felfejtve, nemesak tisztán áll előttünk az egész mű, de igazolva találjuk az *Éva boszorkány* első kiváló bírálójának azt a megállapítását is, hogy a „látszólag kiengesztelődéssel végződő romantikus mesejátékból szimbólikus tragédia“ lesz.⁴¹ Éva győzelme a férj tragédiája, Goricia grófjának „diadala“ a férj rövidlátásának, butaságának tragikomédiája. Az ugyanegy kifejléssel jelzett diadal és bukás a szimbólikus mese teljesen egybeforrasztott, de mégis két irányban haladó eselekvényéből ered. Az egyik kiengesztelődéssel zárul és mindenki által könnyen érthető, a másik szimbólum által takart, de azért nyilvánvaló. Herczeg mesteri kezeire vall, hogy a két irányban haladó eselekvényt úgy fejleszti, hogy az a mű egységét nem zavarja s mindket kifejlést egyaránt megindokolja. A két irányban haladó eselekvény fejlesztéséhez az alapot Éva Janus-arca, kétkulaesos jelleme adja meg.

⁴⁰⁻⁴¹ Császár E.: Jelentés a Vojnits-jutalomról. Akad. Ért. 1913. évf. 157. l.

Az *Éva boszorkány* nem tartozik írónk legkiválóbb alkotásai közé. A szimbólikus mese és Éva szimbólikus jelleme megnehezíti igazi megértését. Az anyag: a nő lelki világa líraian folyik Herczeg lelke mélyéről és sajátos pesszimiztikus felfogásra vezethető vissza. A kort azonban sikerülten adja vissza s a cselekvényt is mesterien fejleszti. A műnek sok szép része van s mivel benne nehéz probléma megoldására vállalkozik Herczeg, kiválik az újabb drámairodalom jeles alkotásai közül.

Szintén művészi kombináció eredménye *Az ezredes* (1914) c. háromfelvonásos vígjáték, amennyiben a mesét a *Huszt* *Huszt* (*Szerelmesek*) c. elbeszélésből már ismerjük. A művet Herczeg „fantasztikus vígjátéknak”⁴² nevezi, a meséjét „a jóra való gazembereknek és a züllött tisztességeseknek összeütközése adja.”⁴³ Jóravaló gazemberek fészkelődtek be Huston amerikai milliomos nyári lakába s midőn Huston rajtuk üt, nem juttatja őket rendőrkézre, hanem magyarországi rokonaitól általuk akarja ellopni a tőle jogtalanul elsajátított családi kincset: Kleopatra gyöngyeit. Az ezredes, ő volt a lakbitorlók feje, vállalja a megbízást. Fiuméba utazik s mint az elhalt amerikai Huston fia, az Angol Bank hamis részvényeivel maga iránt bizalmat keltve, befészkelődik a „rokonok” közé. A „züllött tisztességesek”-et képviselő fiúmei Husztiak ellopják a hamis részvényeket s ellenérték képen mintegy engedik ellopni Kleopatra hamis gyöngyeit, mert az amerikai vicekonzultól megtudják, hogy az ezredesben és Johnban közönséges betörőkkel van dolguk. Kate-től, a Huston leányától, sürgöny által értesül erről a konzul, aki rögtön közli a hírt Husztiékkal, valamint azt is, hogy a Babiloniával bővebb tudósítás érkezik. Ezzel a hajóval érkezik Fiuméba Kate, akit az ezredes iránt érzett szerelme visz oda s tanúja a betörés után az ezredes és Huszti asszony-leánya csókolódzásának. Kate, mint az amerikai lélekmentőtársaság elnöknője, a bűnöst nem büntetni, hanem a jó útra akarja téríteni s míg a lopás ügyét úgy intézi el, hogy mindenki tartsa meg azt, ami birtokában van: Huszti a hamis részvényeket, az ezredes meg a hamis gyöngyöket, ő maga azáltal akarja megmenteni ez utóbbit, hogy férjül kéri.

Egyesek talán moziból ismert apacshistóriát látnak a műben, pedig sok finomság van benne. A lényegében közönséges

⁴²⁻⁴³ Színházi Elet. III. évf. 3. sz. 9. l.

tárgyat a beállítás és a drámai összeütközés által nemesíti meg Herczeg. A jóra való gazembereket egészen rokonszenveseknek, a zuhlott tisztességeseket pedig igazán romlottaknak festi s midőn a bonyodalom fejlődése folyamán a két ellentétes tábor összezsap, az összeütközésből származó komikus helyzetek s a visszás jellemekből fakadó komikus tettek a mérleg serpenyőit egyensúlyba hozzák: kölcsönösen lealcázva egymást, a gazemberek éppen olyan értékeknek bizonyulnak, mint a tisztességesek. Ennek komikus igazolása képezi a mű célját. Az természetesen más kérdés, hogy a meséhez a való életnek mennyiben van köze. A mű a szerző szerint „fantasztikus“, éppen ezért a valószínűtlennek és lehetetlennek látszó dolgokat ebből a szempontból kell mérlegelni. A fantasztikus mese ellenére valószínű, hogy az író éles, megfigyelő szeme itt is valóból indul ki. A két ellentétes tábor lealcázása által az életről mond ítéletet s kacagásába reugeteg szarkazmus vegyül. A jellemeket következetesen motiválja, következetes a kifejlés is. Csak Kate-tel nem vagyunk tisztában. Az író szerint ő a mű „drámai hajtóereje“, ennek ellenére aránylag kevés szerep jut neki s lelki élete az imádásra méltó fiatal leány és az amerikai lady jelleme között ingadozik. A cselekvény egységes, a mese kerek, a szerkezet erős.

* * *

Herczeg írói pályájának 1906-tól 1914-ig terjedő korszakában már mint teljesen kiforrott művész jelenik meg előttünk. Az előző, világirodalmi magaslaton álló alkotásokban gazdag korszakot most aránylag terméketlennek mondható kor váltja fel. Herczeg most kikerült az élet „dolgös hullámai“ közül s bár igen kiváló alkotásokkal pályájának ebben a korszakában is találkozunk, mégis mintha bizonyos elkedvetlenedés, fanyar közöny venne erőt lelkén. Az ihlet nem oly gyakran szállja meg, művei között művészi kombinációkkal is találkozunk, amelyekben régi anyagot más műformában dolgoz fel. Művei alapján azt lehet sejteni, hogy a változás oka életének belső viszonyai-ban rejlik. Ebbe a korszakba esik házasságkötése. Sajátságos és feltűnő, hogy a házaselet boldogsága nem visszhangzik lantja húrjairól, helyette éppen a házasságkötés évében a *Kaland*, *A lantos házassága s a Mese egy asszonyról, aki nem akarta, hogy gyermeke legyen* c. műveiben a női hiúságról és csalárd-ságról regél. A következő években is a családi boldogság eese-

telése helyett hol a romantika bájos virágaival gyönyörködtet, hol a házaselet, majd a női psziché lényegéről elmélkedik s midőn valóban a lelke mélyéről jövő hang zendül meg kobzán, a női ravaszságról, a nő ragadozó, macskatermészetéről mesél. Talán a csalódás, sejtelve szállja meg lelkét; gondolkozóvá, pesszimistává lesz. Az *Alomország* és az *Éva boszorkány* fanyar, keserű pesszimizmusa, Herczegnek ezekben a művekben a nőről és a szerelemről alkotott „kérellehetetlen“, rideg felfogása egyáltalán nem egyeztethető össze a fiatal férj családi boldogságával és Böcklin híres önareképét juttatja eszünkbe, amelyen a mester közeli katasztrófától fél. Az *Alomország* és az *Éva boszorkány* pesszimizisztikus akkordjai a jövőbelátásnak, a jövő előérzetének panaszos sirámjai, amelyek előjátékként olvadnak bele *Az arany hegedű* fájdalmas, elégikus muzsikájába. Egy egész világ bomlását jelzik ezek a pesszimizisztikus akkordok, amely a Herczeg énjében élt s amelynek összeomlása családi szentélyét temeti el.

Herczeg életének belső viszonyaiban sejthető tehát az aránylagos terméketlenségnek, a műveit jellemző alanyi színezetnek, a pesszimizizmusnak az oka. A hidegnek és ridegnek látszó, de igen mélyen és nemesen érző „sváb“ már ekkor a lelki megpróbáltatások útján jár s most már nem külvilági impressziókat, hanem keserű egyéni élményeket ver ki kobzán. Ezért buzog az anyag líraian és pesszimizisztikusan lelke mélyéről s mivel énje csordultig tele van érzéssel, ezzel szemben háttérbe szorul maga az esemény. Innen érthető, hogy éppen alanyi forrásból táplálkozó műveiben minél kevesebb a bonyodalom s hogy nem annyira a tetteknek vagy az eseményeknek, mint inkább a léleknek, az érzésvilágnak a festésére, kiszínezésére törekszik. Herczeg írói pályájának ebben a korszakában éppen a színekkel és a hangulatokkal való hatásban mutatkozik a fejlődés, mivel jellemző és szerkesztőművészete már eddig olyan magas fokot ért el, amely minden kritikát büszkén kiáll. Színei a festőművész legáltalóbb és legfinomabb esetvonásaival kelnek versenyre s nemcsak a vidék mesteri leírásában érvényesülnek, de a lelki élet redőinek feltárásában is. A szó hatalmával előidézett hangulatai a zene által keltettekkel vetekednek, hol meg-
ráznak, hol felemelnek, de mindig elbűvölnek. A művészi keret egyébként a régi marad. Új motívumokat, jellemeket Herczeg ezen korszakban írt műveiben nem találunk. Csirájában vagy

annál magasabb fejlődési fokon már minden tényező megvolt előbb tárgyalt műveiben is, itt legfeljebb elmélyítésről, tökéletesítésről lehet szó. Naturalista művekkel ebben a korban kevés találkozunk, Herczeg ridegen megfigyelő szeme a külvilág helyett most saját belső világa felé fordul s míg játszi képzelete olykor elég szabadon csapong a romanticizmus esodás világában, a lelkére nehezedő, kínos tehertől: keserű egyéni élményeitől szimbólikus alkotásaiban szabadul meg.

Tőke Ferenc: „Spira históriája“.

Írta : DÉZSI LAJOS.

Az olasz reformáció históriájából ismeretes Spiera, Spira v. Spera Ferenc históriája. Ez a citadellai (Padua mellett) jogtudós 1542 körül a reformációhoz csatlakozott, de később megbánta hitehagyását s jelentkezett Joannes Della Casa velencei pápai követnél, hogy vissza akar térni az elhagyott egyházba. Ez nem elégedett meg ezzel a kijelentéssel, hanem azt kívánta, hogy a nagy nyilvánosság előtt tegyen vallást arról, hogy szánja-bánja bűnét s visszatér az elhagyott akolba. Ez az izgalom annyira megzavarta Spiera lelkivilágát, hogy lelkibeteg lett, folyvást azt hajtogatta, hogy kiesett Isten kegyelméből s reá most már kárhozat vár. Nem akart ételt venni magához, sőt öngyilkosságot is kísérelt meg. Páduába vitték, hol három híres orvos is kezelte, de siker nélkül. Az 1549. év végén halt el. Betegsége alatt az emberek csodájára jártak, próbálták eloszlatni aggodalmait, vigasztallák, bátorították. Ezek között volt a híres Vergerius Péter Pál, a magyar Tordai v. Torda Gelous (Gyalui) Zsigmond, akit Vergerius „philosophiae professor“-nak nevez, Curio pedig azt mondja róla: „eujus eruditio et probitas et pietas singularis, non in Pannonia modo, sed etiam apud Italos et Saxones, celebrabatur“ (A Michaud-féle „Biographie universelle“ hibásan írja Géléniusnak); Gribaldi Máté és Serimger Henrik, aki Henricus Scotus néven szerepel, mert Skótországbán született. Ezek a látogatók mind leírták tapasztalataikat, miket láttak és miket beszéltek a beteggel s a legtöbb nyomtatásban is közreboesátotta jelentését. A Scotusé elé maga Kálvin írt előszót, mely ez esetet és ennek tanulságait egyházi szempontból magyarázza. Csakhamar azután egybegyűjtötték ezeket s a Caelius Secundus Curiotól már korábban olaszból latinra fordított, Páduából keltezett hat levéllel és Kálvin előszavával és Borhains Márton baseli lelkész Véleményével Baselben 1550-ben latin nyelven egy kötetben kiadták.

A meglehetősen ritka nyomtatvány címe: FRANCISCI SPIERAE, QVI QVOD SVSCEPTAM femel Euāgelicę ueritatis professionē abnegaffet, damnaffetq̄, in horrendam incidit defpe- rationem, | HISTORIA, | A' quatuor fummis uiris, fumma fide cou- | scripta: cum clarifs. uirorum Præfationi- bus Cælij S. C. & Io. Caluini, & Petri Pau- | li Vergerij Apologia: in quibus multa hoc tempore scitu digna grauifsi- | mē tractantur. | *Accebit quoq̄ Martini Borrhai, de usu, quem Spieræ tum exemplum, tum do- | ctrina afferat, iudi- | cium.* | 2. Petri 2. *Satius fuisset non cognouisse uiam iu- | stitię, quam ea cognita, ab eo descuiße | quod illis traditum est, sancto | præcepto.* | BASILEAE, M. D. L. Kis 8°. 7 számozatlan levél, 1—191 lap, 9 számozatlan lap. (Index.) A 144. lap után a Függelék külön címlappal, mely nem számító- dik be a lapszámozásba. (Szép példánya van meg a Ráth-könyv- tárbán, a M. Tud. Akadémiában; egy 1608. évi hely nélküli kiadása a hódmezővásárhelyi ref. főgimnázium könyvtárában.) Még ugyanazon évben megjelent angol nyelven is. Német fordítását 1564. évből ismerem, melyet a frankfurti Baer 506. sz. antiquar- katalogusában láttam s ez a cég volt szíves azt használatra köl- csön adni. Ennek címe: „Ein erschrockliche Historia / Von Fran- cisco Spiera | Wie er in grausame ver- | zweiffung gefallen ist nach dem er mundlich | vnd schriftlich / die erkante warheydt | des heiligen Euangelij / vonn / wegen des zeydtlichen vnd auß- forcht der menschen / widerumb | verleugnet / hat. * | Zu einem Exempel Göttliches zorns / ... Matth. 10. | Fürchtet euch nicht für denen / | M · DLXIII. || 4°, A—Lij + 1 lev. = 4½ számozatlan levél. Lij b. lapon: Gott allein die Ehr | Ist meim (!) beger [Vignette] Gedruckt durch Leonhardum | Nassinger ||. Tartalma: A²: Volgen als zur vorred / Drey Christliche vermanungē ... az első a magyar reformáció történetéből is jól ismert Illyricus Flaccius Mátyástól, a második Melancton Fülöptől. A három intés után a fent leírt latin kiadásban is meglevő, olaszból fordított hat páduai levél (1548 nov. 12—27.) következik. Ezután E^b: Diß hieher ist die History von dem er- | schröckligenn fall Francisce (!) spiere durch ettliche | Sendbrieff stucks weiß erzöhlt worden. Jetzund folget die selbig aus den Schrifften des Hochgelehrten Herrn Matthei Gribaldi ... Majd (G²^b) bibliai idézetek s „Ein schön Gebett“ után a Vergerius Capo d'istriai püspök 1548 dec. 30-án Páduából keltezett levele „Dem Ehrwirdigen | in Gott Vatter vnd Herrn Suffraganeo ihn (!) Padua / ꝛc. Grueß vnd heyl / durch

vnsern Herrn | Ihesum Christum | Amen. | DER geist gottes . . .
Bewegt vnd treibt mich . . .“ (V. ö. Goedeke Grundr. II. 245. 25^b.)

Magyarra Tőke Ferenc fordította, akinek nevét Sziget első ostromának (1556 jún. 11—júl. 22.) megénekeléséből (1556) is ismerjük. Mind a két művet Alsó-Lindván szerzette, ezt a Spiera-történetet 1553-ban, még pedig „énekbe“, hogy az énekmondók is előadhassák. Curio azt írja a tőle latinra fordított hat olasz levél elé tett előszavában, hogy ennek a csodás esetnek három hónap alatt az egész keresztény világon híre ment, nálunk több idő kellett, míg feldolgozhatták: három-öt év, ami az akkori viszonyokhoz képest is elég hosszú idő, kivált ha meggondoljuk, hogy magyar is volt az eset szemtanúi és leírói között. De lehetett korábbi magyar feldolgozása is, mint az 1553-iki, különösen azért, mivel prot. térítői célokra hatásosan használhatták fel. A Tőke feldolgozásának minden valószínűség szerint az 1550-iki kiadás volt a forrása. Erre való célzás lehet az ének 405—8. sora:

„Az ő nagy sok dolga nem férne énekben
Csak azok, melyeket megírtak könyvekben.
Kik ők magok látták, környüle forgottak,
Nagy szépen életit például megírták.“

Szilády Aron, aki ezt az éneket a Régi M. Költők Tára VI. kötetében (115—130 l.) becses jegyzetekkel (334—8. l.) ellátva kiadta, jól sejtette, hogy a forrása ez lehetett, mert ugyanezt a címet közli egy hely- és évnélküli kiadás után, melyet „ma már felette ritka könyv“-nek nevez, *úgy hogy nem is tudta megkeríteni, össze se tudta tehát vetni vele*, mint maga elismeri, idézetei másodkézből valók, t. i. Ch. H. Sixt: „Petrus Paulus Vergerius“ c. monografiája második kiadásából (Braunschweig. 1871. V. ö. Biblioteca della riforma I. Vergerio. Roma, 1883.). Ez magyarázza meg, hogy mindössze 17 sort használhatott fel összehasonlításra; ez magyarázza meg, hogy mi most újra foglalkozunk vele.

Összevetve a Tőke feldolgozását az 1550-i bázeli szerkezettel, megállapíthatjuk, hogy e gyűjteményben megjelent különböző tudósításokból szabadon alakította elbeszélését. A bevezetés alapeszméje, hogy aki nem hisz a régi csodáknak, higgyen ennek a mostani időben történt nevezetes esetnek, megvan a Curio előszavában („Miracula et prodigia . . . quod si qui negent: vel hoc uno, ut innumera taceam, quae in aliis oris, hac ipsa

nostra aetate, edita sunt, convinci possunt“). Az elbeszélés elején Gribaldit követi. Pl.:

„Házastársa néki gyermeki sok vala,
 Világi marhával ékes, dicsős vala,
 Tisztes méltósággal becsületes vala,
 Nagy sok ajándékot Istentől vött vala.
 Az szent írást által megértette vala,
 Magát és istenét megismerte vala,
 Minden idvössígnék Krisztust vallja vala,
 És nagy buzgósággal prédikálja vala.“

„... Uxore, liberis undecim, terrenis bonis, officiis, & dignitatibus egregie dotatus: cum, per ineffabilem Dei gratiam, Spiritus sancti dona recepisset; Dominumque Jesum Christum, servatorem nostrum per Scripturarum omnium revelationem plenissime cognovisset; ac Spiritus sancti luce illustratus, solum Christum cum magno fervore palam fateretur; ac praedicaret...“

Nem lehetetlen, hogy a 16. sorban levő „Citadelle város ő hazája vala, Ötven esztendőben mikor írának vala“, a Gribaldinál levő „Fr. Spiera... ex castro Citadella oriundus vir circiter annorum quinquaginta natus“ félreértése; annál bizonyára sokkal jobban tudott latinul, hogy ne tudta volna, hogy itt Spiera mondatik ötvenévesnek, de mivel maga mondja, hogy „vizhivonó néppel való vesződésben“ „szerzé ezt versekben“, tévedését sok baja közt nem vette észre; az is lehet, az ötven évről jutott eszébe, hogy az esemény 1550-ben (recte: 1548) történt.

Mikor a pápai követ Velencébe idézi Spierát s az útrakél: útközben heves tusa foly a Lélek és Test között. Ez a rész Gelous históriájában van meg ilyen bőven, pl. kezdete:

A lélek az ellen ígyen inti vala:
 „Francisce magadba miért búsolkodal,
 Mely felé hajlnál azon gondolkodal?
 Hadd el az félelmet kiből sápolódl,
 Ifigyjéd Istenedet, kivel bátorodol!
 Hol vagyon most néked régi bátorságod?
 Hol vagyon most néked régi erősséged?
 Hol vagyon most néked állhatatosságod?
 Hol vagyon te benned Krisztusról vallásod?

„Jusson jól eszedbe Dániel írása,
 Egő kemencéből kiszabadulása,
 És az szent Péternek Krisztusról vallása,
 Nagy erős temlecből kiszabadulása.“

„Et spiritus prior: Francisce-inquit-quid tamdiu dubius fluctuas, utram in partem animum inclines? Abjice formidinem, indue arma fidei, sollicitudinem pone: Deo curae eris. Ubi est illa pristina tua animi magnitudo, ubi virtus digna te? ubi constantia? Agitur de Christi gloria... Veniant tibi in mentem Danielis socii illi, in fornace aestuantis flammae, admirabili Dei ope, conservati: et Petrus, Angelo duce liberatus, ex arctissima carceris custodia...“

A test és lélek beszélgetése a 49. verssortól a 116-ig terjed s Gelous előadását követi, hol ezt maga Spiera beszél el; az ezután következő részletet Tőke összevonja; Velencében Sp. megtagadta hitét s kötelezte magát, hogy a „másodtagadást“ otthon nyilvánosan végrehajtja, de hazatérő útjában megint a Szentlélek s itt Gelous elmondja az intőszavakat, Tőke csak egy versszakba vonja össze az egészét. Hogy itt Gribaldit nem követheti, abból is kiviláglik, hogy Gribaldi csak a Velencéből hazatéréskor történt megintést ismeri.

Ezután ismét Gribaldi nyomán halad, de erősen kivonatolva s egyszersmind Geloust is felhasználva, t. i. Gribaldinál nines meg, hogy Nardinus Jakab házába vitetett (az ének szerint: „A böles doktorokhoz vitetek Padvában, Nardinus Jakabnak ő híres házában“). Scotus előadása Jacobus Ardinust említi, Gelous ellenben Jacobus Nardinust, sőt azt is mondja, hogy ő maga ott látta a szerencsétlen beteget. Ez a versszak:

„Hallj ez csoda dolgot! semmit ő nem eszik,
Igen szomjuhozik, de nem hevejtőzik,
Derék folyóvizet meginná úgy tetszik,
Színe állapotja semmit nem változik.“

„Gribaldinál: „... nec appetit, nec edit; nec quod per vim illi ingeritur, digerit: nec quisquam excernit, solum potat; imo sibi inexplibili torquetur: Histrum et Nilum biberet.

A műtetés megint Gelousnál található meg. Gribaldi a forrása az ezt követő versszaknak. A három jeles doktorról Curio és Henries Scotus is beszél ugyan, de a nevek írásából (Curionál: Frizimeliga, Bellacates, et Stephanelus; Scotusnál: Frismedica, Bellocatus, et Paulus Crassus; Gelousnál: Franciscus Frizimeliga, Paulus Crassus, Aloysius Bellachates) megállapítható, hogy itt is Geloust követi, de Gelous után Gribaldi is forrása (169—180. v. s.). A 181—184. verssoroknak Vergerius lehet alapja, habár meglehetősen szabadon kivonatolva:

„Efféle sok mondást mikor beszél vala,
Sokan csodájára oda gyűlnek vala,
Tizenkét országból nemzetség ott vala,
Kik közül némelyik *tanuló* is vala.“

„En tibi *ex diversis nationibus duodecim*: quanquam etiam plusquam trecenti, aut quadringenti, una cum his, viceni-quini aut triceni, saepius interfuere: adeo ut id quidem jam universo terrarum orbi, nedum toti Gymnasio, notissimum sit. *Nam bona pars eorum Scholarium*, qui adfuere, ad patrios etiam lares eâ de re conscripserunt.“

A folytatás: Vergerius és Gribaldi látogatása és vallási vígasztalása Gribaldi elbeszélésével egyez meg, de a légyepizódnál a szómagyarázat (Beelzebub) magától Tökétől származhat, kinek erre az ötletet a Curio-féle harmadik levél adhatta; a 257–260. verssornak szintén ez lehet forrása.

Ezután a Spiera kétségbeesett nyilatkozatait (261. kk. v. s.: Ott jó reménységre ötet intik vala — Monebatur in frequenti consolatione, ut spe bona esset stb.) főleg Gelous szerint közli, de természetesen több rész a mások elbeszélésében is megtalálható. A 361. kk. v. s. szerint: „Egy ördögforgató hozzája jött vala, Kinek Sandionus Bernáld neve vala“; erről a Curiotól fordított negyedik levél szól (az exoreista neve itt Bernardinus Scardoneus), a továbbiakban is ezt követi egész a 396. verssorig. A Spiera öngyilkossági kísérletét (397. kk. v. s.) Gribaldi beszéli el s ezzel véget ér Tőke elbeszélése is. Ami tárgyhoz tartozó még ezután következik, az csak annyi, hogy azt írják, hogy kétségben, kínjában „Pápa ellen való nagy sok kiáltásban“ megholt vala s „az ő nagy sok dolga nem férne énekben“. Egy hosszú elmélkedés zárja be az elbeszélést azokról, akik csak névleg keresztyének (fejedelmek, szörzetek, tisztviselők, minden emberek): vajha ezeknek megjobbulására szolgálna a Spiera Fereuo doktor példája. Az elmélkedés végére Kálvin előszava lehetett hatással, ő hangsúlyozza azt benne, hogy ez a csoda a pápa megszegyenítésére szolgál s az utolsóelőtti versszak is a Kálvin előszava befejezésének visszhangja:

Tartson meg az Isten mindnyájan az hitben,
Neveljen, éltesen az ő beszédében,
Bátorítson minket az igaz vallásban,
Ez család világból vigyen országában.

Kálvinnál: „Dominus Jesus, in rectâ sincerâque Evangelii sui fide, corda nostra confirmet; ac linguas in constanti ejus confessione retineat: ut

nunc Angelis concinentes, una cum ipsis beato coelestis regni gaudio tandem fruamur!”

Miként ez egybevetésből is kitetszik, Tőke eléggé szabadon bánik a tárggyal. Nem fordítja le a latin kiadást, hanem annak alapján maga ír egy egyháztörténeti éneket, mely a különféle tudósításokat egységes műbe foglalja össze. Ismerve ezt a latin gyűjteményt, meglep, mennyire tud uralkodni magán, hogy a véget érni nem akaró szentírásbeli idézetek s párbeszédék közül csak a lényegeseket válassza ki, habár mint papi embert hivatása csábíthatta, hogy lehetőleg semmit el ne hagyjon belőlük. Tőle származik az ének szerkezete, mely szokásos prolóógus és epilógus közé iktatva, elég érdekesen mondja el az akkor főleg protestánsok által nagy buzgósággal terjesztett eseményt, melyet — mint Tőke is — térítői célra is igyekeztek felhasználni. A latin gyűjtemény egyik szerkesztője említi, hogy az egész keresztyén világon elterjedt az, tehát midőn magyarra fordították, a magyar irodalom ezzel is belekapcsolódott a nyugati eszme- és érdeklődésközösségbe. A belekapcsolódás módja figyelemreméltó, t. i. irodalmi szempontból értékesebb, mint pl. a németek száraz prózai fordítása.

(Irodalom. — Francisci Spierae... historia. Basileae 1550. (Akad. Ráth-kvt.)... Historia Francisci Spierae... (S. l.) Anno 1608. (Hódmezöv. ref. főgimn. kvt.). — Ein erschrockliche Historia / von Francisco Spiera... (S. l.) 1564. — *Tőke F.*: Az Istennek rőttenetes haragjáról (1553.). Born. Enekesk. 1582. CCXLI—VI. és Lugossy-kód. 34—40. lev. (1—408. v.-s.) *Szilády A.*: Régi M. Költők Tára VI. k. Bp. 1896. 115—30. l. (szöveg), 334—8. l. (jegyzetek). — *C. L. Roth*: Franz Spiera's Lebensende. Nürnberg, 1829. — *M. II. Stzt*: Petrus Paulus Vergerius. Braunschweig, 1855. II. kiad. U. o. 1871. — Michaud-féle Biographie Universelle. Tome XL. Paris. (S. a.) 50—51. l. [Ez említi, hogy *I. D. C. G.* (mely monogrammok a szerző nevét rejtik) egy ötfelvonásos rossz tragédiát is írt róla jelenetezés nélkül, karokkal, egy szonettel és tartalommal, Claude Bouchartnak, a filozófiai tanárának Lausanneban ajánlva; címe: „François Spera, ou le Désespoir.“]. *Dr. Herzog*: Real Encyclopädie für protest. Theologie u. Kirche. XIV. Bd. Gotha 1861. 668—76. l. (magától Herzogtól). — Biblioteca della riforma Italiana. I. Vergerio. Roma. 1883.—)

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Jelentősebb szépirodalmi alkotások.

1. *Vargha Gyulának*, a magyar poéták nemes nesztorának a Magyar Tud. Akadémia kiadásában új verskötete jelent meg: *Hamvadó tüzek*. Az 1922–1926. év termése ez a huszonhat éves szép kötet. Mivel a költő ismételve hangsúlyozza, hogy „a költemény költője ifjú vagy agg, az egyre megy“, szinte félünk leírni örömiinket azon, hogy a hetvennégy esztendő fát ilyen dús virágzásúnak látjuk; pedig tagadhatatlan, hogy ez is oka annak, amiért oly jóleső érzés fogja el szívünket a kötet láttán. Hiszen mi, akik csupán versein keresztül ismerjük magyar lelkét, nemes szívét, nem kevesebb tisztelettel és ragaszkodással gondolunk Vargha Gyulára, mint barátai és személyes hívei. És azt sem tudjuk elhallgatni, hogy éppen ezt a magyar lelkét, ezt a nemes szívet nélkülözvén leginkább a ma vásári zajában, nagyon is érezzük és tudjuk, hogy ez nem a mai világ hajtása; korántsem leszolás, korántsem leöregzés tehát az a megállapításunk, hogy a régi világ egyik munkás, becsületes, nemesérszésű, tiszteletreméltó alakjának a lelkisége az, ami bennünket e kötetben megkap. Dehogya is akarunk mi a dióverő vakságával (*Dióveréskor*. II.) szólni költészetéről; nem is ítélik verseit „dérvelte virágoknak“ (*Arany őszi*): lelkes örömmel állapítjuk meg, hogy kötetében sok szépséget talál az olvasó. Az igazi poézist hangulati lírájában találjuk. Ezekben rendszeren a helyzetiség reflexív megjelenítése adja a hangulati tartalmat. Maga a hangulat inkább elgondolásból, mint közvetlen élményből ered; nem a helyzetiség ihleti a hangulatot, az képzeleti megvilágító vagy művészi megjelenítésre felhasznált köntös csupán. Nincs tehát szoros bilincsel az élményvalóságához kötve, nincs az elképzeltetés teljességére kényszerítve, s így a hangulatot szuggesztívebb erővel tolmácsolhatja. A helyzetiség ritkán vált a hangulat ihlet-emelőjévé; még ha valóságos élmény is, akkor is csak a hangulat-kifejezés eszköze. Az állandó hangulat az

idős, sokat tapasztalt és sokat szenvedett poéta légköre. Van benne erős szomorúság, ebből eredő elvágyódás, pihenéskívánás, nyugalom-óhajítás. Ezt a hangulatot magyar szíve termette: a nagy vihar után immár nincs igazi vígasztalása. Maga panaszozza, hogy „megúnta hordani tovább a mostani feldúlt világ bűját, baját“. A szív, amely ennyire a magyarság sorsához kötötte nyugalomát, természetes, hogy kikényszeríti minden magyar olvasó rokonszenvét. A hazaszeretet, ez a páneurópai hóbortja alatt olyannyira lemosolygott érzés, benne mély, teljesen szubjektív élmény (*Élnem kell*), de magyarsága nem a nagyhangú melldőngetés, hanem kínzó, szomorú, keserű tudat. Az ő szeme látja, hogy sok tehetség, nemesség, vitézség, erő van ebben a nemzetben, de rengeteg salak is: kajánság, galádság, vak önzés. Nincs is szabadnlás a fájdalmas szomorúságtól, ha kimondta: „Öngyilkos nemzet fia vagyok én“. Így válnak állandó motívummá nála az élet alkonyának gondolatai: az elkíváncozás, az élet érték-kérdése, a múlandóság kesernyés nézése, az emlék-szedegetések és emlék-vágyak. Legmelegebb, mert legközvetlenebb az elvágyódás hangja. Egyéni jelleg ebben a hangban a béke uralma: nincs lázongása, csak szomorú megnyugvása. Hangulati lírájának legsikerültebb az a formája, amely a helyzetiség vázolója után az utolsó versszakban párhuzamként adja a reflexiót, a saját életére vonatkozó gondolatot. Máskor a reflexió allokutív jellegű, de ilyenkor hangulatközvetítése élesebb; néha a helyzetiség és a reflexió egybeolvadása szorosabb, talán versszakok szerint váltakozó, de a hangulatot ilyenkor is inkább kimondja, mint megjeleníti. A kötetnek talán legszebb darabjai hangulatos természet-pasztelljei: ezekben az elképzeltetés egy-szersmind hangulatot is sugall (*Nyári hajnal a pusztán, Pasztellkép*). Igazi művészet egy-két emlék-játéka, amelyet a ritmikus alátámasztás is kiemel (*Vasfog, csontfog*), és egy-két magyar fajképe, amelyben nem az eseményes-jellemzéssel, hanem a meleg vázlattal vetíti élénk alakjait (*Az Alföld szélén*). Kötetében rengeteg a forgács: egy-egy versesbeszédett megjegyzés, találó mondás, ítélet, néha sóhaj, máskor kifakadás vagy aggódó kérdés; a prózából a hasonlat szárnyán vagy a pontos kiélézéssel emeli ki, de költészetté csak akkor tudja teremteni, ha lelke vergődésének foszlányául érezhetjük. Azt mondja önmagáról: „Lelkem sötét mélységeket s nehéz sziklákat rejteget.“ A forgács tehát csak akkor költői, ha a mélységből vetődik fel. Hazafiús

lírájában is, különösen olyankor, amikor alkalmi a megnyilatkozás, a pátoz hűt le bennünket: költemény helyett vezércikket olvasunk. Az ilyesmi mindig reakényszerített hang; az ő honfi-érzése a hangulat csendesebb dalában tud igazán költőivé válni. Nem tudjuk a lírából megismert lélek hű tükrének tekinteni történeti epikáját sem: a belső ihlető sugallatot sem érezzük illetén verseiben; az ötlet, anekdóta vagy vázlatos mese elmondása mögött az összefogó alapgondolat, eszmei tartalom nincs meg vagy elsikkadt. Mennyire más az a néhány epikuma, amely érzéslémmel fonódik össze (*Kassai harangok, Legenda, Julián barát*): a *Királyok könyve* talán mesteri formapróba, érdekes stílustánzás, könnyed ötletformálás, de hideg. A szíve Vargha Gyulát nagyon is a mához bilincseli: a multba tehát nem tudja átvinni. Még az ügyesebbekben is sok az állandó álom-motivum, kevés a költői motiváció. Népi történetei is legfeljebb az ötlet komikumával hatnak. De a forma sokszor művészi, kedves. A ködsüveg azonban, amellyel olvasóit a jelenből átröpíteni szeretné, nincs a hatalmában (*Hasztalan menekülés*). Történeti verseit néha egy megriadt szem vázlatának gondoljuk: annyi az árny, a vér bennük. A hamvadó tűz ezeket nem tudja áthévíteni, de ahol ez a tűz átcsillan, a hangulati lírában Vargha Gyula poézisa ma is öröm, ma is érték.

Mintha igaz lenne, hogy nálunk minden újság csak három napig újság; *Mécs László*nak új kötete jelent meg (*Vígasztaló*), s a poétáról, akinek megszólalása annak idején éppoly erős elismerést, mint megítélést provokált, figyelemreméltó kritikát új könyve kapcsán nem olvashattunk. Talán megúnták barátai is, talán csalatkoztak benne hívei? — nem hinném; a harmadik kötetrel csak az bizonyult be, hogy a politikai irányzat, amely az emberszeretetet a maga számára kisajátítotttnak tartja, a szocializmus nem tudta Mécs-et vak hívójévé tenni, és épp azért a szociáldemokráciával kacérkodó irodalmi kritika megelégette a dobverést Mécs László mellett. Igaz, hogy ezzel még nem szállt el főül a másik oldal naiv vádja, hogy poézisa „szabadkőműves frazeológia, vörösbe játszó jelszavaktól ittasultság“, de a költészetén kívül levő szempontok végre is helyet adnak a költői szépségekben való gyönyörködésnek és a helyes esztétikai ítéletnek. Az kétségtelen, hogy Mécs László erősen benne van a mai korban; mint ember és mint pap nagyon sűrűn találkozik a nyomorral, a szociális gondolatban tehát állandóan benne él, —

természetes, hogy a szenvedő emberek sorsán érzett szánalom a költészetét is megihletti. De mi azt hisszük, hogy nem is költő az, aki ma csak a saját szívének játékos álmait dalolja, aki el tud zárkózni gondolatainak játékszobájába és a tücsökciripelés mellett a gyárkémény túlkölését meg nem hallja. Az igazi lírikust mindig szívének ez a nagyobbkörű érzékenysége jellemezte; Vörösmarty lírai nagyságát ezért mutatja a leghívebben az *Emberek, Gondolatok a könyvtárban, Vén cigány*. Ez a nagyfokú érzékenység az igazán termékeny lírai talaj. Hogy ez Mécs könyvében megvan, azt eltagadni nem lehet. De emberi tökéletlenségünkhöz tartozik, hogy a poéta érzésvilágát nem törekszünk megérteni, hanem már eleve szembehelyezzük vele a magunk érzéseit és e szembehelyezkedés alapján formáljuk meg esztétikai ítéletünket is. Ha ez az érzésítéletünk objektív, van jogosultsága; csakhogy éppen érzési volta következtében nagyon nehéz a szubjektivizmus fölébe emelkednie. Mécs László poézisének érzéstartalmán az objektív mérlegelés nem ütközhetik meg: az emberszeretet fájó jajkiáltása lehet szelíd, lehet kemény, de mindenesetre jogos. A józan irodalmi kritika nem is ezen akad meg, hanem Mécs László költészetének „pongyolaságán”. Ha a klasszicizmus merevségéről lemondunk, a pongyolaság fogalmát is relatívnak fogadjuk el: mert a lélek típusa pontosan illeszkedőnek mutathatja azt, ami más típuson pongyola. Különösnek látszik, de a szabad vers épp olyan zárt forma, ha igazi költőnek igazi ihletét tolmácsolja, mint a görög ódai mérték: sőt még zártabb, mert más hangulati tartalomra nem is illik reá. A szabad vers esztétikáját még nem írta meg senki; talán nem is lehet, — de ugyanolyan kényszerítő normája van, mint a zenének: ha nem tölti be minden szótagját az áradó érzés hullámvérése, egyszeriben pongyolának érezzük. Annak, hogy Mécs László poézisa nem szükségképen pongyola, egy ilyen szabad vers, az *Alázat* a legszebb igazolása. De Mécs László formai művészeete egyebütt is meglepő: ritmikus hullámvázása avatott versíróra vall. Inkább az áradó érzés szóbafooglalása keltheti a pongyolaság látszatát. Az olvasót meglepi a rengeteg kép, a sok különös, új képkapcsolat. De a pongyolaság vádját ennek alapján csak az mondhatja ki, aki a költői kifejezés egyéni pszichológiáját nem ismeri. Itt is csak az a pongyola, amiben a kifejezés nem fedi tökéletesen a kifejezendőt. És ha felvesszük azt, hogy a modern költészet a gondolatot a teljes értelmi ki-

kristályozódás előtt vetíti ki, akkor a modern költészetet általában pongyolának fogjuk — Croce felfogása szerint — találni. De hogy ennek a felfogásnak nincs teljes igazsága, azt például Mécs László *A gyermekség prófétasága* című költeményének hatalmas második versszaka is igazolja. Másutt is meglep, minden különössége ellenére, Mécs László stílusa (*Az én családfám*). Egy helyen legényes könnyedséggel mutatkozik be: *Legényesen*; ez a legényes gesztus jellemzi nemcsak az embert, de stílusát is. Nekünk, nyugodt polgár-vérűeknek szokatlan ez a hang, de Mécs László lelkének ez felel meg. Képzetele a stílus egyénítésében a legfrissebb; szava különös, de érezzük rajta, hogy önkéntelen, nem mesterkélte. És a szokatlanság bőségében nagyon sok a csodálatos virág: színt és illatot ez ad egyéniségének. Sok helyt nem elég világos ezért a beszédje, a gondolatot homályban hagyja, de az érzésünket mégis a legtöbbször meg tudja hatni (*Hóolvadás*). A pongyolaság harmadik területe a kompozíció. Igaz, hogy a lírai költészet kompozíciójának törvényeit még egy esztétikus sem tudta megállapítani, de azért az alapot sokan meglátták: a költemény a lírai magot teljes szuggesztivitással kell, hogy élénk tárja. Ami ezt a szuggesztíót zavarja, a plusz vagy mínusz, az hiba. Mécs Lászlónak van néhány rövid, egyszerű-kristályodású verse (*A harmincadik névnapon, Ajándék*), de a legtöbb költeménye áradóbb. És mégis, az áradó költemények is itt már zártabbak; nincsenek túlesapásai a zártság gátján, nincsenek elaprózó kitérései. Költeményeiben az érzés és gondolat rendesen az utolsó versszaknál ér el a lélekpart magaslatára; közben minden versszak előre, e felé visz. Ez a kompozíció önkéntelen, s mentől egyenesebb az útja, annál művészebb. Természetes, hogy Mécs nem ér el mindig ehhez a művészethez: a költő, akinek verse lángolás közben születik, nehezen tudja az irányt megtartani, mert láng gyűl e lángról; de nem egyszer eléri, s ezzel művészi intuiciójáról tesz bizonyosságot. Az is természetes, hogy az új kötet sem teljes szépség: de a groteszk és durva egyre ritkébb benne, a legényes hangban pedig friss és új színt kapott. Magunk érezt is, fejlődést is látunk az új kötetben: örömmel köszöntjük tehát.

2. Meglepő fejlődésről kell beszámolnunk *P. Gulácsy Irén* új regénye kapcsán is. Gulácsy Irénről eddig csak azt írhattuk (1926. évf. 222. l.), hogy írásának legfőbb törekvése: megőrizni alakjain, meséin, stílusán a föld szagát. Ez a törekvés kötötte

meg a szemét, a képzeletét, tette egyoldalúvá azt a világgépet, amelyet rajzolt, fullasztotta érzéki lihegésbe a problémát, melyet meglátott. Új regénye (*Fekete völgyek*) csak az ízléstelen kiadói reklám szavában („Zápolya Borbála szerelmei“) vall erre a régi irányra; mély, lélekbemarkoló nemzeti és művészi problémát tűzött itt maga elé: a mohácsi magyarság tragikumát. A történelmi magyarságban akarta megmintázni az örök magyar sors szobrát.

A történelmi regény esztétikájának még nem minden törvénye forrott ki; és ez természetes is, hiszen a művészete még nem a múlté, mint az eposz művészete, a nagy egyéniség formai lehetőségei tehát bizonyos mértékben szabadok. Az azonban kétségtelen, hogy az egyén sorsával kell az egyes olvasóra hatnia. Gulácsy Irén is, noha címében fekete völgyeket említ, voltaképpen egy hős sorsa köré sűríti az eseményeket: Czibak Imre köré; regénye ennek a Czibak Imrének a története, süldő gyerekkorától haláláig. A kor azonban, amelynek Czibak Imre a harcosa, a száraz történelemben is eposzi árnyalatú, a regényírónak is így élt a szeme előtt; a kor mozgalmi annyira jelentősek a magyar sorsra, hogy magyar lélek ebben a korban a nemzet sorsától elkülönzött egyéni sorsot sem elképzelni, sem megérteni nem tud: így nő a regény is Mohács magyarságának regényévé. Ebben a téma-felfogásban tehát Gulácsy Irén műve a legnagyobb magyar regények, Eötvös, Kemény, Herczeg, Gárdonyi történelmi regényeinek a rokona.

A nemzeti művészet azonban a tárgy feldolgozásával szemben is néni megkötetést ad: a történelem itt is olyan valóság, amely a képzelet röptének körét megszabja. Gulácsy Irén a reális emberábrázolás művésze; a történelem reális talajáról tehát Jókai példáján nem szakadhat el. Bár Czibak Imre történelmi jelentősége eposzivá nő a regényben, a körötte élő történelmi alakok rajzát el nem torzíthatta, sorsukat meg nem változtathatta, történelmi felelőségüket el nem ferdíthette. Mesemondó fantáziáját gondos történelmi tanulmányban fürdette meg; helyesen megérezte, hogy éppoly körültekintéssel kell a kor forrásaiban elmerülnie, mint ha szoros értelemben vett történelmi munkát írna. Az a jegyzék, melyet műve végéhez illesztett, erről a lelkiismeretes gondról tanuskodik; de tanuságot tesz róla annak az alaknak a megmintázása is, aki először alkalmazza magára a fekete völgyek megnevezést, Tomory Pál.

A regényben megtalálunk minden adatot, ami csak előkerült a történeti kutatások során Tomoryról; élete sorsának minden változását forrásos hivatkozással lehetne kísélni, lelkülete is teljesen megfelel Fraknoi és Szekfű megvilágításának — és mégsem érezzük seholsem a regény meseszövedékétől való elkülönülést, seholsem vesszük észre, hogy itt a mesemondást a történelem irányítja. Czibak Imre nincs emyire történeti tudatunkban: sorsát az író szabadabban alakíthatta, de az adatok vázlatát itt sem kuszálja össze. Azok a formák azonban, amelyeket az alakok öntvényéhez a történelem ismerete ad, a legtöbb esetben repedezettek, töredezettek; az író képzelete egészíti ki a csonkokat, simítja el a horpadásokat, domborítja vissza az időközben lekopott domborulatokat. A képzeletet ebben a munkában az életszemlélet irányítja; Gulácsy Irén életszemlélete pedig a mai világé, a mai ember érzés- és gondolatvilágával van összeforrv. Érezzük ezt már a Zápolya-család rajzán is. János és Borbála természete patológiai megvilágítást kap; a bővérű, italos magyar apa és a tescheni túlkulturált lilium gyermekei ők. Borbálában valami perverz kéjvágy virágozik ki ebből a természetből (szinte megzavarja az olvasót a szalagjelenet törzsűrésével), János akaratgyengesége, látomásai, a vad bosszúban való kéjelgése ered a vérkeveredésből. A formajavítás azonban néha túlmegy az elfogadható határon. Szathmáry György sorsát például ez a modern életszemlélet hamisította meg. Elismerem, hogy az átköltés és a meghamisítás között nehéz határvonalat húzni, de Anna királynőhöz való viszonyát mégis hamisításnak kell mondanom. Nem az a baj, hogy Szathmáry életének dátumai ellenkeznek a regény dátumaival; nem is azon ütközőni meg, hogy a püspökben olyan követelődző szerelem él (hiszen a renaissance püspökeinél ez érthető), hanem azon, hogy minden történeti adat ellenére Lajost, a királyt, Szathmáry György gyermekévé teszi. Lehet, hogy az írót erős realizmusa vezette; nem tudta elképzelni, hogy a kiélt, beteg Ulászlónak még fiúgyermeké szülessen, de a tény maga a motiváció csillogó finomsága ellenére is olyan visszataszító, hogy a képzeletnek ezt a változtatását esúnya hamisításnak kell ítélnem. Ez a hamisítás az író lelkének egy szembetűnő vonását hangsúlyozza: a pletykákban való gyönyörködését. Bármilyen gondos tanulmány és gondos művészet látszik is a regényen, a pletykákban gyönyörködő ósaszony nem egyszer megzavarja a művész mun-

káját. Ezért kedveltebb neki a motivációnak az a fonala, amelyen egy kis pletyka furcsasága csillog. Másutt ez a hajlandóság nem zavar: sőt frissíti a mesét, erősíti az íróno gazdag mese-fantáziáját.

Gulácsy Irén ugyanis a mesének is nagy művésze. Nem a mindent megmotiváló írók közé tartozik; éppen a gondos motívumok bátorítják arra, hogy itt-ott magyarázatlanul hagyott meserészekkel is játsszék (— ilyen Giovanna eltűnése az udvarból), másutt pedig váratlan jelenetekkel lepjen meg (mint Imre és a királynő jelenete a nagy kihallgatás után). Van néha itt is túlzás, köztük a kis király koronázása, de nagyon sok, sokkal több szépség és friss élet. Maga a megindulás is ilyen mese, a kis Cilike rajza ilyen frissen odavetett színfolt, — és mese a vége is, Czibak Imre halála. De éppen a mese a regényben az élet. Gulácsy Irén művészetét ez az élet dícséri a legjobban. Életet a multban így megeleveníteni — ez a történeti regény igazi művésze. Az élet itt embert és kort varázsol elének. Embert, Czibak Imrét, aki ott él — igazi apja-fia — Palotán és virtuosos vérért játékos halászásban, ha kell: nekifeszült verekedésben edzi; első hadi készülődése a bosszuló Csákyak ellen viszi, de első virtuosos kardforgatása (milyen művészi ötlet!) veszélytelen harc. Azután az apja lelkesedése és a nuaga neki-lobbanó rajongása Zápolya János oldalára sodorja; itt az ifjúság legényes virtusa a gyors híradás elvállalására hajtja, s így kerül a szepesi várba. A bihari bölény udvari emberré formálódik: kedves humorú képek perdülnek előttünk, de egyre bíborlombok a Borbála szerelmétől. A Zápolya-hűséget egy pillanatra kettéhasítja egy új arc: a szenvedő királyné arca Budán; a szerelem pedig ösztönző erővé változik. A maszkabál, amelyen Imre megküzd a lengyel herceggel, a sablonos renaissance-mulatságnak pompás átfestése. A szerelem hirtelen megtorpan: Imre otthagyja Zápolya táborát, hogy megmentse a királynét; ez is mese, de a testi erő hőse lelki értékben nő oly magasra, hogy immár a mesén túl az embert kísérjük figyelemmel. A második kötet Fogarasra visz bennünket: ott edződik a nemzet hőségé Czibak Imre. Mellette feltűnik Tomory és mi a végvárak erős realizmussal festett élete mellett belelátunk az akkori Erdély életébe. Az ökörsütés adója immár igazi harcba sodorja hősünket: az eposzi nagyítás itt kezdődik, de finom elhithető művészettel. Czibak Imre pályája nekilendül, megkapja a foga-

rasi kapitányságot, Borbála is növeli reménységét, de a palotai látogatás már sejteti, hogy a boldogság nem jut részül hősiünknek. A putnoki tűz-esküvő két ember életét tépi meg: Tomoryét és Imrét, de nemesebb célt is jelöl ki nekik: a másokért való életet. Ez az élet tesz próbát Palotán a betegházzal és ez viszi Imrét Váradra, hogy Szent László városának védelmezője legyen. Átviharzik előttünk a parasztlázadás, látjuk a borzalmas dühkitörést és a borzalmas bosszút. A kötet végén ott találjuk Imrét a haldokló Ulászló ágyánál. Ez a kötet a regény leg-mezgalmasabb, legregényesebb része. A harmadik kötetben az egyén egyre jobban a nemzet sorsába olvad. A kis Lajos biztonságáért Imre magára vállalja Zápolya megölését, de Borbála teteme visszariasztja: barátnak áll, elveszti földi célját, csak az égit kívánja biztosítani. A sors — alig vesszük észre, hogy a véletlen — újra összesodorja Tomoryval, hogy láthassuk a lelki küzdelmet, amely a mohácsi vezér lelkében lejátszódik. Hősiünk mellett tanui vagyunk a Délvidék végső erőfeszítésének és a mohácsi szomorúságnak. Ez a mohácsi esata az író művészetének talán legszebb termése: izgalomban vászonra-vetett vázlatdarabok vetődnek eléünk, tépő színekkel odavetve, izgalmat, lekötő izgatottságot keltve. A megjelenítés és a művész szíve oly csodálatos összhangban van, mint a legnagyobb művész ösztönös teremtésében lehet. Az olvasó úgy érzi, a magyar történetnek itt vége, — be kell fejeződnie a regénynek is. Az író azonban nem ejti el meséje fonalát: mint Berzsenyi a *Magyarokhoz* írt ódájában a kétségbeesés konstatálását újra fölveti, az író is el akarja mélyíteni a mohácsi örvényt. Ami ez után következik, az még Mohácsnál is mohácsabb. Czibak Imre oda áll Zápolya mellé, de benne Katalin-királyt talál; hiába, a magyar érdek még élteti benne a hitet, megpróbálja a lehetetlent: megőrizni Zápolya Magyarországot. A képek-jelenetek perdelőnek előttünk; immár rohan az idő; halál-lovon ül a vágató Sors. Az önzetlen hazaszeretet előbb csak hátraszorul, majd egyedül marad a gaz Grittivel szemben; Felnéren püspöki díszében, vajdai buzogányával, első bárdjával küzd Czibak Imre, egymaga Gritti pribékserege ellen: elesik, de alakja, a tiszta, nemes, hősi lélek holtában a magyar lelkiismeretet, tetterőt, akaratot lángragyújtotta.

A hatalmas eseménysor, a történelmi eseményekben szomorúan leggazdagabb kor a regényíró művészetével vonul el

előttünk. Nincs elfáradása, nincs ellankadása: mesemondó ereje a cselekményt lenyüggő érdekességűvé teszi. Alakjai élettől duzzadnak; mindet maga alkotja újjá, teremti meg. A történetük formálása az író műve, a szavuk pompás illeszkedése az ő művészete. Meglepő, hogy a megszólaltatás igazsága milyen teljes; néha egy-egy emberének a gondolkodása komplikáltabb, mint abban a korban lehetett, néha a beszédjük átgondoltabb tartalmú, mint a pillanat engedi, de általánosságban csodálatos erő és igazság van a beszédjében. A kor viharai a felhőket odakötik a magyar ég fölé, de az író könnyed művészettel csalja át a napfényt, egy-egy pillanatra, elpihentetőnek. Művészi szépség a nagy mozgalmasságok rajza: a vezedi tűznél, a váradi ostromnál, a mohácsi mezőn. A rekonstruáló képzeletnek olyan alkotásai ezek, amelyekkel szemben a kritikus értetlenül áll, ha a művészi intuíció létét el nem ismeri. A fenség hőseinek történetében néha zavar a túlságos köznapiság, talán — a realizmus kedvéért — kissé keresi is ezt az író (mint a pulykacombos kihallgatás alkalmával), de az ellentetek árnyjátéka egyrészt az élet igazságát sugározza, másrészt feloldó humorra ad módot. Az alakoknak nagy számát követelte meg a nagyjelentőségű kor képe: és nincs egy se, akiről az olvasóban legalább élesvonalú vázlat ne maradna (mint a sokbeszédű Szerémiről). A történettudós talán fennakadhat egy-egy vonalukon, mint például Zápolya turáni álmán, de ritka az a motívum, amelyet igazán „mesének“ érez az ember. Néha az érdeklődésünk sajnál egy-egy elhanyagolt mozzanatot, talán furesáljuk azt, hogy a fogarasi kapitánnyá lett Imrét sohasem látjuk Fogarason, — de az író a lélek regényét írja és a képeket ebből a szempontból válogatja meg. Nagy előnye a regénynek az is, hogy az író nemcsak képzelettel, de szívvel is írta. Ezért tud az olvasóban érzési állásfoglalást kelteni minden alakjával szemben, ezért tud olyan megkapó jeleneteket rajzolni, mint Mária királyné utolsó kézcsockja, ezért ragad meg olyan megrázó ellentétekkel, mint a Sáríka álma az esküvő előtt. A rengeteg anyag, amelyet a történelem és az adatokon ihletődött képzelet diktált a tolla alá, az író művészetében zárt kompozíciót kapott: alig van elaprózódás és alig van jelenet, amely a főhős sorsától elvonná figyelmünket. A regény fölépítése nem a mesemondás önkéntelen áradása: már maga az író lüktető beleérzése is szabályozza a tempót, de az elrendezés is drámai haladású. Az

ifjú a szerelem, az embertárs, a haza bajnoka; amint emelkedik a kötelesség vonala, úgy nő a megjelenítő anyag is, és nő a kör, amelyben elvegyül. A művészi kompozíció még azt is meghozza, hogy a regény végén az első emlékeinktől újra búcsút vehessünk: látjuk a pompás humorral megrajzolt Fülöp atyus megváltozását, és az utolsó kardesapás, az első harci kardot villantja meg újból előttünk. El kell ismernünk: nagy az író mésemondó ereje, nagy az alakformáló művészete, de ennél a nagy anyagnál bámulatos a szerkesztő művészete is. Nagy gyönyörűség ez a regény: egy igazi művészhetségségnek meglepő emelkedéséről, egy mélyérzésű magyar szívnek nemes fájdalomáról tesz tanuságot.

Az új Mohács tűzanyagának érlelődését dolgozza fel a másik monumentális regényújdonosság, *Babits Mihály* könyve, a *Halálfai*. Ez a regény a maga művészi mivoltán kívül még két érdekességet nyújt az irodalmi kritikuskak: tájékoztat arról, hogy a modern magyar irodalomnak egyik vezéralakja hogyan gondolkodik arról a lelkiségről, amelyből modern irodalmunk megszületett, másrészt érdekfeszítő problémául kínálja azt a kérdést, hogy a saját lelke, a lírikus lelke hogy csillan át a mesealkotáson. Az író ugyan tiltakozik végszavában az ellen, hogy alakjaiban a való élet embereit keressük, mert „ezek a portrék nem követnek hű modellt”, de aki a főhős életeseményein túllát, az Babits lírai költészetének nem egy megfejtetlen lelki problémáját érti meg a főhős belső élete alapján. Tagadhatatlan, hogy Sátordi Imre külső életsorát a költőjével azonosítani nem lehet; de a lelkük mégis azonos, és éppen ez mutatja, hogy Babits mindig elsősorban és leküzdhetetlenül lírikus. Az egyezést nem lehet azzal magyarázni, hogy a kor formálta őket azonosakká; hiszen jó egynéhányan vagyunk ugyanennek a kornak a fiai és a lelkünk mégis mássá fejlődött; de maga a regényíró sem tudta leküzdeni ezt a belső lírai kényszert: ezért ragadja a sors Sátordi Imrét is abba az erdélyi városba tanárnak, ahová Babitsot vitte, — azaz még az eseményes elkülönítést is legyőzte ez a regény végén. A regény hősében ugyanaz az érzékeny plánta áll előttünk, mint Babits lírájában; ugyanaz a magát prűdnek érző finom lélek, ugyanaz a minden szociális érzék mellett úri arisztokratizmus, ugyanaz az emelkedett művészeti felfogás, ugyanaz a nagy világirodalmi elmélyedés, gazdagságában vergődő böleselkedés. ízlés alá fojtott erotika, tehetetlenségre szüle-

tett lázongó akarat, vallási dogmákon tipródó vallásos magnetizmus. Nincs jogunk ellenőrizni az élménytalanajt, de azt, amit a személyes jellegén kívül megad, a középosztály társadalmi életét, gondolkozását, az új világ szellőjének gallyatmozgató erejét Babits életének majdani megírói ilyen személyes jellegű megvilágításban Babits lelke formálóinak fogják regisztrálni. Úgy hisszük, Babitsot a lírikust e regény ismerete nélkül igazán megismerni aligha lehet.

De érdekes a másik probléma is: milyennek látja a modern poéta e modern magyar poézis kortalaját. Hebbel írja egyik levelében (1857 nov. 10. Cottához), hogy az „Agnes Bernauer“ az államot minden emberi fejlődés alaptételéül állítja elének, — ez a regény a magyar bukás egyik főokaként az állam mindenhatóvá emelkedését jelöli meg. A kor, amelyben a cselekmény megindul, Tisza Kálmán érája, „mikor a Hivatal, mint egy vasdéliab, kelt föl a magyar szemek előtt“. Annak a kornak az embere maga elé „a *derék ember* ideálját rajzolgatta; ez volt a kor legszebb eszménye: egy Deák Ferenc, egyszerű, szabad böles, igazi férfi“. A mindennapi társaság beszélgetése a közjog körül forgott. „A jog istennője tapsolt e vitáknak. Állítsd hegytetőre Árpád unokáját: mit fog látni onnan? Jogtárgyakat és jogalanyokat.“ Az emberek megnyugodtak abban a hitben, hogy az állam örökké tart. Az igazi, kardos harcok kora a múlté lett: „eszméik únt ereklyékké váltak, mint régi fegyverek, melyekre többé semmi szükség: hisz minden rendben: haza és szabadság!“ Mámort e szilárdság közepette a szerelem adott, a „Jókaiból tanult szerelem“. Az élet egyéb munkáit elvégezte vagy megszabta az Állam; az emberek „kerekek voltak, gondolkodás nélkül“. A hivatalos kereknek nem kellett nagy bölesesség, a többi ember pedig „kissé céltalanul szaladgált, mint az üstökösök a naprendszerben“. „Ész és ábrándok fölöslegesek voltak ebben az országban, s így visszafejlődtek, vagy különös, parazita képződményekké virágoztak ki.“ Az élet az Állam körül gördült; a Pénzt az Állam szolgájának hitték, alapjában megvetették s a pénzembert is lenézték. Hangos volt a liberalizmus; még a paptanárok is büszkén kezelték egyetlen zsidó tanítványukat. Az emberek befelé hangulatok szivárványában fürdöttek; de a fürdésre csak az asszonyoknak volt idejük, a férfiak a mindennapi robot egyhangúságából csak az italozás lármájában mertek és tudtak kiemelkedni. A poharak csengése is a liberalizmus dia-

dalénekét kísérte: „ember s ember között nincs különbség, csak becsületes s jó hazafi legyen“. Az esetleges problémákat megszületésük előtt fojtotta meg a kor macskabölcsesége: „valahogy csak lesz, mert úgy még sohase volt, hogy sehogyse lett volna“. Csak egy-egy kultúrzsido ajkán hangzott el a dekadencia külföldi példáinak kultusza, a magyarságnak egy volt a kultusz-tárgya: a magyar Állam. Kristóffy általános választójogát megvetéssel utasította el magától a nemzet: „Hogy a tót, meg az oláj legyen az úr az országban?!“ — „A társadalom lelkiismerete“ aludt, csak a fiatalokban élesztgette a külföldi szellő. A modern leány „Vörösmarty hazafias retorikáját sem becsülte többre, inkább kevesebbre, mint a Tinódi naivságát“. Az ifjak már Spencert olvassák, gyűlölik a „honffy“ lelkesedést, a hazafiságot a militarizmus eszközeként vallják, amely a hivatalos tömeggyilkolást készíti elő. És a militarizmus gyűlöletében az ifjakkal egyetértett a függetlenségek aggja is, hiszen osztrák militarizmust értett rajta, s elégedetlen volt Kossuth fiával is, aki katonai cafrangokért „a gyűlölt Habsburg-dinasztia minisztere“ lett. Az ifjúság az egyetemeken nem igen tanulhatott; „a tanárok nimbusza is csökkent... Az egyik féléven át tárgyalt valami nevetségesen apró részletkérdést, a másik ünnepélyes és üres frázisokkal húzta ki az órát, a legkülönbek rapszódikusan beszéltek mindenféle témáról, ami éppen foglalkoztatta őket.“ Ennek a látó ifjúságnak tehát hamarosan kiformalódott az ítélete: „Korrupció az egész vonalon... Így van ez a katedrákon és fórumokon, iskolában és életben egyformán.“ A látás által megzavart ifjú megragadta tehát azt a kezét, amely értéssel dicsekedett: a zsidóságét. A zsidó ifjúság nagy részét nyugtalan idealizmus jellemezte, erős ösztön a kultúra iránt, gondolkozásbeli szabadság; az elnyomott faj alázatos simulásának dresszúrájából kinőttek és jórészt titkos ösztönrel megérezték, hogy „minden fölforgató törekvés a keresztények között csak hasznára válhatik a zsidóságnak.“ A régi világból szabadulni kívánó ifjú lélek a zsidósággal egy kórusban hirdette az úri magyarság halálra érett voltát: „Halálfiat vagytok mindannyian: ha nem is sejtitek! A falra már föl van rajzolva a Mene Tekel Fárezs!... A zsidó utazik, olvas, belekapcsolódik a Nyugat szellemi életébe. Ha nem megyünk velük, megposhadunk az útszélen, mint kiöntött semlyék, mely elmarad a rohanó folyótól“. De a zsidósággal együtt hangoztatják a „kapitalista világrénd kor-

hadtságát: kivált itt nálunk, Magyarországon, ahol a hitbizományok rengeteg ezerholdjai mellett a kultúra és minden jobb ügy fillérek híján éhen senyved el“. A „szellemileg és testileg is exogén természetű“ intelligens zsidóság hangos megértéssel fogadja az intelligens forradalmárokat is, — amíg az üzlet engedi. Adyban is a pikáns ellentét (— magyar poéta a magyarság ostorozója —) van az ínyükre. Hangoztatják az új ember új erkölcsét: „túl a magántulajdon igazságtalan és szűkkeblű erkölcsén is“. A Magyar Ugar pusztulhat: tobzódásban — forradalmiságban. Ezek a pusztuló magyarok a halál fiai!

Igaz ez a korkép? — Nem egyezik meg Beksics és Concha liberalizmusdicsőítésével, de sokban közös azzal a megállapítással, amelyet Szekfű Gyula ad. A regényben különben sem a történeti hitel érdekel bennünket, hanem a művészi. Azt pedig el kell ismernünk, hogy a művészi elhithetőségnek nincs elsiklása. Mégis ezen a képen fordul meg a regény hatása: mert a magunk koráról szól és ebbe a magunk korába a regény egyénei mellé a magunk tapasztalatának alakjait állítjuk önkéntelenül és az általános igazságában kételkedünk. A regényt így bizony sokan kedvetlenül tesszük le. Maga az író is mondja, hogy a költő hivatása vigaszt és enyhülést nyújtani: ezt a vigaszt és enyhülést a regény nem adja meg. Lehangel, elkedvetlenít a kép, — de talán azért, mert az író maga is ilyen lehangelőnek, elkedvetlenítőnek látja a századforduló magyarságának a képét. És mintha lenne egy — a regényen kívül adódó — igazolása is: a világháború eredménye. Magunk ezt az eredményt nem mindig a regényben megrajzolt eredőkből vonjuk le; de az író így látta és ezért így kellett ábrázolnia.

Bármennyire hangoztatja is az író, hogy őt „a gyökér érdekli, nem a virág“, a regény művészi értéke mégis a jellemrajz. Maga a főhős a régi mesterekre emlékeztető gonddal, teljes lélekrajzban formálódik elénk. A megfigyelésnek vagy megérzésnek csodálatos jelenetei kerülnek a regény lapjaira: a másik nem első megpillantásai, a gyermeki lélek sajátos alakulása, anyja csábítójának mese-elképzelése, az anyjánál töltött napok, az apjával tett séták, a millenáris látványosságok emléke, az első irodalmi benyomás, a dekadens ihlet hatása, a pesti élet, a kávéházi irodalmiskodás, a váltóhamisítás egész históriája, az öngyilkos próba, a kötelesség kényszerzubbonyának fölvétele mesteri finom esetnek munkái. Mellette aprólékos

gond teremti meg az anyát, a még gyermekleányt, az asszony-ságba csöppenőt, a tragikus hűtlenség akarattalan bábját, a sötét szoba bűnhődőjét. Apja típusabb, de a halálítéletet követő furdalások, a gyermek lelkét kereső tapogatózások egyéni szí-nét hangsúlyozzák. Talán a legjobb alakja Hintás Gyula, a félreisniert lángész-Prometheus: modora, hangja, szavajárása, gesztusa, élete Babits Mihály alakformáló képzeletének legeredetibb virágja. És nincs a nagy könyvben név, aki a képzelet élet-vizében meg nem fürdik. A vénlánynak maradt Jolán azzal a gesztusával, hogy a maga félrerakott pénzét ajánlja a fiát kereső asszonytestvérnek, egyszeriben kilép a szerelmetlen, zsémbes vénlánytípusból; Döme bácsi a maga furcsa Nellihez állásában válik élővé; a zsidó Rosenberg azzal a lehajlással árulja el dobogó szívét, amellyel a nála megpihenő Imre ébredését nézi. Az írónak a nagy regényben bő tere volt hozzá, de meg is tette azt, amit a regényművészet követelt tőle: alakjait élőknek, igazaknak, erősen megformáltaknak találjuk. És elem-zései, elmélyedő lélekleírásai nem fárasztanak: mert regényé-nek meséje is van, egy emberi sors rajza, amely magához köti az olvasó érdeklődését. A mesében a madártávlati pillantás és a megfigyelés váltakozik: amaz rendszeren a nagy színfoltjaival ígéz meg, emez az író lelkéből sugárzó érdekeltséggel köt meg. Mindez sok és néha nehéz, de mindig éreznünk kell, hogy a költő a maga magyar lelkének problémájával vívódik, s ez bennünk is lelki izgalmat ébreszt. Csak egy zavar: stílusának különös jellege, a mesemondástól ugyancsak különböző hangja, amely néha izgatott, mint a napló, máskor irodalmi vonatkozásoktól nehéz, majdnem mindig a tudományos lélekrajz színével ható. A költő stílszépségei néha hosszas elgyönyörködést követelnek egy-egy mondatánál, de azt mindig éreztetik, hogy nem mese, hanem a magyar problémával való számvetés van előttünk.

Alszeghy Zsolt.

BÍRÁLATOK.

Szász Károly: A szabadfalvi pap leánya. Verses regény. Budapest, 1927. 156 l. Franklin.

Egy kiskúnsági református esperes leánya, Balog Katinka beleszeret egy ifjúba, Gerendai Bélába, aki néhány bókcal elszédíti, de hamarosan el is felejtá. A leány némán szenved, de szülei kívánságára jegyet vált egy vagyonos jegyzővel. Gerendait később a fővárosból képviselőjelöltnek küldik le, meglátja a kis menyasszonyt, megkéri és kosarat kap. Katinka durva férje mellett boldogtalan: későbbi özvegységében leánykája, Ilonka vigasztalja. Ahogy a kislány felcseperedik, vőlegénye érdekében felküldi anyját, a már ősz Katinkát, Gerendai miniszterhez pártfogásért s ekkor a fiatalok esküvőjét az öreg pár esküvője követi.

Ebből a vázlatos tartalomból Szász Károly pompás költői művet varázsol. A Kiskúnság lakóit s az alföldi magyarságot idealizálja, de csak annyira, amennyire azt a költészet megkívánja. Ma, amikor a költészetre az élet ocsmányságai annyira rányomják bélyegüket, oázisként hat ennek a nemeskedélyű költőnek bájos verses regénye. Megvigasztal és fölemel bennünket, gondolatokat ébreszt és gyönyörködtet.

Poézisét legjobban jellemzi őmaga:

Ha lángja nem is csap az égig,
De benne tiszta tűz lobog.

A befejezésnek van egy kételkedő sora: *De ha költők közt nincs helyem.* Túlágos szerénység! Költő Szász Károly, igazi költő, magyar költő.

(—r.)

Palágyi Lajos válogatott költeményei. Sajtó alá rendezte Vajthó László. Budapest, 1927. 136 l. A Palágyi Lajos-jubileumi bizottság kiadása. Légrédy-nyomda.

Vajthó László előszavából tiszta képet alkot az olvasó Palágyi Lajos jelentőségéről. Mi azonban, úgy hisszük, nem végezzünk fölösleges munkát, ha közreadunk néhány adatot a költőről.

A fiatal Palágyi fivérével, Menyhérttel az 1880-as években a Kammonkörnek (a Kammon-kávéház a Kossuth Lajos-utcában) volt a tagja, hol társai Vajda János, Reviczky Gyula, Zempléni Árpád, Komjáthy Jenő és mások voltak. Ez írók később az Otthon-kávéházba tették át székhelyüket, mint „Vajda-kör“. Vajdához legközelebb Palágyi állt, élete utolsó tizenöt évében minden nap érintkeztek. Utolsó levelét is Palágyihoz írta: szellemi hagyatékát akarta rábízni. A Kisfaludy-Társaságba tagnak ajánlotta a két Palágyit. Halála előtt tíz nappal kénytelen volt aranyóráját elzalogosítani, még orvosságaira is Palágyi gyűjtött.

Komjáthy Jenővel Reviczky Gyula hozta össze Palágyit, de csak Reviczky halála után került Komjáthival közelebbi érintkezésbe. Reviczky Komjáthyt nem tartotta költőnek, stílusa nem tetszett neki és Komjáthy el is hitte neki, hogy ő csak filozófus. Mikor aztán egyszer Komjáthy Palágyinak felolvasta Oda a naphoz c. kéziratos versét, Palágyi rábeszélte, hogy foglalkozzék a poézissal. A szeneicei polgári iskolai tanár erre összegyűjtötte verseit és felkérte Palágyit, hogy rendezze azokat sajtó alá. Egyszer Palágyi ceruzával írt levelet kapott az Erzsébet-szállóból Komjáthytól, ki betegen feküdt ott. A haldokló költő még megláthatta az aznap megjelent verskötetét, de másnap meghalt. Utolsó útjára csak a két Palágyi kísérte el.

Palágyi pályája elején szocialista irányú, de nemzeti érzésű verseket írt. A nemzeti érzés pályáján végigkíséri. *Aradi vértanúk* c. költeményével avatták fel az aradi vértanúk szobrát. Az egyetemi ifjúság az október 6-i ünnepélyeken sokszor szavalta és ez a vers színházakban is gyakran szerepelt. *Az anyaföld* c. elbeszélő költeményével 1912-ben a M. Tud. Akadémia Nádasydíját nyerte el. Az Akadémia bírálói: Badics Ferenc, Hegedűs István és Voinovich Géza „a gyöngéd fajszeretet és a nemzeti fölény érzését” emelik ki. Valóságos apothéozisa ez a magyar vitézségnek. A *Bibliai Emlékek* bibliai történetek alakjában írt hazafias allegorikus versek.

Utóbb bölcselmi és satírikus irányban dolgozott. Különösen a satírikus epigrammában kitűnő. Költői munkáin kívül számos irodalomtörténeti tanulmányt írt, így Vajda Jánosról, Komjáthy Jenőről, Petőfiről, Aranyról, Vörösmartyról, Széchenyiről, Reviczkyről. A magyar irodalmon kívül különösen a görög irodalmat tanulmányozta. Egy nagyobb Homeros-tanulmánya Pauer Imre Athenaeum c. folyóiratában jelent meg.

Ideális életfelfogását híven tükrözi életének mottója:

Nekem zöld domb, ezüst folyó, virágos rét, berek.
Neked csak bánya, vízi út, legelő s fatelep.

Szabó István Andor.

Komáromi János: Hat vőlegény. Regény. Budapest. 190 1. Dick Manó kiadása.

Hat különböző korú úr vacsora után meghitt társaságban sorban előadja vőlegénységének történetét. Ez az a keret, melybe Komáromi néhány sikerült és néhány kevésbé sikerült elbeszélést elhelyezett, de hogy miért nevezi regénynek ezeket az egymással egyáltalában nem érintkező elbeszéléseket, azt nem tudjuk. Talál rájuk a német mondás: Weniger wäre mehr. Pl. határozottan kihagyandó, vagy legalább is erősen átdolgozandó a negyedik elbeszélés. Koczák fővárosi polgári iskolai igazgató, kit már nevével is kómikussá akar tenni a szerző, bárdolatlan falusi tanító volt, kit még a falusi társaság is folyton kikacagott. Egyszerre csak a Néptanítók Lapjának szerkesztője elfogad tőle néhány cikket, egy-két költeménye is megjelenik és Komáromi szerint ez már elég magyarázat arra, hogy ebből a félkegyelmű emberkéből fővárosi polgári iskolai igazgatót csináljon. Az író tanítja, irányítja a közönséget, ismernie kell tehát a tárgykört, melyről ír. De még a jóízlést is bántja az a jelenet, mikor az előbbi szerencsétlen tanító táncközben kiejti zsebéből a Pesti Művelt Társalgó-t és erre nagynénje fel-

pofozza. Annál nagyobb emelkedést mutat az ötödik elbeszélés: e gyűjteményben a legsikerültebb.

Komáromi egy-két kifejezésének megértéséhez lexikonra volna szükség. Pl. fika (109. o., miféle undok és ízléstelen szó!), romák (121. o.). Utóbbi a Magyarság tárcáiról cigány értelemmel használják, de a cigány-szótárban ezt rom-nak találjuk. Szépirodalmi művek olvasóinál még sem lehet arra számítani, hogy állandóan szótárakkal szórakozzanak!

Változtatni kellett volna az ilyen kifejezéseken: A fiatal leányon rajta felejtkeztem (125. o.), a húgomon rajtafelejtkeztek az aranyifjak (162. o.). Nem szerencsésebbek ezek az egybeírások sem: Bennevoltam (55. o.), táncra-kértem (94. o.), ittvolt (101. o.), szívenszúr (110.).

Komáromi egyébiránt oly kellemes elbeszélő, oly élvezetes és tiszta magyarsággal ír, hogy öröm olvasni. (Sz.)

Hegedűs Sándor: Vörösború romantika. Indián történetek. Budapest, 1927. 160 l. Légrády.

Az indián regénynek — amely voltaképpen Chateaubriand *Atala*-jával kezdődnek — igazi megteremtője Cooper volt, aki 1823-ban megjelent első Bőrlarisnya-történetében ajándékozta meg a világot a Vad Nyugat romantikájával. Coopernak számos követője akadt, pl. Sealsfield, Gerstäcker, Armand. Bibra, Möllhausen, Pajeken, Gustave Aimard, Gabriel Ferry sat. Ez a műfaj csakhamar rossz hírbe keveredett, száműzték a gyermekszobába, végre teljesen a ponyvára került a Buffalo Bill-féle füzetek alakjában. May Károlynak példátlan népszerűsége vergődött műveivel renaissance-át látta ez a műfaj. Maynak tagadhatatlan nagy elbeszélő tehetsége volt, de könyveiben igen bosszantó a couleur locale teljes hiánya, a földrajzi és etnográfiai háttér tökéletes elmaradása. Iróasztal-romantikának mondhatjuk az ő vérengző képzeletét.

Magyar nyelvű indián-irodalmunk nem volt, hacsak annak nem vesszük a külföldi műveknek az ifjúság számára gyárilag készített selejtes átdolgozását. A L'Ingenu mintájára írt „Podoc és Kasimir utazása“ sem számíthat annak. Nendtvich, Xanthus, Kecskeméthy, Bánó sat. útirajzai foglalkoznak az indiánokkal is, de ezek komoly tudományos munkák, nem tartoznak a szépirodalomhoz.

Hegedűs Sándor az első magyar, aki saját élményein alapuló indián-történeteivel, a fenti, hiányosan közölt névsorban helyet foglalhat. Két évet töltött az Egyesült-Államokban. Mint szemtanú írja le a rezervációkra szorult, állami nyugdíjon tengődő utolsó rézbőrűek pusztulását és átalakulását. Földrajzi és néprajzi aláfestése többet ér, mint meséi, bár azok mindig érdekesek.

A valóság tükrét mutatják; több igazat találni bennük, mint az összes közkézen forgó ifjúsági olvasmányokban. Olvastassuk el Hegedűs könyvét a tanulókkal! Más szemmel fogják nézni az elavult romantikát. Sóllyomsem és Winnetou érdekesek maradnak aztán is, de nem lesznek már követendő eszményképek! Nagyon sajnálatos, hogy Hegedűs legszebb indiántörténete kimaradt a kötetből, t. i. az, amelyben az ifjú indián törzsfőnök avval áll bosszút a vasútkirályon, aki ősi földjét eltulajdonította, hogy mérnök lesz és feleségül veszi a fehér nábob leányát az apa ellenére! (Megjelent a *Nemzeti Újság*-ban.) A könyv olyan gazdag néprajzi vonatkozásokban, hogy megérdemli a folklorista figyelmét is.

Lám Frigyes.

Váry Rezső: Urak és gazdagok. Budapest, 1927. 460 l. Lampel R. kiad.

Váry Rezső irodalmi próbálkozásai — kis tárcanovellák, humoros karcolatok és színes útleírások — a nagyváradi Tiszántúl-ban jelentek meg 1894-től kezdve. Első igazi novellája a Napkeleti bölcsek (Magyar Szemle, 1898.). Tárcait ezentúl a Nemzeti Ujság, a Hazánk és a Magyar Allam hozta. 1907-től kezdve a Budapesti Hírlap, Pesti Hírlap, Magyarország, Alkotmány, stb. tárcaírója. Első novellás kötete: Éva leányai, 1912. A második tíz évvel később: Az aranymarkolatú kard. Közben két fordítása jelenik meg: Gottfried Keller Hét legendája, 1913. és Detlev von Liliencron háborús novellái, 1915. Az újságokban, folyóiratokban a legutóbbi években megjelent novellái köteteket tesznek ki. Regényírói fejlődésének következő állomása a Rittmeister-család, 1925.

Most megjelent regénye pompás tanulság azok számára, kik abban a tévedésben élnek, hogy az urak gazdagok és a gazdagok urak. Jóízlést tanulhat belőle és sok meggondolni valót találhat benne az is, akinek életcélja a pénzszerezés és amikor összeharácsolt egy zsák pénzt, akkor fitogtatja. — A miniszterelnök fia, Zarándy Miklós, hogy családját az anyagi romlástól megmentse, lemond szíve szerelméről és eljegyzi a dúsgazdag, léha bankárlányt, az elkényeztetett kis hetérát. A bankár csalással szerezte vagyonát, a háborúban mint hadseregszállító lopja a katonákat, papírtalpu cipői miatt ezrével fagy le a hazájukat a Kárpátokban védő hősök lába. Még a gyógyszereket is összelophatja a táborig kórházakból: a sebesülteket az orvosok kénytelenek érzéketlenítés nélkül operálni. Ezt a gazember-típust nem az író fantáziája alkotta, hanem az életből vette, csak hogy itt a költői igazságszolgáltatás végül megbuktatja a bankárt, Miklós pedig rendezti anyagi ügyeit, földhöz juttatja a falu népét, végül feleségül veszi régi hű jegyesét. A bankárlány teljesen elzúlik.

Kifogásainkat csak a teljesség kedvéért említjük meg. A „kisaszony“-megszólitást a XX. században meglehetősen lefokozták és az előkelőbb társaságok hölgyeivel szemben nem alkalmazzák. Nem helyeseljük ennek a régi, szép, magyaros megszólításnak kiszorítását, sőt, ha a rehabilitálás kedvéért használja Váry, akkor dicséretet érdemel, de a miniszterelnök fiának menyasszonyát nem nevezheti ma kisasszonynak udvarlás közben egy divatos festőművész, kinek a legelőkelőbb körök hölgyeivel van viszonya. (42—3. o.). — Ilyen idegenül hangzik az is, mikor Miklóst menyasszonyának anyja Zarándy-nak szólítja (231. o.). — Csomafáy táblabíró frakkban megy vizitálni az ezredeshez (398. o.). — Aktív tiszt nem vár a háborúban behívóra (229. o.). Kifogásolhatjuk, hogy a szereplők túlságosan angyalok vagy ördögök. Ha a pénzemberek társaságában volna néhány tisztességes vagy legalább is kevésbé tisztességtelen, ez a jellemzést valószínűbbé tenné. (Sz.)

Dormándi László: Solyommadár. Budapest, 1927. 432 l. Pantheon-kiad.

Balassa Bálintnak közismert tulajdonsága volt az erőszakosság és érzéketlenség, de Dormándi, nézetünk szerint, túlozza a költő vétkeit s a lovag és poeta helyett részeges krakélerként, durvalelkű rablólovagként szerepelteti, ki nem röstelli egy hentes özvegycét kirabolni és rablójártaival Jézus! kiáltással tör

rá a hatvani vásárosokra; emiatt „nem is szereti senki, csak egynéhány magaszórú italos cimborája“ (329. o.). Lehet, hogy mándezeket megtette a költő, de aki életéről regényt ír, annak talán nem ezeket a csúf dolgokat kellett volna kiemelnie. Dormándi könnyen találhatott volna a költő életében megörökítésre méltóbb részeket, pl. hogy csak egyet-kettőt említsünk: nevelőjének, Bornemisza Péternek, a híres prédikátornak hatását az előkelő ifjúra; vagy mikor a Habsburg-udvarban Balassát bízzák meg, hogy az előkelőségek előtt bemutassa a juhásztáncot, mint azt Istvánffy Miklós történeti munkájában leírja. Ezeket Dormándi csak futólagosan említi.

Nagyon lehangoló jellemzését adja Dormándi az akkori magyar előkelő úrileányok nevelésének. Batthyányné, a várúrnő, annyira nem törődik az udvarában élő és nevelésbe hozzáadott előkelő leánykákkal, hogy csak egy öreg cseléd vigyáz rájuk, egyiküknek éjjel találkája van a kertben Balassával, áldozatul is esik az ifjú kéjvágyának és mikor már az egész udvar a leányka állapotáról beszél, sőt édesanyja emiatt gyorsan haza is viszi, a vár úrnője még mindig nem vesz észre semmit.

Maga a munka, mint olvasmány, érdekes, élvezetes. Mint korkép tanulmányos és szerzőjének nagy művelődéstörténeti jártasságáról tanuskodik.

(sz. i. a.)

Turchányi István: Aszja. Budapest, 1926. 146 l. A M. K. Orsz. Tiszti Kaszinó Egyesület Katonai Írók Köre kiadása.

Csak most, jóval a háború után, kezdenek előbukkanni olyan regények, melyek a harctér borzalmait, az ott szenvedők gondolatait az igazságnak megfelelően rajzolják, nem úgy, mint azt az egykorú sajtó tette. Ilyen reális, de azért hangulatos leírása a háború egy kis részletének Turchányi regénye is, melyet naplószerűvé tesz azzal, hogy első személyben írja meg.

A mese magva: Az ifjú kimegy az orosz harctérre, melyről eddig sok borzalmat hallott. Közvetlenül a front mögött megismerkedik egy szomorú orosz úrileánnyal, Aszjával, ki egy kis erdészházban rekedt. A fiatalok megszeretik egymást és mikor az előjelekből mindenki azt látja, hogy a fronton az eddigieknél borzalmasabb nagy támadás készül, Aszja anyja az orosz imazsámolyon megáldja az ellenséges harcost, aki a támadás kúnjain, poklain keresztül, sebesülten bár, de élve marad, de Aszját később hiába keresi, a kis ház helyén csak üszkös gerendákat talál.

A helyzethez illően állandóan komor hangulatú regény tehetéges író munkája. Nyelve jó magyarságú. Izléses, hibátlan kiadása a BUM nyomdáját dicséri. Jól esik a szemnek ez most, mikor az írógép és a szedőgép nem ismeri a hosszú ú-t, ű-t.

(—r.)

Simon Lajos: Cserépvári történetek. Budapest, 1927. 168 old. A szerző kiadása.

A történeti bevezetésből azt következtetné az ember, hogy szerzőnk a borsodmegyei Cserépvár történetéből fog egyetmást feleleveníteni. E helyett azonban inkább korunkkal, vagy az ezt megelőző emberöltővel foglalkozik. Valószínűleg mindegyik elbeszélést külön-külön, hírlapi tárcáknak akarta megjelentetni. Így összegyűjtve ki kellene hagyni a gyakran ismétlődő magyarázatot, hogy Cserépvár hol fekszik, stb. Az elbeszélésekben sok az önéletrajzi adat, családi vonatkozás. A falusi tanító életéből sok szép jelenetet örökít

meg, ebben a témakörben és a naivsáig egyszerű leikek rajzában melegsik fel legjobban. Kár, hogy stílusa ugyanaz marad, akár a bécsi közvetítő iroda tulajdonosát, akár a cserépvári vadászlegényt beszélgeti.

Protestáns olvasói nagyot fognak nézni, hogy mikor Füleki plébános úr áttéríti katolikusnak a kis protestáns Kozsehubát, ezt a szerző ezzel a megjegyzéssel kíséri: Ez az esemény nagy kitüntetés volt a sorstól János számára.

Tollhibából eredhetett ez a mondat: A várat elhagyta, a várat pedig prédára hagyta. (7. o.) — Hiányzik a névelő e kifejezésében: Fizikai szereket maga gyártotta. (12. o.) — Fölösleges a határozatlan névelő: Megvizsgáltam a beteget, észrevettem, hogy *egy* idegbeteg asszony. (109. o.) — Magyar-talan az ural igének ilyen használata: uralta a vidéket. (96. o.) — Nyelv-járására jellemző: böstörködik (zsémbel, 62. o.); megfullik. (132. o.) (—r.)

Balassa Imre: Nagy idők. Világirodalom-kiadás. Budapest, 1927. 376 lap.

„A szerző vallomása“ c. előszó szerint Balassa nem tudja, miféle mű-fajhoz tartozik könyve. Pedig egyszerűen ezt írhatná a cím alá: Petőfi életének regénye. Hiába szabadkozik, hogy: „Nem írtam regényt. Munkámban korlátozott a valóság, a történelem, a köztudat.“ Abban igazat kell adnunk neki, hogy egy egyszerű történeti regényhez nincs szüksége a szerzőnek annyi lelkiismeretes forrástanulmányra, amennyiről ez a munka minduntalan tanu-ságot tesz.

A munka regényfejezetek helyett hangulatos, gyakran jóízű, kisebb el-beszélésekből áll, melyek, bár önállóan is élvezetesek, egymásba szövődve élénk tárják Petőfi életét, szenvedéseit. Balassa ügyesen fonja be egy-egy érdekes mesébe Petőfi egyes költői műveinek születését, hogy honnan kapta a költő az ihletet, mi volt rá hatással, hol adta először közre, stb. A költő életének pontos ismerői is sok új, érdekes adatot kapnak benne.

A munka hibái kis jelentőségűek. A szabadságharc reális leírásában meggyőzően tárul élénk, hogy a fejetlenség, tudatlanság, egyéni önzés és az ősi magyar pártoskodás hogyan teszi tönkre a nemzet szent áldozatát, de március tizenötödikének leírása előtt nélkülözzük a hazai előzményeket; a leírást olvasva úgy tűnik, mintha ez a nemzeti ünnepünk csak a bécsi forradalom következménye lett volna. Egy mondatban kétszer fordul elő ez a kifejezés: megrázza a szél. (41. o.) — Seine Durchlaucht-nak alanyesete nem Seiner Durchlaucht. (186. o.) — Bosszantó sajtóhiba, mikor a női kisagy helyett kis agy szerepel. (176. o.) (—r.)

Verses kötetek. Nemesszeghy Elemér: Letörött a zászló. — Rissányi József: Örök úton. — Pakocs Károly: Lélek-ország.

Az első gyűjtemény egy lelkes irredenta költő kis kötete. A másodikban egy sorsával elégedetlen poéta mutatja be költeményeit.

Pakocs Károly izmosabb tehetségű költő. Néhány év előtt lépett föl, de méltán magára vonta a figyelmet, mert a papi érzésvilágot költői módon szólaltatta meg, úgyhogy a nem egyházi olvasó is érdeklődéssel mélyedhet lírájába. (Sz.)

Prohászka-Breviárium. Összeállította Brisits Frigyes. Budapest, 1927. Élet-kiadás.

Mikor e kis könyvhöz a bevezetőt írták Prohászka Ottokárról, akkor még nem lehetett „nemesebb és fölemelőbb öröm számunkra, mint az ő homlokára, erre a fénylő gondolat-földre feltekinteni.“ S mikor e kis könyv a sajtó alól kikerült, akkor azon a homlokon éppen halotti gyertyák szomorú fénye vibrált s összeállítója munkáját már csak ravatalra, nem az élő kezébe tehetta le.

Igy ez a Prohászka-Breviárium kettős, ellentétes érzelmet szít lelkünkben elevenebbé: lesújt annak a meggondolása, hogy ez a diadalmas egyéniség, ennyi örökértékű lelki kincsnek magában hordozója s Istentől ihletett osztogató prófétája nincs többé közöttünk; de vigasztal is, s felelem a tény, amelyre ez a breviárium figyelmeztet bennünket: hogy milyen boldogító, gazdag örökséget hagyott nekünk műveiben Prohászka Ottokár.

Kicsiny vászonra, de igazi írásművészettel remek miniature portrait-t fest Prohászka Ottokárról a könyv elejére Brisits Frigyes. Azután három részre csoportosított idézetekben tárja elénk „Krisztus dalnokának“ legjellemzőbb gondolatait a keresztény világnézetnek a modern életbe való beállításáról. Az első: *A diadalmas világnézet* című rész is nemcsak a címül vett munkából, hanem egyéb művekből is ad idézeteket. Minden korok legégetőbb problémái s az élet legvigasztalóbb adottságai forognak itt szóban: az ember helye a világban; az eszmék, világnézetek harcai; Isten; Krisztus; Evangélium; Egyház, az Istenhez-térés két nagy eszköze, az imádság és gyónás; feltámadás, örök élet; igaz hit. A katolikus világnézetnek magasan szárnyaló, mindent diadalmasan elsodró erejét lángoló meggyőződéssel hirdeti itt a nagy püspök. -- Majd: *A harmonikus ember* c. rész az embert, az emberi egyéniséget értékeli, megállapítja a viszonyt test és lélek között, ráeszméltet bennünket nagyvrahivatottságunk királyi öntudatára. Megtanít a lélek kultúrájának s a szép egyéniség kialakításának nagyszerű művészetére, s kijelöli az így kialakított vallásos lélek helyét az erkölcsi világrendben. A legszebb remekműnek: a szép erkölcsnek és harmonikus életnek művészei, hősei közül élénk állít néhány olyant, akiknek élete a magyar földnek örök dicsősége: Szent Istvánt, Szent Imrét, Szent Lászlót, Szent Erzsébetet, Szent Margitot; s fölébük, mintegy koszorúnak, megragvogtatja a mennyei Asszony napbaöltözött szépségét... — A harmadik rész: *A győzelmes élet* címmel a modern ember lelkületét elemzi, végigtékint kultúráján, technikai alkotásain.

A breviáriumokról azt tartják, hogy azok egy-egy író műveiből érték-kritikai kiválogatással „a korokat túlélő örökértékeket“ mentik meg a feledéstől. A Prohászka-Breviárium szerepe ez nem lehet; Prohászka művei teljes egészükben tovább élnek és közkincsünk maradnak; várvavárjuk megígért egységes, teljes kiadásukat. Azonban ennek a breviáriumnak ettől független, önálló a jelentősége és értéke. Egyik legkitűnőbb Prohászka-ismerőnk tömörít benne vonzó rendszerre Prohászka műveiből tündöklő gondolatokat a modern ember világnézeti útmutatójául s — mondhatni — lelkét gyógyító füves kerteskéül. Továbbá szélesebb körbe elviheti s megkedveltetheti ez a breviárium Prohászka gondolatvilágának szépségeit, mint a készülő nagy gyűjtemény. Szerencsés gondolatnak tartjuk, hogy a breviáriumot a nagyközönség-

nek szánt csinos amatőr-kiállításon kívül egyszerűbb köntösben is megjelen-
tették — a Zászlónk Könyvtárában — az ifjúság számára. *László Vince.*

Szigetvári Iván: Kisebb munkák. Budapest, 1927. 320 l. Haj-
nal könyvkiadóvállalat bizománya.

A szerzőnek filológiai folyóiratokban megjelent 33 dolgozatát kapjuk itt megtoldva egy kis szépirodalmi résszel. A kötet címe túl szerény, mert nemcsak terjedelmre nagyobb (40—50 oldalas) értekezések vannak benne, hanem különösen tudományos fajsúlyuk teszi ezeket értékké. Hiszen egy-
magában a *Nemzetünk költői tehetsége* c. 35 oldalas cikk úgyszólván valamennyi számottevő magyar poétát végigbírál és méltat. A cikkeknek majdnem fele francia vonatkozású. Szigetvári Iván, mint a francia irodalom alapos ismerője, kiaknázza azt a magyar irodalom javára. Gondolkozását tekintélytisztélet jellemzi, de mindig egyéni felfogással bírál. Noha cikkei másodszeri átnak napvilágot, érdekes megállapításai ből hadd közöljünk itt néhányat:

Az Ember Tragédiájá-nak forrásai: Charles Fourier, a francia szocializmus egyik iskolájának megalapítója és Plato Allan-a. — A Gyárfás Tihamértől 1909-ben: „Az első magyar jezsuita dráma 1668-ból“ címmel ismertetett munkáról Szigetvári kimutatja, hogy sem jezsuita, sem dráma, hanem egyenesen jezsuita-ellenes, valószínűleg református munka. — Széchenyi néhány francia eredetű kifejezését Szigetvári magyarázata nélkül bajosan értenők meg. — Császár Elemérrel szemben vitatja, hogy a magyar regény nem előzmények nélkül szökkent másfél évtized alatt a magasba, hanem a mai értelemben vett regénynek útját kezdetlegesebb írásművek egyengették. Szerinte a *Kártigám* (1772) az első magyar regény, nem pedig a *Báteky-ház*, sem az *Etelka*. 1772-től kezdve már eleven regényirodalmi életet láthatunk. *A falu jegyzőjének* is van előfutárja: Kölcsey *A vadászlak* c. novellája, mint arra Pintér Jenő rámutatott. (A m. irod. tört. 1913. II. 61.) — Eötvös *Nővérek* c. regényének forrását Szigetvári br. Podmaniczky Frigyes: *Tessék ibolyát venni* (1856) c. regényében látja. — Gyulai *Éji látogatása* forrásaként egy dán balladát jelöl meg. — Vörösmartyt és Petőfit is beiktatja a nibelungi vers művelői közé.

A könyv végén kár volt a hat kis tárcaszerű elbeszélést az előbbi tudományos dolgozatokkal egy kötetbe vonni. *Szabó István Andor.*

A Petőfi-Társaság ötven esztendeje, 1876—1926. Szerkesztőbizottság: Császár Elemér, Lampérth Géza, Petri Mór, Sas Ede. A Petőfi-Társaság kiadása. Budapest, 1926. 236 l.

Az irodalmi társaságok feladatát és célját Herczeg Ferenc a Petőfi-Társaság 1909 január 6-i nagygyűlésén így határozta meg: Ez nem írók teremtése vagy osztályozása, nem is egyes irodalmi irányok vagy iskolák támogatása, hanem az irodalom szeretetének a terjesztése írók egyesítésével, akiket erre a hivatásra alkalmasnak tart. A társaság tagja nem látja hasznát tagságának. A Társaság azonban igenis áldozatokat követel tagjaitól a közös munka érdekében.

A Petőfi-Társaság legfontosabb feladata a Petőfi-kultusz ápolása. Agitációjának eredménye: A Petőfi-ház, a Petőfi-kiadványok hosszú sorozata és az a tény, hogy Petőfi szelleme ma a nemzet és a külföld előtt megérdemelt nagyságában áll.

A könyvben Petri Mór az ötvenéves Petőfi-Társaság történetét írja meg. Havas István a Petőfi-centenáriumról ír, Bán Aladár pedig a Petőfi-centenárium külföldön kiváltott nagy sikeréről. Ezt követik Pekár Gyula és Ferenczi Zoltán elnöki tagavató és üdvözlő beszédei. Komáromi János műzeumőr a „Petőfi-ház és ereklyemúzeum“-ról számol be. Az utolsó cikk a mai Petőfi-Társaság elnöksége, tisztikara, tizennégy tiszteleti, ötvenhét rendes tagjának névsora és irodalmi munkásságának feltüntetése, mely alapján tagságukat nyerték.

A magyar műveltség egyik fontos egyesületének története nemcsak az irodalomtudomány művelői, hanem minden művelt ember számára érdekes és tanulságos. (Sz.)

Florián Kata: A kassai német színészet története 1816-ig.
Budapest 1927. Német Philologiai Dolgozatok XXXII.

Florián Kata doktori értekezése, amelyben a kassai német színészet történetét adja az első nyomoktól 1816-ig, figyelemre méltó dolgozat. A kassai német színészettel eddig keveset foglalkoztak színésztörténetíróink. Bayer, Váli, Klestinszky és Benona egészen röviden, behatóbban Czobor Alfréd befejezetlen munkájában tárgyalta a kérdést. Florián Kata felhasználta Czobor munkáját is, de adatait főképp a kassai városi levéltár színházi aktáiból és tanácsülési jegyzőkönyveiből merítette. A 13 fejezetre osztott dolgozat foglalkozik a kassai német színészet kezdetével, bemutatja a rögtönzött darabok korát és ismerteti az első komédiáscapatokat. Kassán már a XVII. század közepe óta voltak vándorszíntársulatok és ezek rögtönzött mutatványokkal szórakoztatták a közönséget. Az első rendszeres darabok kora 1762-ben kezdődik. Az első női színigazgató a magyarországi német színészet történetében Bodenburg Gertrud, aki Kassán is szerepelt. Az első rendezett színtársulat működése után szílnet áll be Kassán. 1774-ben játszott ugyan egy komédiáscapat Kassán, de ennek nincs jelentősége, csak 1781-ben jelenik egy jobb társulat (Hilverding-társulat). Ez a társaság 17 tagú volt (5 férfi, 12 nő). A társulat tragédiákat, színműveket, vígjátékokat és daljátékokat adott elő. Hilverding játszotta Lessing darabjait, az akkori bécsi színműírók műveit, Goldoni, Garrick, Voltaire, sőt Shakespeare átdolgozott darabjait is. 1783-ban Mayer József és Dietelmayer József igazgatók pályáztak a játszási engedélyért. Színműveket és balleteket játszottak a maguk építette színházban. 1784—88-ig kisebb színtársulatok keresik fel Kassát. 1789-ben megnyílik a kassai színház, az ország hatodik állandó színháza — majdnem ugyanazon a helyen, ahol a mostani áll: a város közepén levő téren, szemben a városházával. Ennek a színháznak a híre a külföldre is eljutott.

A kassai színház megnyitása Balla Henrik nevéhez és társulatához fűződik. Kassa közönsége meg volt elégedve Ballával és társulatával és mégsem tudott boldogulni. Sok kiadásával nem volt arányban bevétele, a várostól pedig semmiféle anyagi támogatást nem nyert. Balla után többen vállalkoztak a színház bérletére, így Steinhardt Károly (1791—93), majd pedig Kuntz F. Bernát és társa, Stöger (1793—1800), Hornung András, Fournier Louise (1800—1804); Möhrle Vencel (1804—1807), akivel megkezdődik a látványos darabok kora; Holzmann József (1807—1810); Möller és Holzmann (1810—1813); Zöllner Fülöp (1813—16), 1816-ban fordulat áll be a kassai színészet

történetében. Ez év májusában megjelenik az első magyar szintársulat és megkezdzi előadásait.

Florián Kata munkáját lelkiismeretes kutatás teszi értékesé. Igen kívánatos volna, ha a kassai német színészet további sorsával is foglalkoznék. Igen hasznos szolgálatot tenne vele a hazai színésztörténet irodalmának.

Perényi József.

Viczján Márta: Nestroy János hazánkban. Budapest, 1927.

Szerzőnek munkájával az volt a célja, hogy Nestroy Jánost, a bécsi vígjátékíró és színészt a magyar vonatkozásokra való tekintettel ismertesse. Előzőleg ismerteti Nestroy életét, irodalmi működését, szől Nestroy vendégszerepléséről a magyarországi színpadokon, majd ismerteti Nestroynak a magyarországi német színpadokon bemutatott darabjairól, azután áttér Nestroynak a magyar színpadokon előadott darabjairól és ismerteti Nestroy hatását a magyar drámai irodalomra. Nestroynak hatása nálunk csak kevés darabon mutatható ki. Az 50-es évekig volt valamelyes hatása, de később már alig játszották darabjait és a 70-es években végképen letűntek a Nemzeti Színház műsoráról. Az értekezést Nestroy Magyarországon előadott darabjainak jegyzéke zárja be. Ez a jegyzék, sajnos, nagyon hiányos. Egy teljes jegyzéknek összcállítása ma már alig lehetséges. A megszállt területeken levő színházaknál kutatást végezni igen nehéz dolog. A sok szorgalommal és nemese igyekezettel készült értekezés ha nem is felel meg teljesen várakozásunknak, hasznos szolgálatot tehet a későbbi kedvezőbb körülmények között kártsáinak.

Perényi József.

Vashegyi Margit: A magyar Molière-fordítások. Bpest, 1926.

Vashegyi Margit összefoglalja mindazt, amit eddig elszórtan olvashattunk különösen a régebbi Molière-fordításokról és adaptációkról. Bemutatja az első kísérleteket, majd a Kisfaludy Társaság Molière-jét ismerteti és bírálja a legújabb Molière fordításokat is. Mindenekelőtt teljességre törekszik. Molière „Bourgeois gentilhomme“-jának adaptációi között meg kellett volna említenie Hagymási Imre munkáját a „Szemtelen nagyravagyódásnak megcsúfolása“-t is, annyival inkább, mert ez már ismertette volt az Irodalomtörténeti Társaság egyik felolvasó ülésén és azóta Csávássy Alice is szólt róla a Magyar bohózat története c. értekezésében. Bántó megjegyzéseivel nem értünk mindenütt egyet. Helyenként elfogult és igazságtalan, különösen Simai Kristóffal szemben.

Jó szolgálatot tett a legújabb Molière-fordítások ismertetésével. Ebben a fejezetben szól Hevesi Sándor (A fősvény, Dandin György, Kénytelen házasság, Scapin fufangjai, A kényeskedők), Laczkó Géza (A mucsai széplelkek), Gabányi Árpád (A botcsinálta doktor), Váradi Antal (A képzelt beteg) prózai fordításairól; továbbá Telekes Béla (A mizantróp), Gábor Andor (A tudós nők, Tartuffe), Kosztolányi Dezső (A szeleburdi vagy minden lében kanál) és Ivánfi Jenő (Tartuffe) verses fordításairól.

E fordításokról mondott ítéletei nagyjából helytállóak.

Perényi József.

Balogh István: Gyóni Géza szibériai életrajza. Budapest, 1927.

200 l. A szerző kiadása.

A szerény cím szerint szerzőnk Gyóni Gézának csak szibériai életrajzát

ígéri, de a valóságban Gyóninak egész életével megismerkedhetik az olvasó. Balogh fogolytársa volt Gyóninak. A búskomorságra hajló és társaságot kerülő poétának jól esett fiatalabb társának hódoló ragaszkodása, bizalmába fogadta őt s naplószerű vallomásokat mondott el neki egész életéről. Ezeket Balogh lelkiismeretesen összegyűjtötte s most közreadta.

Balogh István erős megjelenítő erővel írja le a szibériai hadifogság borzalmait. Ökölbe szorul kezünk a gondolatra, hogy míg itthon bármily úton szerzett pénz és összeköttetések gyanús hősei gőgösen tobzódtak a jólétben, addig a Gyóni Gézák, kiknek egyetlen vétkük, hogy hazájuk védelmére siettek, az elégtelen táplálkozás következtében nem bírták ki a szibériai nélkülözéseket.

Balogh munkájának árnyoldala, hogy túlozza Gyóni irodalomtörténeti fontosságát. Nyelve és stílusa ellen is vannak kifogásaink; ezeket a helyeket sorra vesszük: a felhők egy-egy csusszanó jégtáblák (15. és 192. o.), dacára (115), beképzelés (Einbildung) e helyett: képzelődés (156. o.); a könny szót köny-nek írja (11. és 54. o.). Az első és utolsó oldalon hiányzik a határozott névelő: Szerző kiadása. Címlapot V. J. rajzolta. A tragédia hamis kézzel lett szítva (64. o.). Ahogy ti vádoltok most e lapra maradiságomért (110. o.). A „levelet“ szó kimaradt e mondatból: S Gyóninak reszketően fájt. hogy nem kap elég, de se Isten stb. (113. o.) (Sz.)

Lám Frigyes: A gründlerok irodalma. Budapest, 1926. 58 l. Kir. M. Egyetemi Nyomda.

Bevalljuk, hogy mikor a könyvet kezünkbe vettük, nem tudtuk, kik azok a gründlerok. Szerzőnk mindjárt az első oldalon megmagyarázza, hogy „a szepesi németiség déli csoportját nevezik így, mivel hegykatlanokban laknak a hajdanában virágzó bányászattal foglalkozó emberei. Szepes megye határain túl a stósziai, mecenzéfik Abaujából és a dobsinaiai Gömör megyéből is ide tartoznak.“

A gründler tájzólással sokan foglalkoztak (Gréb Gyula, Fröhlich Dávid, Mohr Győző, Lersch Ernő, Gedeon Alajos, Mráz Gusztáv, Grusz Lipót, Mátyás Károly, Klein Sámuel, Lux J., Reisz János, stb.), de irodalmukról csak egyes cikkekben volt eddig szó. Ezeket most sorra idézi Lám Frigyes. Nagy kár, hogy ezeket az érdekes népdalokat, verses és prózai szerelvényeket csak az élvezheti, aki ismeri ezt a tájzólást. Legalább prózai fordításban is kellene az idézett példákat adnia, mert igaza van Korabinskynek, ki már 1786-ban mondja Geographisch-Historisches und Producten-Lexikon von Ungarn c. munkájában, hogy: Mecenzeiffen, zwei deutsche Marktstellen. Die Finwohner reden deutsch, doch so, dass man sie schwer verstehen kann. Ugyancsak Mecenzéfről írja gróf Teleki Domokos 1805-ben: Reisen durch Ungern und einige angrenzende Länder c. munkájában: Metzenseif, das wegen des aller-unverständlichsten teutschen Dialektes in ganz Ungarn berühmt ist.

Grusz Lipót gölniei polgári iskolai igazgató 1925-ben indította meg Der Gründler c. havi folyóiratát, mely történelmi, néprajzi és irodalmi cikkek közlésével szolgálja a bányavidéki németiség ügyét. Mohr Viktor gölnichányai születésű pesti realisk. tanár époszban örökítette meg azt a kulturmunkát, amelyet ősei évszázadok óta folytatnak. Rattenberger Ferenc szepesbéli lelkes, a gölnievolgyiek legismertebb költője. Tájzólásban írt költeményei a

Zipser Boteban és a Karpathen-Postban jelentek meg. A gründlerok legnagyobb irodalmi emléke Kliegl József könyve: „Die Gründler. Eine Entdeckungsfahrt in das Ländchen der Mántáken. 1894.“ Megrajzolja a nép jellemét; a népdalokat, versfordításokat és három színdarabját is közreadja benne.

A mecenzéfi nép nyelvét a költészetbe Scholz Frigyes késmárki tanár vitte be. A mecenzéfi születésű Gallus Péter Losonc kerületi esperesnek sok mánta-nyelven írt költeménye forog közkézen. Dobsinának tehetséges poétája, Klein Sámuel, a polgári leányiskola igazgatója.

Igazat adunk Lám Frigyesnek, hogy a magyar hazának nem voltak jobb fiai, mint a szepesti németek. Szirmay Antal is azt mondja Hungaria in Parabolis, 1807. c. munkájában: A németek már kilenc évszázad óta laknak köztünk. Nem erőszakkal törtek be, mi hívtuk őket, megosztzkodtunk velük testvéri módra mindenek.

Tudtuk, hogy a szepességiek szép irodalmi működésre tekinthetnek vissza, de hogy azt ilyen tudományos rendszerességgel és mégis vonzóan érdekes előadásban tette számunkra hozzáférhetővé Lám Frigyes, ezzel nemcsak szűkebbkörű honfitársait kötelezte le, hanem a magyar és a német irodalomtudománynak is nagy szolgálatot tett. (Sz.)

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei.
Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Gulyás Pál, Halász László, Pintér Jenő.*)

I. Folyóiratok.

A Cél. — 1927. évf. június. Bartha József: *Az Ady-kérdés.* Válasz Makkai Sándor Ady-tanulmányára. Cáfolja M. S. Ady-tanulmányának állításait. A cikkíró szerint Ady költészete „a zsidó-radikalizmus és a hazátlan szocializmus verses kifejezése, telítve osztálygyűlölettel, nemzeti hagyományaink lebecsülésével, intézményeinket felforgató szándékkal és a magyar fajtánk megvető lekicsinylésével... Makkai püspök úr tehát ne ajánlgassa a magyar ifjúságnak Ady költészetét, mint olyat, amelyből kritikai hazaszeretetet tanulhat. Láttuk, éreztük és keservesen tapasztaltuk, hogy ez a kritikai hazaszeretet a hirhedt októberi és még hirhedtebb márciusi kritikus fordulón hova vezet... Adyról találón írja Tormay Cecil Bujdosó Könyvében: „A bűn, amelyet a daloló sírásó elkövetett saját nemzedékén, ki tudja hány nemzedéket temet majd sírba, míg jóvátesszik a nemzet szerencsétlenségét.“

Akadémiai Értesítő. — 1927. évf. 1—4. sz. Kéky Lajos: *Jelentés a Vojnits-jutalomról.*

Az Akadémia az 1927. évi Vojnits-éremet 29 darab közül Harsányi Zsolt A Noszty-fiú esete Tóth Marival c. vígjátékának ítélte oda. *Jelentés az Akadémiai választásokról.* Az 1927. évi nagygyűlésen megválasztottak az I. osztályba levelező tagnak: Csűry Bálint, Klemm Antal magyar nyelvészek és Baros Gyula irodalomtörténész.

A Magyar Asszony. — 1927. évf. 5. sz. Brisits Frigyes: *A koronázó ember.* Prohászka Ottokár búcsúztatása. „Koporsója mellett mindenki lezuhan. Úgy, ahogy összeomlik a dal, mikor a lantról lepattan a húr.“ — *Szobrot emeljünk!* Berta Ilona lelkes felhívása a Prohászka-emlékszobor ügyében.

A Sajtó. — 1927. évf. 1. sz. Kelényi Ottó: *Buda és Pest hírlapirodalmának multja.* Ismerteti az első budai német hírlap fennmaradt számait. Ez a hírlap, a Mercurius, 1731 körül indult meg Nottenstein János György budai nyomdász költségén. Szerkesztőjét nem ismerjük. Hetenkint kétszer jelent meg negyedréf alakban 4—14 oldal terjedelemben. Leginkább a külföldi eseményekről tájékoztatta olvasóit, a bécsi lapokból vett értesülései alapján.

Budapesti Szemle. — 1927. 4. sz. Viszota Gyula: *Kossuth Lajos trott hírlapjai* (I.). Kossuth Lajos 1832 dec. 7-én kezdte meg az Országgyűlési Tudósítások kiadását és folytatta az országgyűlés végéig. Összesen 344 szám

jelent meg és egy toldalek. Az 1—68. számokat legnagyobbbrészt Kossuth fogalmazta meg s ezeket azután lemásolták és borítékban küldték meg az előfizetőknek. A 68—82. számok kősaajtón készültek, a többi ismét úgy, mint az előző számok, csakhogy most irnokoknak mondták tollba és ezek gondoskodtak tollbamondásukról és további másolatukról. (A tanulmány részletesen ismerteti a kiadással járó nehézségeket.) — Császár Elemér: *A régi és az új magyar irodalom*. Két, egymással alig érintkező irodalmunk van, egy jobboldali és egy baloldali. Más a két irodalom fölfogása az erkölcs és más a művészet kérdésében. Szemére vetik a jobboldal irodalmának, hogy nem helyezkedik a *l'art pour l'art* álláspontjára. Ez a vád alaptalan, sőt a vádat meg kell fordítanunk. Modern költőink voltak azok, akik tévesen magyarázták s akaratlanul is álutakra juttatták a művészetet. Valóban, a modernek lírája ma már szinte tudatosan kerüli nemcsak az egyetemes nagy érzések költői értékesítését, hanem a maga egyéni élményeit és szívének vívódását is elfojtja. A modernek egyik elméletírója szerint mennél kevesebb a versben az értelem, annál mélyebben fekvő hangulatot tud vele a költő kifejezni. Ez a fölfogás a szellem üres játékvá alacsonyítja a költészetet. Vajjon a költészet igazi hivatása nem az-e, hogy az emberi lélek mozgalmainak rajzával megindítsa szívünket és foglalkoztatassa képzeletünket? Az esztétikumtól nem választható el a politikum, az erkölcs, a világnézet. A haza, erkölcs, vallás szentháromságának megsértése semmiféle jelszó kodvéért sem tűrhető. — Kéky Lajos: *Vargha Gyula új költeménykötete*. Vargha Gyula egyénisége és költészete egyike mai életünk kevésszámú vígasztaló és fölemelő jelenségének. Kötete egészében is méltó költői nevéhez, tiszteletet keltően nyilatkoztatja meg kiváló egyéniségét, s lélekemelően érezteti, hogy költészete belső szükségből fakadó nagy lélekföltárás. — U. i. 5. sz. Angyal Dávid: *Lord Loftus és Széchenyi*. A londoni Külügyi Levéltár adatainak felhasználásával készült tanulmány az egykori bécsi angol követnek, Lord Loftus Agostonnak, Széchenyivel való összeköttetéseit ismerteti. Loftus annak idején Strafford marquiséra kérésére és Széchenyi kedvéért szétosztogatott néhány példányt a Blick-ből, bár ő maga különös jelentőséget aligha tulajdonított a könyvnek. Ő küldötte el 1859 december 1-én John Russelnek Hollán röpiratát (*Zur ungarischen Frage*), majd 1860 február 2-án Széchenyinek Offenés Promemoria-ját. Zichy Edmund gróf társaságában 1860 április elején Döblingbe is ellátogatott. Nem sokkal ezután április 7-én, egy nappal öngyilkossága előtt, Széchenyi elküldötte Loftusnak azt a huszonnégy palack tokaji bort, melyet már előzőleg fölajánlt neki. „Végző kiüzdelmében is a lordra gondolt. Mintha utolsó küldeményével azt izente volna neki, hogy ne felejtse el azt az országot, mely napjának tüzeit öntötte a tokaji borba.“ — Viszota Gyula: *Kossuth Lajos trott hírlapjai* (II.). Kossuth tudósításait pontosan folytatta az országgyűlés befejeztéig. Reviczky már a kezdetén meg akarta szüntetni a tudósításokat, de a nádor és személyes aggodalmassága és késlekedése meggátolták őt e szándékában. Amikor az 1835 február 15-i országos ülésen Balogh barsi követ, utasítása értelmében hírlap létesítését indítványozza, Kossuth tudósításai is szóba kerültek, sőt kemény bírálat hangzott el róla báró Ferényi Zsigmond részéről. Kossuth erre lapja 222. számában hosszan válaszolt. Megengedi, hogy ítélete a módok felett lehet fonák, de hogy a hazát s emberiségét nála valaki forróbban szerethesse, azt kereken tagadja. — Berzeviczy Albert: *Még egyszer: irodalmunk*

és a *Kisfaludy-Társaság*. Felelet Babits Mihálynak a Nyugat 1927 április 1-i számában „A kettészakadt irodalom“ c. válaszára. A szerző szerint a vég-célra, erőink egyesítésének szükségességére nézve egyetért vele, s ami nézet-eltérés van köztük, azt nem tartja oly természetűnek, mely kölcsönös meg-értéssel elosztható, vagy legalább enyhíthető ne volna. — Voinovich Géza: *A Széphalom, a Szemle, az Izlés meg az Igazság*. A Széphalom 4—6. számá-ban a szerkesztő hosszú cikkben válaszol azokra a megjegyzésekre, melyeket a Budapesti Szemle márciusi száma szerint az új folyóiratra tett. Ez újabb cikkben a szerző részletesen foglalkozik a Széphalom szerkesztőjének vála-szá-val s a maga felfogásának helyességét bizonyítja. — U. i. 6. sz. Viszota Gyula: *Kossuth Lajos írott hírlapjai* (III.). Az Országgyűlési Tudósításokkal Kossuth magának nemcsak jó hírnevet szerzett, hanem tekintélyes megelőtet is, amire nagyon rá volt szorulva, mert szüleit, testvéreit támogatnia kellett. Az országgyűlés végén pártfogói szerették volna állandósíttatni az eszmeköz-lés bevált formáját. Így születhettek meg a Törvényhatósági Tudósítások, amint azt Kossuth Országgyűlési Tudósítá-sai utolsó száma után közölt, 1836 május 15-én keltezett „Jelentés“-e mutatja. (A tanulmány ezután nagy ala-possággal s részletesen ismerteti a terv megvalósítását akadályozó körülmé-nyeket.)

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1927. évf. 1—6. sz. Huszti József: *Francesco Maturanzio magyar vonatkozású költeményei*. E tanulmány írója megállapította, hogy a Vatikáni Könyvtár Cod. Ottob. Lat. 2011. jel-zésű kódexének szerzője Francesco Maturanzio perugiai humanista. A kódex magyar vonatkozású versei közül az „Ad Ladislaum Pannonium“ Vetési Lászlóhoz van intézve; az „Ad Pompilianum Pannonium“ címzettjének neve megfejtésre szorul. (Az értékes dolgozat a magyar humanista irodalom tör-ténete szempontjából több becses adatot tartalmaz.) — Kastner Jenő: *XVII. és XVIII. századi olaszból fordított vallásos műveink*. Figyelemreméltó ada-lékok Faludi Ferenc, Illyés András és István, Molnár János és Debreceni Kalocsa János munkásságának forrásaihoz.

Élet. — 1927. évf. 9. sz. Laupérth Géza: *Önéletrajz.* — Vas Tamás: *Finta Sándor*. A szombathelyi poéta immár tíz kötetten él a Dunántúl olvasó-közönségének szeretetében. Versei meleg hangulatok, egy nemes szívű, opti-mista ember világszemléletének színes foszlányai. Prózája a hétköznapioknak Dickens humorára emlékeztető rajza. — 11—12. sz. Alszeghy Zsolt: *A lírai költészet művészete*. (Különnyomatban is megjelent; könyvismertetésünk során szólunk róla.) — Virágh Ferenc: *Victorisz Józsefnél*. A nyíregyházi poéta beszámolója költői pályájáról. — 13. sz. A. Zs.: *Emlékünnep Nyúlfauban*. Domonkos István, kath. szépipró emléktáblájának leleplezéséről. — 15. sz. Harsányi Kálmán: *Egy sor Lucifer*. Kürti József, Palágyi Lajos, Nagy Ador-ján és Sugár Károly színészi alakítása az Ember Tragédiájában. — 17. sz. Radványi Kálmán: *A drámatródtól a közönségig*. Az irodalmi mű színházi megjelenítéséről.

Erdélyi Irodalmi Szemle. — 1927. évf. 1. sz. Perényi József: *Aranka György és Kazinczy Ferenc*. Aranka György a XVIII. század végén lelkes mozgatója volt az erdélyi írói törekvéseknek. A szerző ismerteti Kazinczy Ferencel folytatott levelezését. — Kiss Ernő és Kristóf György: *Erdélyi*

regények. A legújabb regények jó ítéletű és beható esztétikai elemzése. — 2. sz. *Emlékküzet Márki Sándor tiszteletére.* Történeti tanulmányokban gazdag füzet Bíró Vencel Márki Sándor életrajzával és Ferenczy Miklós Márki-bibliográfiájával.

Ethnographia. — 1927. évf. 4. sz. Tolnai Vilmos: *Cserebogár, sárga cserebogár.* Az értékes tanulmány közvetlen bepillantást enged abba, hogyan bukkan föl egy-egy népdal s hogyan lesz azzá műdalból. A Cserebogár szövege és dallama sem eredeti népdal, hanem a szövegében is dallamában is: műdal. Ismeretlen szövegszerzője és dallamszerzője az 1810 körül vándorló szántársulatok tagjai közt kereshető. Egyesek szerint Gál Dániel református lelkész szerzette szövegét 1822-ben debreceni theológus korában; mások szerint Szűcs Abrahám debreceni diák, utóbb pestmegyei földbirtokos ugyanazon időtájt. Helyesen mondja a tanulmány szerzője, hogy ideje volna már egybeállítani a műköltői eredetű népdalok jegyzékét. — Szendrey Zsigmond: *Történeti népmondáink.* Az értékes anyaggyűjtemény folytatása. — 1927. évf. 1. sz. Solymossy Sándor: *A gondolatritmus eredete.* Ennek a témának első megnyugtató tudományos feldolgozása külföldi viszonylatban is. Szilárd Leó: *Szent László a népköltésben.* Nemleges eredmény: az egész népköltés terméséből alig lehet néhány homályos adatot összeszedni Szent Lászlóra nézve.

Híd. — 1927. évf. 2. sz. Imre Sándor: *A legújabb irodalom és az ifjúság.* (Különlenyomatban is megjelent; külön ismertetjük.) — Csanády György: *Patroklos körül.* A cikkíró szerint sűrűn hangzanak fel ilyen kijelentések: Ady az ifjúság megfertőzője; Ady a politikai és etikai destrukció költője; ami volt Károlyi Mihály, Kunfi Zsigmond, Jászi Oszkár a politikában, az volt Ady az irodalomban; Adyt ünnepelték a románok és a forradalmárok. Ezzel szemben a cikkíró védelmébe veszi Adyt s jelzi, hogy a most folyó ütközet nem a keresztény-nemzeti közvéleményben, hanem a magyar ifjúság lelkében fog eldőlni. Ennek az ifjúságnak ma még alig van szava, megnyilatkozási alkalma, cselekvési területe s már az a benyomás keletkezhetik, hogy az Ady-pörben a konzervatívok győztek. Pedig nem így van a dolog. Új generáció nőtt fel az Ady-hagyomány örökségében és a magyar irodalom korhadt fájának törzsökén. „Az Ady-revizió elkésett. Az a tény, hogy egy olyan könyvet írhatott valaki, mint aminőt Makkai írt: bizonyosság arra, hogy Ady minden szépségének, minden döbbenetességének, minden igazának és minden kálváriájának lángjai már bennünk égnek. Az Ady-revizió elkésett. Ady zokogása, vére hullása, kiüzedelme, bukása és diadala bennünk már friss malter, amely a szűk és látható határokon túl építi már az új, a tágas, a tisztább és jobb magyar jövőt. Az Ady-revizió elkésett. A magyar irodalom sebo már össze van forrva az Ady vére által. Magyar irodalom ma csak egy van és mindaz az irodalom, amely távol érzi magát az Ady által megtermékenyített irodalomtól, amely szakadékot lát a magyar irodalomban, mindaz az irodalom ma már hervadt lomb, nem irodalom, vagy nem magyar. Az Ady-revizió elkésett. Felnőtt egy magyar ifjúság, amely magáénak, jóratanítójának, jövőre való útmutatójának meri vallani Adyt, anélkül, hogy az ő szomorú testi-életét például kívánná. anélkül, hogy a destruktivitás, az ellenséggel való cimborálás, az istentelenség, hazafiatlanság és erkölcstelenség gyanújának árnyéka is hullhatna rá, anélkül, hogy nemzeti hagyományait megtagadná, hogy Pető-

fit, Vörösmartyt, Aranyt becsülni és szeretni ne tudná.“ (A cikk azért érdemel figyelmet, mert a folyóirat a székely egyetemi ifjúság és az erdélyi fiatal írók lapja s a cikkíró egyben magának a folyóiratnak szerkesztője is.) — Szentimrei Jenő: *Erdély tróli*. Bevezetés egy írói arcképsorozathoz. 1918 december 24-én vonultak be a román csapatok Kolozsvár főterére s az erdélyiek ettől a naptól számítják az impériumváltozást. „A mi életünk ezzel a nappal fordult át egy számunkra elképzelhetetlen új világba.“ A tetszhalál akkori hónapjaiból az erdélyi hírlapok támasztották fel az ottani közéletet és irodalmat.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1927. 1—2. sz. Balogh József: „*Nemzet*“ és „*nemzetköziség*“ *Szent István intelmeiben*. Az „*Intelmek*“ az első Magyarországon keletkezett irodalmi publicisztikai mű. A XI. század első évtizedeiben Szent István udvarának egy kiváló nyugati képzettségű papja írta. Egyik fejezetében a mű szerzője azt a kormányzati eszmét védi, amely hazánkat a XI. században nyugati jövevényekkel népesítette be. Az idegenek beözönlésének veszedelme az egykorú s hasonló tárgyú művekben ugyanolyan közhely, aminő az Intelmek szerzőjének hospitalitása. Az idegenek e védelmével, tehát a nemzetközi elv hangoztatásával kapcsolatos az Intelmek egy másik helye, amely az idegen hatásokkal szemben a nemzeti hagyományokat védi. Így fonódnak össze intelmeinkben az európai latin irodalom közhelyei sajátlagosan magyar eszmékkel. — Szerb Antal: *A magyar újromantikus dráma*. Az idevonatkozó színdarabok lényegjegyeinek összegezése odatorkollik, hogy ezek a drámák a mese távolában állnak az étellel szemben, lényegük a mese. Éppen ezért a „magyar mesedráma“ elnevezés talán helyesebb volna, mint az „újromantikus“. E műfaj fejlődése Ejszaki Károly Cydoni almájának megjelenésétől (1855) 1896 ig tart. Gyökerei Vörösmarty Csongor és Tündé-jéig nyúlnak vissza. A külföldi irodalomból főképp Shakespeare s a spanyolok hatottak rájuk alakítólag. Mesedrámaink jelentősége, hogy a XIX. század második felének vergődő, új problémákkal szembekerült, de a velük való birkózásra még fel nem készült lelkét őrizték meg. — Trencsény Károly: *Arany János és az eposzi közvagyon*. (I.) Mindaz, amit a nagy költő Zrínyi és Tasso c. tanulmányában epikai közvagyonként szinte leltárszerűen kimutat, Arany epikai alkotásaiban is rendre föltalálható. Az értekezés további része e megállapításnak példákkal való igazolása, még pedig először a szerkezeti hatásokra nézve. (1. A propositio; 2. a dedicatio; 3. az invocatio; 4. az enumeratio; 5. az anticipatio; 6. az események időrendjének megváltoztatása; 7. az epizódok, idillek, lírai s komikus részetek; 8. átmenetek az énekek végén, fordulat-jelzések az elbeszélésben.) — Timár Kálmán: *Magyar kódex-családok*. (I.) Vargha Damján szerint a Ferences-kódexek száma: 19; a Domonkos-származásúaké: 14; pálos-ház munkája: 4; karthauzi eredetű: 2; nyolcrol nem tudjuk, milyen műhelyből kerültek ki. Ez öt csoport kiegészíthető még a premontrei és a bencés-kódexekkel. A Ferences-kódexek népes csoportjában az apácák használatára készült könyvek két alcsoportra oszthatók: Klára-szűzek és Szt. Ferenc-harmadrendi apácák részére készült kódexek csoportjaira. (Az értekezés a továbbiakban részletesen ismerteti a kódex-családokat.) — Dézsi Lajos: *Régi magyar verseskönyvek ismertetése*. VII. *A Decsi-kódex*. (I.) A M. T. Akadémia kéziratárában található régi

magyar verseskönyv tudományos leírása. — Waldapfel József: *Adalékok Balassi istenes énekeinek mintáihoz*. Balassi istenes énekeinek legfőbb forrása a zsoltár s az abból táplálkozó protestáns énekköltés. — Az Adattárban Badics Ferenc *Két kuruckori költeményt*, Gárdonyi Albert *Kisfaludy Sándor és az insurrectio* viszonyára vonatkozó leveleket közöl. — Waldapfel József szerint Gálos Rezső Legrégibb biblia-fordításunk c. tanulmányának végző eredménye (mely szerint a Bécsi-, Münchener- és Aporkódex bibliai szövegeinek fordítása a benecéseknek köszönhető) sok kétséget kelt. — Szabolcsi Bence: *Pálóczi Horváth Ádám ötödfélszáz énekének töredékes kézirat*. A M. T. Akadémia kéziratára P. Horváth Á. dalgyűjteményének, az „Ó és új, mintegy ötödfélszáz ének“-nek egy töredékes, eddig érdemlegesen nem ismertett kéziratát őrzi. A töredék 40 levélből áll és széttagoltan van belevetve Horváth Magyar Áronának kéziratába. (A cikk kritikailag ismerteti a kéziratot s ezemelvényeket is közöl belőle.) — Harsányi István: *Eddig ismeretlen költemények Zrínyiről, a költőről*. Adatközlés. — Hajnal István: *Görög Demeter az Esterházyaknál*. Esterházy Pál herceg, a későbbi negyvennyolcas külügy-miniszter, tizennyolc éves korában, egy évre rá, hogy Görög megvált tőle, naplót kezdett vezetni németül. E naplóban igen rokonszenvesen emlékezik meg egykori nevelője nemes egyéniségéről. — Spencer Andor: *Schiller és Szigligeti*. Szigligetinek A világ ura c. drámája két pontban is feltűnő egyezést mutat Schiller Don Carlos-ával. — Harsányi István: *Csokonai „A reményhez“ c. versének* dallama Kazinczy szerint Kossovich Józseftől — egy ma már elfeledett zeneírótól való. — Harsányi István: *Egy Csokonai-vers sárospataki dallamának szerzője*. Orbán József A sárospataki énekkar története c. könyvében (1882) följegyezte, hogy Csokonai „Forró sóhajtások“ kezdetű versének dallama Sárospatakon készült... Fogarasi János „dolgozta ki a harmónia szabályai szerint“. — Gulyás József: *A Kölceyt sirató énekhez*. A Pitroff Páltól az Irod.-tört. Közl. 1926. 240. l. közölt dal nemcsak régebbi Kölcey lemondásánál, hanem a múlt század első felében általánosan ismert is volt. — Gulyás József: *Lengyel József versei*. Lengyel József „Tavaszi gondolat“ c. versét a kortársak Csokonai versei közé iktatták, de újabban kitűnt, hogy ez tévedés. — Gulyás József: *Tompa gyűjteményben kiadatlan versei*. Adatközlés. (A vers címe: „A szép Kati.“) — Hegedűs Zoltán: *Mikor gyűjtötte össze verseit Katona József?* Az eredeti kézirat nem bizonyítja, hogy Katona 1818-ban gyűjtötte össze verseit s már ekkor gondolt volna kiadásukra (mint ahogy eddig hitték). — Könyvismertetések. — Goriupp Alisz: *Irodalomtörténeti repertórium*.

Izr. Tanügyi Értesítő. — 1926. évf. 12. sz. *Emlékfüzet Bánóczi József tiszteletére*. Szegő Arnold, Harmos Sándor és Cseh Arnold cikkei mellett közli a füzet az elhunyt tudós halálát gyászoló részvétiratokat is. „Bánóczi József kettős munkával, a tudósnak és a tanárnak összefonódó munkájával, szolgálta híven, kitartóan az emberi és a magyar eszményeket és ezek közt kiváltképpen a zsidó vallásos eszményt.“

Katholikus Szemle. — 1927. évf. 3—4. sz. Bártfai Szabó László: *Széchenyi és Wesselényi barátságának első évei*. A téma anyagának gondos földolgozása Széchenyi és Wesselényi naplója alapján. — 5—6. sz. *Prohászka Ottokár*. Emelkedett szellemű megemlékezés az elhunyt püspökről és ugyan-

csak órála Csernoch János esztergomi érsek szép elnöki megnyitója a Szent István-Társulat hetvenkettedik évi közgyűlésén, 1927 június 2-án.

Keresztény Nő. — 1927. évf., 4. sz. *Prohászka-emlékfüzet.* Némethy Ernő közli az elhunyt püspök életrajzát, a szociális misszionővérek elmondják utolsó óráinak történetét, megvan a füzetben Glattfelder Gyula csanádi püspök és Schütz Antal egyetemi tanár gyászbeszéde. Bangha Béla hatásos megemlékezése s több más értékes és jellemző életrajzi adalék.

Korunk. — A Dienes László szerkesztésében Kolozsvárt megjelenő progresszív szemle 1926. évi I. évfolyamának csak tartalomjegyzéke áll rendelkezésünkre, ebből közöljük a magyar irodalomtörténeti vonatkozású tanulmányok címét: Földessy Gyula: *Ady harcai*, Hovosy István: *Kassák Lajos költészete*, Komlós Aladár: *A kivándorolt Balázs Béla*, Raith Tivadar: *A XX. század magyar irodalma.* — 1927. évf., 1. sz. Benedek Marcell: *A magyar irodalom decentralizálódása.* A világháború végéig az egész magyar szellemi élet centralizálva volt az ország fővárosában, ma, az elcsatolt országrészekre nézve, megszűnt Budapest központi helyzete. Csonka-Magyarország határain belül két ellenséges irodalmi tábor harcol egymással. A hivatalos és nem-hivatalos irodalom úgy áll egymással szemközt, ahogy azelőtt soha. De ez a kettőszakadás még csak kisebbik része az irodalom magyarországi decentralizálódásának. Az új irodalom maga is százfelé ágazódik. Ennek a belső decentralizációnak hatásai kiszámíthatatlan arányokban mutatkoznak a határon túl is. Erdélyben is folyik a harc az erdélyiek és bánáságiak, öregek és fiatalok, konzervatívok és progresszívek, felekezetiesskedők és ultramodernek, művészek és professzorok közt. Hogy van-e és lesz-e külön erdélyi irodalom? „A budapesti akadémikus körökhöz simuló erdélyi professzor-kritika siet kijelenteni, hogy külön erdélyi irodalom nincs és nem is lesz. En nem ennek az ellenkezőjét állítom, csak azt, hogy így nem lehet és nem szabad feltenni ezt a kérdést. Bizonyos, hogy több és több lesz az erdélyi ízü könyv, azért, mert a decentralizálódás több erdélyi tehetséges embert enged megszólalni, anélkül, hogy kiragadná a maga pátriájából és hazai közönsége köréből. Egyelőre, ha nem is külön erdélyi irodalom, de külön erdélyi, szlovenszki stb. irodalmi élet van és lesz.“ — 2. sz. Komlós Aladár: *A magyarországi magyar irodalom.* A mai magyar irodalmat két egymástól elég élesen elválasztott réteg termeli s ez a két réteg még csak nem is ismeri egymást. Két külön világú tábor él egymás mellett a magyar művelődés világában. A kritika ügye rosszul áll. „Azok a becstelen és nagyképu zagyvaságok, amelyekkel a budapesti napilapok könyvismertetés címén bolondítják jó olvasóikat s amelyekben a jóhiszemű igazságkeresésnek még a szikrája sem található meg: minden, csak nem kritika.“ Ezek után a bíráló sorra ismerteti az 1926. évi magyar könyvtermésből a progresszív szellemű írók verses és prózai köteteit. — Szentimrei Jenő: *Magyar irodalom Erdélyben.* Az 1926. évi erdélyi könyvtermés elég elfogulatlan ismertetése. — Fábry Zoltán: *A szlovenszki magyar irodalom.* Nem komoly folyóiratba való irkálás. — László Ferenc: *A sarjadó jugoszláviai magyar irodalom.* Az 1926. évi délvidéki könyvtermés helyes ismertetése. — 5. sz. Hatvany Lajos: *Egy zsidó-magyar monológja.* Részlet a szerzőnek Ady világa című előadásából; elmondta Kassán, Losoncon, Kolozsvárt, Nagyváradon és Pozsonyban az Ady-ünnepségeken. — 6. sz.

Gaál Gábor: *Egy Ady-könyv és az Ady-kérdés*. Tanulmányserű ismertetése Makkai Sándor Ady-könyvének. Az író szerint a könyv értéke az Ady valláosságáról írt fejezet, ahol a püspök azt hangoztatja, hogy Ady az egyetlen igazán vallásos magyar költő.

Literatura. — 11. évf. 5—8. sz. Krudy Gyula: *Kálnay László*. Egy elfeledett író emlékének hangulatos felújítása. — *Költészet vagy történelem*. Egy athéni görög lap indulatos támadást intézett Herczeg Ferenc ellen azért, mert H. F. a Bizáncban a görögöket aljas embereknek mutatta be: A görög lap szerint Bizánc rossz hírbe hozza a görögséget és meghamisítja a történelmet. H. F. a Literatura szerkesztőségének nyilatkozott a támadásról, rámutatva arra, hogy darabjában nem a történeti események hűségét kell nyomonni, hanem a szenvedélyek, indulatok és bűnök szimbólikus megjelenítését. — Ezenkívül számos könyvismertetés, irodalmi cikk, beszélgetések Babits Mihálylyal, Füst Milánnal, Lenkei Henrikkel, Somlyó Zoltánnal, Surányi Miklóssal, Szász Zoltánnal. Tersanszky Jenővel, cikkek Babits Mihályról, Teleki Sándorról, visszaemlékezések a régi magyar irodalmi szalonokra és régi írók időtöltésére. Számos cikk ismerteti a külföldi irodalom régebbi és újabb mozzanatait.

Magyar Könyvszemle. — 1927, 1—2. sz. Hoffmann Edit: *A Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtárának Magyarországon illuminált kéziratai*. (Tizennyolc hasonmással.) A magyar könyvdisztés kezdetét a Nemzeti Múzeum Pray-kódexe jelöli s így e kézirat, mely a benne foglalt Halotti Beszéd miatt egyik legfontosabb nemzeti emlékünknél, még művészeti szempontból is figyelmet érdemel. A kódex a XIII. század elején készült. Zalán Menyhért újabban kiderítette, hogy a kézirat forrásai mind nyugatra mennek vissza és hogy megírásához nagy számban használtak fel bencés műveket, ami bencés környezetre vall. A rajzok e megállapításokat művészi szempontból megerősítik. (A gazdag anyagot felölelő terjedelmes dolgozat utolsóának egy XVI. század elejéről való, hihetőleg kassai eredetű Graduale miniatürképeiről emlékezik meg.) — Zalán Menyhért: *A Pray-kódex benedictiói*. A Pray-kódex benedictiói művelődéstörténeti emlékek az Árpád-korból és felvilágosítással szolgálnak a kor lelki és szociális világának megismeréséhez. (Közelebbi vizsgálatuk azt mutatja, hogy egyházi „áldásaink“ nyugati eredetűek.) Két csoportba oszthatók. Vannak olyanok, melyek a nép lelki gondozásához tartoztak s összefüggnek az egyházi év lefolyásával, és vannak olyanok, melyek kolostorokban voltak használatban. — Ernyey József: *A Pray-kódex termőhelye és eredeti rendeltetése*. — Bíráló észrevételek Karácsonyi János „Hol írták a Halotti beszédet?“ és Zalán Menyhért „A Pray-kódex forrásaihoz“ c. értekezésekről. „Bármennyire nyomós argumentumokkal támogatja a két szerző új elméleteit, hogy közelebb hozzuk őket egymáshoz, mindenikről le kell nyesni valamit. Ha Karácsonyi cikkéből leszeliük a székesfehérvári-somogyvári kalandot, Zalánéból pedig a Beda-féle Computust „lactius e trunco floreunt“, értéket hoznak és haladást jelentenek a kódex kutatása terén“. — Jakubovich Emil: *Az Ambrózi-gyűjteményből való-e Béla király Névtelen jegyzőjének kódexe?* (Egy szövegközi ábrával.) Az újabban felkutatott adatok szerint Anonymus kódexe nem származott, sőt nem is származhatott az Ambrózi-gyűjteményből; a kódex már 1636 előtt a bécsi

császári könyvtár birtokában volt. Honnét került oda, nem tudjuk. — Hoffmann Edit: *Mátyás király könyvtárának egy ismeretlen darabjáról* értekezik. — Gárdonyi Albert: *Régi pesti könyvkereskedők.* (III.) Trattner János Tamás és utódai, Pauer János Mihály, id. és ifj. Kiss István szerepe a magyar könyvkereskedelem történetében. — Haraszti Emil: *A magyar zene történeti emlékeinek kiadása.* Valamint a nyelvtudománynak nyelvemléktárra volt szüksége, éppen úgy van szüksége a zenei tudománynak Zeneemléktárra. — Harsányi István: Adatokat közöl *Nyéli Vörös Mátyás műveinek bibliográfiájához.* — Miskolczy István: A nápolyi Biblioteca Nazionale magyar vonatkozású kézíratait, Szabolcsi Bence *Mándoki György magyar zeneelméletét,* Krompecher Bertalan pedig a vizsolyi biblia ismeretlen, 1600 körüli kiadásának újabb töredékét ismerteti. — Pukánszky Kádár Jolán adalékokat közöl Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának III. kötetéhez.

Magyar Paedagogia. — 1927. évf., 3—6. szám. — Kemény Ferenc: *Pestalozzi Magyarországon.* A nagy svájci pedagógus hatásának első nyomai 1728-ig nyúlnak vissza. Az idevágó későbbi adatok közül említést érdemel, hogy Zsengeri Samu volt nálunk az első, aki Pestalozzi műveit irodalmunkba átültette. („Lienhard és Gertrud“, 3. köt., 1878; Pestalozzi válogatott munkái, 4. köt., 1879—1882.). — Kemény Ferenc: *A magyar Pestalozzi-bibliográfia.* Részletes könyvészeti egybeállítás.

Magyar Zsidó Szemle. — 1927. évf. 1. sz. *Emlékfüzet Bánóczy József tiszteletére.* A kegyellett szerkesztett füzetben értékes megemlékezések találhatóak a kiváló irodalomtörténétírőről. Blau Lajos: Emlékbeszéd Bánóczy Józsefről, Fischer Gyula: Bánóczy József koporsójánál, Kornis Gyula egyetemi tanár gyászbeszéde a budapesti Pázmány Péter tudományegyetem bölcseleti Karának nevében, Kéky Lajos búcsúztatója a M. T. Akadémia nevében, Mosdóssy Imre gyászbeszéde az elhunyt kartársai nevében, Friedmann Dénes életrajzi vázlata. — 2. sz. Waldmann Ernő: *Madách Mózes.* E drámai mű főforrása a biblia, de vannak benne részletek Madách régebbi drámáiból is. A szerző részletesen szól a Mózes műfajáról, személyeiről és nyelvéről, megállapítja, hogy a mű a színi hatás kellékeinek híján színpadon nem érhet el méltó sikert, de mint könyvdráma olvasva, mindenkor hatni fog, mert gazdagon ömlik el rajta Madách szelleme. Befejezésül közli Madách egyik kiadatlan levelét, melyet a drámaíró 1861-ben írt Nagy Ivánhoz.

Minerva. — 1927. évf., 1—3. sz. C. H. Becker: *Gragger Róbert.* (A porosz kultuszminiszternek — a berlini egyetem nemrég elhunyt magyar tanáráról a berlini egyetem régi aulájában elmondott emlékbeszéde.) A mélyenjáró, terjedelmes tanulmány szerű megemlékezés részletes jellemzését nyújtja a boldogult tanár egyéniségének, tudományos és kultúrpolitikai szervező munkájának. Megállapítása szerint Gragger jelentősége jóval több, mint tisztán tudományos. Ameddig szellemi kapcsolatok lesznek Németország és Magyarország között, neve feledhetetlen marad. — Szeckfü Gyula: *Gragger Róbert művelődésünk történetében.* Meleghangú megemlékezés. — Thienemann Tivadar: *Irodalomtörténeti alapfogalmak.* (I.) Az irodalomtörténet, mint minden történettudomány, a XVIII. század óta, a fejlődés gondolatára épít. Kétféle fejlődést különböztetünk meg: az egyik szerves fejlődésnek, a másik szellemi fejlődésnek nevezhető. Amaz a jelenségek változását, az élő szervezet alaku-

lásának analógiájára fogja föl; a szellemi fejlődés pedig a tudatosság irányában való haladást jelent és kizárja a hanyatlás képét. A továbbiakban a szerző részletesen ismerteti a kétirányú felfogás történeti előzményeit és mai állását a német s a magyar irodalomtudomány körében.

Napkelet. — 1927. 4. sz. Gr. Klebelsberg Kuno: *A népek szellemi együttműködése*. A magyar lelkét olasz kulturális befolyások befogadására különösen fogékonytá teszi az, hogy az utolsó négy században közös történeti sorsot viselve, a két nemzet pszichéje is sok tekintetben egyenlőképen alakult. Az olasz-magyar szellemi kapcsolatok ápolása terén fontos mozzanatot, hogy a nemzetgyűlés törvényben rendelte el az olasz nyelvnek és irodalomnak kötelező tárgyként való bevezetését a magyar középiskola tantervébe. Ezt egyéb érveken kívül az a megfontolás is érthetővé teszi, hogy az olasz nyelv és művelődés beható oktatása nélkül a magyar középiskola az újkori művelődés fejlődésének igazi képét nem adhatná. (A továbbiak során a szerző mélyreható és széleskörű szellemtörténeti tájékozottsággal mutat rá az olasz-magyar kultúrkapcsolatok ténybeli adataira.)

Néptanítók Lapja. — 1927. évf. 15—16. sz. Gopcsa László: *Gárdonyi mint gyorsíró*. G. G. már kora ifjúságában foglalkozott a gyorsírással, a Szunyoghy Miatyánkjába bele is kapcsolott egy gyorsírási motívumot s még verset is írt a gyorsírásról.

Nyugat. — 1927. évf. 7. sz. Babits Mihály: *A kettőszakadt irodalom*. Válasz Berzeviczy Albert beszédére, mely a Kisfaludy-Társaság elnöki megnyitójaként hangzott el a magyar irodalom kettőszakadásáról s Ady Endrérről. Azzal a megállapítással szemben, hogy a magyar irodalom zavartalan egységét Ady és a köréje gyűlt írók bontották meg, a Nyugat szerkesztője kifejti a maga álláspontját s cáfolja a Kisfaludy-Társaság elnökének fejtegetéseit. Nyilatkozataiból legfontosabbnak tetszik a következő pont: „Ady a világ-irodalom egyik legnagyobb költője; Ady egyszersmind a magyar nemzet egyik legméltóbb büszkesége is; s aki őt bármily politikai vagy irodalmi párt-szemponatok miatt nem tudja vagy nem akarja élvezni, a legmagasabb szellemi élmények egyikétől fosztja meg magát s hasonlít ahhoz a gelfhez, aki a gibelin Dante könyvét olvasó-polca helyett a máglyára tette... De sohasem tagadtuk a kritika jogát s bizonytalán ha valakinek más véleménye van Adyról s megírja: azt mi azért nem fogjuk ellenpártnak vagy éppen ellenségnek nézni; ily esztétikai véleménykülönbség nem fog oly éket verni közénk, mely miatt a magyar irodalom kettőszakadásáról lehessen panaszkodni... Egyet azonban mint emberek és magyar emberek bizonytalán jogosan kívánhatunk mi is; és ez az, hogy legyen bár valaki munkáink esztétikai értéke felől bármely véleménnyel, emberi erkölcsünk komolyságát s hazafias szándékunk magától-értetődőségét ne vonja kétségbe. Lehetünk rossz írók s erről mindenkinek joga van ítélni; de a hazaárulás rettenetes vád s nem is irodalmi fórumra tartozik.“ — 8. sz. Schöpflin Aladár: *A kettőszakadt magyar irodalom*. Fölvívja a figyelmet arra, hogy az irodalmi megbomlás első jelei már Arany János idejében is megvoltak. Már Arany János is úgy érezte, hogy az ifjabb írók elfordulnak az őbenne megtestesülő nemzeti hagyománytól s ezzel elindította azt a gondolatsort, melyet az akadémiai kritika tovább fejlesztett és variált a mindenkori újabb nézvédek törekvéseivel szemben. Valójában

főlöszeges volt félni. Ami történt, az természetszerűen történt s gyökerében két okra vezethető vissza. Az egyik ok irodalmi. Az a stílus és szellem, melynek legtokéletesebb megvalósítója Arany János, őbenne teljesen ki volt fejezve és így ki is volt merítve. Ebben az irányban nem lehetett az irodalomnak több mondanivalója. Az ezután következő költőknek más irányban kellett keresniök a kifejezés új útjait s más stílusproblémákat kellett megoldaniök, hogy elötárják a magyarság átalakulni kezdő lelkiállapotát. A másik ok inkább társadalmi volt. A magyar élet lényegesen átalakult, új eszmék özönlöttek be s más világ kelotkezett a régi helyén. Az Arany János korának közös világfelfogásban összeforrott magyarságát egy olyan társadalom váltotta föl, amelyben képviselve volt a legszélsőbb konzervatívától a legszélsőbb újítóig minden álláspont. Ady és társai már egy olyan Magyarország gyermekei voltak, melyben százféle eszmék és izgalmak sűrűlöttek egymással. Így támadt az a nyugtalan líra, melynek kialakulását legkevesébbé sem lehet bajnak tartani. A magyar életben különböző vágyak, nyugtalanságok, fájdalmak élnek, baj-e az, ha az irodalom ezeket mind megszólaltatja? A kettészakadást a politika betolakodása idézte elő. Az Ady és társai ellen irányuló támadások célja mindig az volt: politikailag diszkreditálni öket. Ma is gyűlölködés és gyanú fertözi körülöttünk a közélet levegőjét.

Pászortüz. — 1927. évf. 1. sz. Várady Aurél: *Dózsa Endre 70 éves.* Meloghangú megemlékezés az érdemes erdélyi regényíróról. — Gyalui Farkas: *Ujfalvy Sándor emlékirataiból és levelezéséből.* Közli Vörösmarty Mihálynak két ismeretlen levelét 1850-ből, továbbá özvegy Vörösmarty Mihálynénak egy levelét 1856-ból. — 3—4. sz. Várady Aurél: *Az erdélyi magyar sajtó a 80-as években.* Pontos följegyzések azok számára, akik a magyarországi hírlapirodalom multjával foglalkoznak. — Valkó László: *Harsányi Kálmán.* H. K. írói munkásságának áttekintése. — 5. sz. Kiss Ernő: *Mécs László.* M. L. költői működésének jellemzése.

Protestáns Szemle. — 1927. évf., 4. sz. Németh László: *Tamási Aron.* Egyik erdélyi író erősen lírai jellegű ismertetése. — U. i. 5. sz. Németh László: *Komáromi János.* Első emlékeit a nyomor böjtjei színezik. Nem elbeszélő, inkább emlékező. Ennyire alanyi regényírót még a mi alanyi poézisunk is keveset termel. Elbeszélő modorában két szín uralkodik, vagy a fejbeszakasztó fenegyerekeskedés, vagy a meghatott széppéllátás. — Szabó Imre: *Prohászka Ottokár.* A kath. igehirdetés Prohászka Ottokárban egyszerre háromszázestendős lépést tett előre és személyében egy ideig felülmúlta a protestáns igehirdetést is. Minden könyve, különösen az „Elmélkedések az evangéliumról“, a kath. kegyességi irodalomban azért korszakalkotó, mert a hívek széles rétegeinek nyitja meg az evangéliumot. Másik könyvében, a „Kultúra és terror“-ban prófétai magasságra emelkedik, mikor lelke, mint a földrengésjelző, elkövetkező katasztrófák jövetelét jelenti be a már-már józan esztét vesztő magyarságnak. Reá hatást gyakorol a protestántizmus, s neki is megvolt a hatása a magyar protestántizmusra. — U. i. 6. sz. Németh László: *Harsányi Kálmán.* Első könyve a Tölgylevel: verses elbeszélés négy énekben. A részletek kedvessége legfőbb érdeme. Harsányi tudós költő, aki bölcselő dialógust, aforizmákat, ékköveket ír. Jellemzők rá azok a kis drámai miniatűrök, melyek a Pater Benedek c. kötetben jelentek meg. Egy-

egy kor kis drámába gyúrva. A Kristálynőzök című regényében imponál az a férfias bátorság, mellyel 1914-ben a magyarság és Budapest helyzetét látni merté. Ellák e drámája eszmei elgondolásában egyike az új irodalom legértékesebb alkotásainak. Harsányi lírája „az ifjan borongó színektől a kultúrában dermedt színeken át a zeneiségben felolvadó absztrakciók felé halad. Legszebb verse: Az aggteleki barlangban „a magyar bölcselkedő líra ormán álló remek“.

Revue des Études Hongroises Et Finno-Ougriennes. — 1926. évf. 1—4. sz. Közli a M. T. Akadémia megalapításának százéves fordulója alkalmából elhangzott akadémiai előadásokat s ezek között Négyesy Lászlónak a magyar irodalomról szóló mélyreható tanulmányát. Egyéb, a magyar irodalomtörténetet érdeklő közleményei: Zolnai Béla: Sources italiennes d'une ballade hongroise. — Eckhardt Sándor: Télémaque en Hongrie. — Baranyai Zoltán: Robert Gragger. — Bibliographie des traductions françaises des oeuvres de Jókai. — 1927. évf. 1—2. sz. Szinnyi Ferenc: Le romantisme français et le roman hongrois avant 1848. — Thienemann Tivadar: Erasme en Hongrie. — Rácz Lajos: L'inspiration française dans le protestantisme hongrois. — Baranyai Zoltán: H. F. Amiel, traducteur de Petőfi. — Eckhardt Sándor: Voltaire, Michelet et la catastrophe hongroise de 1526.

Széphalom. — 1927. évf. 1—3. sz. Zolnai Béla: *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány.* Sok időszerű tudományos szempontot érintő tanulmány, melynek itt csak néhány gondolatát adjuk. Az író értékelése és élvezése nem követeli az olvasótól, hogy azonosítsa magát az író világnézeti állásfoglalásával. Ady Endre életéről és erkölcsiségéről bármint vélekedjünk is, az elitélő felfogás sem menthet fel attól, hogy megérteni törekedjünk benne a zeni kiválóságait, a kor bűneit és erényeit. Mikor a magyar irodalom letért a Petőfítől kezdeményezett és Aranynál klasszikus művészeté emelkedett, de az ő epigonjainál már sablonná vált népies-reális stílusról és egy komplikáltabb stílusra tért át: ez a stílusváltozás párhuzamos jelensége volt az élet általános megváltozásának. A falusi-vidéki ember világnézetének helyébe a világvárosi-európai ember világnézete lépett. A régibb irodalmon nevelődött ízlés szembekerült egy egész sereg új jelenséggel, amit meg kell érteni. Ezek között szerepel például a szimbolizmus kérdése. Érthető, hogy a tudományos kritika eleinte idegenkedve fogadta az új kifejezési módot. Ady irracionális költészete valóságos gátszakadás volt, romantikus lázadás a régi törvénnyel szemben: felszabadulás valami alól, amit az új ízlés konvencionának és sablonnak kellett hogy érezzen. A modern irodalom inspiráló hatása alatt az irodalomtudomány is új szempontokat nyert. Sokáig Arany János halála volt a korhatár, ahol a mult végződött: ami újabban történt, azzal nem mert foglalkozni a szaktudomány. Ady zajos föllépése lejobb gurította a multnak ezt a határkövét és most már megindulhatott a 80-as—90-es évek tudományos feldolgozása. Számos költő belekerült az újjáértékelés középpontjába. A modern irodalomtudomány új dolgokat látott meg a régibb irodalom lírikusai-ban és elbeszélőiben. — Zolnai Béla: *Gragger Róbert.* Meleghangú megemlékezés a korán elhunyt tudósról. — 4—9. sz. Szerb Antal: *Az intellektuális költő.* Párhuzam Babits Mihály és Swinburne angol költő között. — Zolnai Béla: *A janzenista Rákóczi.* A szerző Troyes város könyvtárában és a párizsi

Bibliothèque Nationale-ban hatalmas kéziratos anyaggyűjteményt talált, amely egyrészt fényt vet Rákóczi vallásos életére és olvasmányaira, másrészt magában foglalja II. Rákóczi Ferenc két ismeretlen munkájának három kéziratát, eddig ismert munkáinak öt ismeretlen kéziratát és egy ismeretlen levelét. Ennek az anyagnak filológiai módszerű földolgozását kapjuk a tanulmányban. — Juhász Gyula: *Tömörkény*. A költő megemlékezése az elbeszélőről. — A *Széphalom taglatlatjában* tudományos vita a modern irodalomról a Budapesti Szemle szerkesztőjével, Vojnovich Gézával. Zolnai Bélának ebbe a vitájába szintén belefoglalódik az Ady-kérdés, úgyhogy most már szükség volna egy olyan könyvre, mely időrendben összeállítja a modern író és a magyar irodalomtudomány viszonyának fejtegetése során eddig felvetődő kérdéseket.

Színházi Élet. — 1927. évf. 28. sz. *Költői verseny a Színházi Életben*. Incze Sándor színházi hetilapja költői versenyt rendezett. „Nos, a tizenkét költőhöz, akinek versei itt következnek, külön-külön azzal a megbízatással ment el a Színházi Élet munkatársa, hogy megkérdezze: volna-e véletlenül verse a következő szám részére? Nagyon jó lenne, tette hozzá, ha véletlenül éppen a Margitszigetről szólna a vers, vagy azzal állna vonatkozásban, hiszen a költő urak kedvenc nyaralóhelye a Margitsziget. Majdnem mindenütt sikerült a gyanútlan költőt a szó legnemesebb értelmében beugratni egy inspirációba.“ A „versenyző“ költők: Ady Endre, Babits Mihály, Farkas Imre, Juhász Gyula, Kassák Lajos, Kosztolányi Dezső, Kozma Andor, Somlyó Zoltán, Szép Ernő, Tóth Árpád, Vargha Gyula, Zsolt Béla. A tizenkét költőhöz csatlakozott a tizenharmadik, a versenyről szóló bevezető sorok szerzője: Karinty Frigyes.

Társadalomtudomány. — 1--2. sz. A Magyar Társadalomtudományi Társulat Szombathalvy György szerkesztette folyóiratában sajtóságot irodalmi vonatkozású cikkek vannak. Sz. Gy. a *Széphalom* szegedi szemlérről írt cikkében nem valami jó véleményt táplál azokról a folyóiratokról, amelyek ugyanazokat az eszményeket szolgálják, melyeket a Társadalomtudomány is köteles volna — programja szerint — szolgálni. „A jó öreg Budapesti Szemlérről“ megállapítja, hogy „az élő világhoz kevés a köze, mert ösztönzerű öregek megkötöttség miatt kevés a bátorsága“. A Napkeletről, erről az igazán talpraesetten szerkesztett, előkelő színvonalú folyóiratról írja, hogy: „A Napkelet szűk területre sáncolta el magát. Magyar tehetségeket és magyar problémákat rekesztett ki s ami ezzel jár: magyar érdekeket hagy figyelmen kívül. Amit az előkelőség és a hivatalos tetszés nyújt: a kellemes presztizst igen drágán: becses tartalom, gazdag színek, életközelség, eleven hatékonyság feláldozásával kell megfizetnie. A lehető érték önkéntes devalválása ez. Lesz-e ereje és bátorsága a Széphalomnak, hogy távoltartsa sajkáját a Nyugat ingoványaitól s azoktól a lanyha haboktól, melyeken a Napkelet hajója ring és kimerészkedve a sík tengerre, súlyosabb terhet is vállalni a szabad sodrú ár felett?“ — 3—5. sz. Némoth László: *Az Ady-pör*. „Ady nagyságát nem lehet kétségbevonni, mondja az Akadémia elnöke, kelletlenül talán, de kényszerülten s az Ady ellen szegzett „de“-k sorozatával a vissza nem nyelhető elismerés mögött. S e sok „de“ mögött ott áll az egész hivatalos Magyarország, a hazafiasság, a vallásosság és az erkölcs sziklaszirtján.

Biztos szer, mely megkönnyíti az ítélkezést... Őnekik nem kell szempontokat keresni Ady értékeléséhez. Ezek a szempontok készek és kérlelhetetlenek, a norma-ember, az iskolakönyvekben tanított honpolgár szempontjai... Csak-hogy rejtőzködnek itt másféle s nem — hivatalos társadalmak. A kérlelhetetlen szó ellen hadd vonuljanak fel Ady fegyvertársai: a heterogén had, kiket Ady különös dedikáció ordóival rendelt el a maga scrogévé. Félretolva az illetlen közberikácsolókat, álljon elő innét is egy fedhetetlen férfiú, egy Babits Mihály, akinek fáj a magyar irodalmi élet egységének a megbomlása s a leg-tulzotabb lojalitás hangján is kész a mult, sőt az előbbi századok megacélosodott és megpatinásodott álláspontja ellen. Ő, aki mint a szépség papja állt eme harcos oldalán (türelmecebben és a magyar mult alaposabb ismerőjeként), bizonyos jogos védője lesz halott barátjainak. Szíve mélyén talán undorodik a ráhárult feladattól. Mit számít a pártok bolond tusája az örök Szépség lehellete mellett s mit fog számítani Ady kurucsága vagy istentelenségő élete költeményének gyönyörű egysége mellett s egyáltalán: miért kell egy élet öncélúan kivirult virágát az idegen szempontok pergőtűzével agyon-taposni. Meg fog halni ő is és az Akadémia elnöke is s Adyból egyre inkább a sugárzó szavak nemes fensége marad, kivetkőzöttén mindabból, ami a kor hozzátapadt salakja volt... Ady körül még kavargó a háború előtti világnézetek harca, de távol e tusától egy másféle fiatalság robog másféle tusák elé s talán épp ők viszik ereklyeként szent szekrénybe rejtve, az Ady melléből kiszakított szívet... Ady nagy falat volt a magyar gyomornak, de nyugtalan ifjú emésztőnedvek már bontják, erjesztik és felszívják őt s mint üde friss vér fog tovább keringeni a magyar szervezet elmeszesedett artériáiban... A mi életünkbe beforrt Ady költeménye, az érzelmek iskolája volt számunkra... Ady Endre ma már történelmi jelenség, akinek a helyét a tulajdon gesztusai jelölik meg fellebbezhetetlenül... Ami Adyban múlandó, máris a multé, ami halhatatlan benne, ifjú szívekben esirázik tovább."

Ungarische Jahrbücher. — 1927. évf. 1. sz. *Emlékfüzet Gragger Róbert halála alkalmából.* Közli az elhunyt irodalomtudós arcképét, életrajzi adatait, irodalmi munkáinak címjegyzékét és C. H. Beckernek a berlini egyetem aulájában tartott emlékbeszédét. — 2. sz. Ez a füzet Szinnyei Józsefnek van ajánlva hetvenedik születésnapja alkalmából. Sz. J. arcképének közlése mellett őt méltatja E. N. Setälä bevezető cikke.

II. Hírlapok.

Az Est. — 1927. évf. márc. 31. Pásztor Árpád: *Hol és milyen körülmények között született Vajda János?* V. J. születésének hiteles napja: 1827 május 7. Anyja Vaálból rokonai meglátogatására Pestre utazott s itt született a költő, akit azután hazavittek Vaátra. Keresztatyja Kulcsár István volt. Május 8. Pásztor Árpád: *Két riport Vajda Jánosról.* V. J. születésének századik évfordulóján a cikkíró kiment a Kerepesi-temetőbe, hogy megnézze a költő sírját. A sírnál nem is volt kívüle senki. Elment a csákvári szegényházba is, ott fölkereste a százéves halott költő egyetlen élő testvérét, aki a Vajdák közül még megmaradt, Vajda Gizellát. A szegény öregasszony már alig emlékszik valamire V. J. életéből. A cikkíró közli végül V. J. egyik ki-

adatlan levelét, melyet a költő Nagy Miklóshoz intézett, indulatosan panaszkodva a sajtóhibák miatt. „Beteggé tesz, talán halálos beteggé, ha nem úgy lesz kinyomtatva, mint én most kijavítottam.“

Budapesti Hirlap. — 1927. évf. márc. 27. *Ravasz László az erkölcsrendelmi rendelet körül támasztott elvi zürzavarról.* „Az igazi esztétikai szemlélet kirekeszti az érzéki ingerlés vágyát; igazi művész az élet ama részének ábrázolásánál, amelyet közönségesen erotika néven ismerünk, nem tartja céljának, hogy érzéki izgalmat keltsen. Ne feledjük, hogy itt az első lépést azok teszik, akik visszaélnék a művészet szent nuditásával, akik ürügyül használják fel a művészetet arra, hogy ez nekik jól jövedelmező érzéki feszültséget teremtsen, akik tehát a művészetből üzletet csinálnak. Meg kell védeni a művészetet azok ellen, akik prostituálják azt, nem törődve vele, hogy ily úton a leggonoszabb kerítői munkát művelik.“ — Apr. 24. *Buday Barna: Robinsonok országa.* Az író faluhelyen töltötte a husvéti ünnepeket, megnézte házigazdájának könyvtárát s lehangoltan látta, hogy mi van benne és mi hiányzik belőle. Ebből az alkalmából igen értékes vezércikket írt s panasolja, hogy már Petőfi és Arany is eltűntek a falusi házakból. „Ma már a kisasszonyoknak nincs kedvelt poétájuk. Most a filmszínészek köréből veszik az ideálokat. A tánc, a zene, meg a mozi meríti ki ifjú hölgyeink esztétikai érdeklődését; fölülük a magyar költők elmehetnek zabot aszalni. Mert kinek írjanak, ha már a női szív is bezárja előttük az ajtót. Minek is daloltok ti magyar lelket ostromló szegény fiúk?... Az új nemzedék filmsztárokban, tánc és sportmatadorokban keresi az élet hőseit, a róluk szóló híradások egész külön irodalmat foglalkoztatnak. De hol ábrándoznak a költőkről, művészekről, nagyszerű szellemi teljesítmények atlétáiról?... Ma már egy jólábú labdarúgót jobban ismernek a nemzetfenntartó munka hőseinél.“ — Jún. 16. *Bodnár István: Deák Ferenc mint poéta.* Közli Deák Ferencnek egy tréfás versét, melyet a haza bölcse Pakson írt Jozefa néjje, férjezett Nemesi Kéri Kiss Józsefné házában.

Magyarország. — 1927. évf. február 27. *Milotay István: A bakonszegi sűr.* Vezércikk arról, hogy Besenyei György sírja és egykori lakóháza milyen elhanyagolt állapotban van. B. Gy. sírjára csak véletlenül bukkantak rá 1883-ban s akkor a sír gondozását a biharmegyei, bakonszegi református egyházközség vállalta magára. Ma gondozatlan a sírhely s a falu csúrhéjának mocskos disznói dörgölődznek a síremlékhez. A sírhantot száraz dudvák, magas katángkórók, mérges túskebokrok koszorúzzák. „Kőrösi Csoma Sándornak a világ túlsó végén, a Himalája tövéen, hinduk és angolok jóvoltából becsültebb sírja van, mint ennek a másik magyar vándornak, aki a maga szomorú útját ugyanúgy értünk tette meg, de akiért mi Bakonszegig sem tudunk elmenni.“ — Ujvárossy Fedor: *Ki a szerzője a Cserebogár, sárga cserebogárnak?* A cikkíró szerint Szathmáry Király János gömörmegei földbirtokos, úri zeneköltő, szerezte ezt a dalt 1810 körül. — Március 5. *Németh Pál: Ki írta a Sárga cserebogárt?* A cikkíró szerint ezt a kérdést már eldöntötte Szeremley Sámuel Hódmezővásárhely történetéről írt nagy munkájában. Eszerint a dal szövegét Gál Dániel hódmezővásárhelyi református lelképásztor szerezte debreceni diák korában 1815 körül s dallamát tanulótársa, Szücs Abrahám készítette. — 1927. évf. ápr. 10. *Dóczy Jenő: Magyar zsidó iroda-*

lom. Ma már szinte hétről-hétre szaporodnak azok a regények, melyek magyarul vannak megírva, de minden mondatuk és egész szellemük elárulja, hogy íróikat a zsidóság külön világa érdekli. Ha szerepelnek is ezekben a regényekben itt-ott magyarok és keresztények, a főalakok kivétel nélkül a zsidók s az írók a zsidók életsorsával, problémáival, e problémák megoldási lehetőségeivel foglalkoznak. (Földi Mihály: A Halasi-Hirsch fiú, Székely Nándor: Az örök idegen.) — Júl. 14. *Hogy jöttem Szalkára.* Vezércikk a magyar nyelvű zsidó regényekről, Erdős Renée, Hatvany Lajos, Biró Lajos könyveiről. „Szomorú Dezső azonban messze túltesz mindezeket. Ő egy ötezeréves családja magasságából ereszkedik le a szegény paraszti magyarság közé, amelynek ezeréves kis élete a kárász sorsát példázza a zsidóság elmulthatatlan és végeláthatatlan évezredcivel szemben. Szomorú azt akarja itt finoman tudtunkra adni, milyen képtelen gondolat az, hogy egy ilyen ötezeréves faji és lelki egyéniség kapituláljon, alkalmazkodjék, felolvadjon egy olyan újszülött, most érkezett jövevénynépség kultúrájában, amely még bocskorokban poroszkált a népek nagy vándorútján, amikor a zsidóság már szinte dekadensen viselte egy a görögökénél is régebb s a babyloniaiakéval egy idős kultúra dicsőségeit. Babyloniak, görögök, rómaiak, mind elmúltak körülöttünk s így fognak elmúlni ezek a bocskorosok is, mint egy epizód a zsidóság örök életében.“ — Jún. 16. Móricz Pál: *Beszélget az Arany János 88 éves vője.* Debrecenben él Széll Kálmán nagyszalontai nyugalmazott református esperes. Arany János egyetlen leányának férje s a költőnek holtig bizalmas vője. Sz. K. akkor ismerte meg első feleségét, Arany Juliskát, mikor a nagyszalontaiak 1860-ban papjukká választották. Esküvőjük 1863 nyarán volt. Leányuk, Piroška, 1865-ben született s még ez évben meghalt édesanyja. 1886-ban elhunyt Piroška is, Arany János kedves unokája. — Júl. 17. Krudy Gyula: *Rudnyánszky Gyula, aki a magyar költők közül először járt Amerikában.* Ez ugyan nem igaz, mert Kerényi Frigyes már 1850-ben bujdosott az újjvilág földjén, egyébként azonban hangulatos a cikk s benső vonásokat ad Rudnyánszky Gyula egyéniségéhez és szomorú életéhez.

Nemzeti Ujság. — 1927. évf. márc. 20. Hetyey József: *Alexander Schumacher a régi és új Magyarországról meg a magyar irodalomról.* Kopenhágában él a 73 éves dán író, Mikszáth Kálmán és Herczeg Ferenc fordítója. Az 1880-as évek közepén megtanult magyarul s azóta sok szolgálatot tett fordítói munkásságával a magyar irodalom külföldi megismertetésére. Buzgalmának köszönhető, hogy a dán folyóiratok és hírlapok állandóan közöltek magyar novellákat és regényeket. Sch. a világháború előtt körülbelül tizen-négyszer járt Magyarországon, ahol sok jóbarátja volt, így Gyulai Pál és Szily Kálmán. A Kisfaludy-Társaság is megválasztotta kültagjai közé. Első magyarországi útja alkalmával nagy meglepetés érte: „Próbáltam magyarul beszélni, de senki sem értett meg. Ha meg németül kérdezősködtem, azt a választ kaptam: Nem tudok németül.“

Népszava. — 1927. évf. máj. 15. Révész Mihály: *Ötven é.* Cikk a Népszava megindulásának félszázados évfordulóján. A Pesti Napló és a Pester Lloyd után legidősebb hírlap a Népszava. 1877 májusában indult meg, de napilappá csak 1895-ben alakult. Már volt előtte egy munkás-újság: a nyomdai munkások Typographiája, melyet 1869-ben indítottak meg a pesti nyom-

dászok. Ezt követte 1873-ban a Munkás Heti Krónika, az akkori szocialista szervezet közlönye. Ennek versenytársa lett 1877-ben a Népszava, mely köré a szocialisták harciasabb része csoportosult Külföldi Viktor vezetésével. A két párt 1880-ban kötött békét: ekkor olvadt bele a Munkás Heti Krónika a Népszavába.

8 Órai Ujság. — 1927. évf. ápr. 17. *Szigligeti Ede első szerződése.*

Közlí annak a szerződésnek szövegét, melyet 1835-ben Döbrentei Gábor a budai magyar játékszín igazgatója kötött Szigligetivel. A kezdő színész negyven váltó-forint havi fizetést kapott s kötelezte magát, hogy fizetése fejében még egy színdarabot is ad ingyen az igazgatóságnak vagy ehelyett fordít két darabot. Elvállalta a balettokban és kardalokban való szerepeltetést is. „Kimondásomban a magyar nyelv grammatikai helyességére utasítottasom szerint ügyelek, a jambusok és trocheusok elszavalásában különösen vigyázok lejtésükre s nem magamtól beletoldott szavakat, hanem a verséit mondom. Harmadszori megintés után mindannyiszor maradjon benn fizetésemből egy huszas pengőben.“

Pesti Hírlap. — 1927. évf. ápr. 3. Rákosi Jenő. *Az Ember Tragédiája héberül.* A mű fordítója a héber világban Avigdor Hameiri néven ismert költő, aki mielőtt Palesztinába telepedett volna, Feuerstein Avigdor és Kova Albert néven magyarországi újságíró volt. Fischer Gyula budapesti főrabbi szerint a fordítás kitűnően sikerült s a fordító ezzel a munkával nemcsak költői léleknek adta tanujelét, hanem hazafiságának is, mellyel egykori szülőföldje iránt viseltetik. „A héber nyelv nem holt nyelv, mint az ember gondolná, él a jelenben is, számtalan ember írja és beszéli, kiváltképpen Oroszországnak, Lengyelországnak és a Keletnek milliói. Főleg ezek számára fordította Feuerstein-Hameiri az Ember Tragédiáját. Ezeknek akarta hozzáférhetővé tenni nemzeti irodalmunk o felséges művét. Ez a szándéka sikerült is, mert számtalan mohó olvasója van és a Tel-Avivi gimnáziumban, ahol a tanítás héber nyelven folyik, máris kötelező olvasmánnyá tették Az Ember Tragédiáját. Be is mutatták a jeruzsálemi színházban, ahol osztatlan sikert aratott a nagy és áhitatos közönség körében.“ — Ápr. 10 és jún. 5. Darnay Kálmán: *A táblabtró-világból.* A cikkíró érdekes adatokat közöl Kisfaludy Sándor életéhez: második házasságának történetéhez és tervezett harmadik házasságának históriájához. — Máj. 15. S. E.: *Arany János ismeretlen kézírásai.* Arany János barátjának, Gönczy Pálnak leánya Etelka, Csiky Kálmánhoz ment nőül. Özvegy Csiky Kálmánné a cikkíró rendelkezésére bocsátott több Arany-kéziratot s ebből a cikkíró közöl is néhányat hasonmásban.

Pesti Napló. — 1927. évf. máj. 7. Pásztor Árpád: *A százéves Vajda János.* Érdekes adatok Vajda János születéséhez, Gina személyéhez, Nagy Miklós és Vajda János baráti viszonyához, Vajda házasságának történetéhez s élete végén beköszöntő nyomorához. Egyik utolsó levelében írja a költő: „Tegnap óta betegen fekszem... Orvos szükség lett volna már tegnap, el is hivatnám, de nem merem, ha nyomor volt egész életem, haljak meg nyomorban is!... Nincs egy levesrevalóm! Nem szűrnýű sors, hogy a betegség még az üvöltő nyomor is járul? Nem mehetek ki a szobából, hogy valami szép verset eladjak, de ha betegség miatt mehetnék, zálogházban a

télikabát... Koplalással gyógyítom magamat, de egy vénasszony van körülöttem, aki enni akar.“

Ujság. — 1927. évf. ápr. 30. Alexander Bernát: *Erkölcös művészet.* „Erkölcstelen művészet nincs. Mert ha erkölcstelen, nem művészet; ha művészet, nem erkölcstelen. Akit erkölcstelenséggel lehet vádolni, nem lehet művész; aki művész, mint ilyen nem alkothat erkölcstelen dolgokat... Az életben legyünk becsületesek, a művészetben fenségesek; akkor mindenkép jól járunk. Nem avégett élünk, hogy mulassunk és élvezzünk; ez az út a pokolba vezet. Ne féljünk a megpróbáltatásoktól és a velük járó szenvedésektől, mert a szenvedés az emelkedés útja mentén van és jobb emberileg szenvedni, mint hitványul elmerülni a sárban.“

Veszprémi Hirlap. — 1927. évf. 16. sz. Horváth Konstantin: *Verseghy Ferenc ismeretlen szentbeszédei.* Ismerteti V. F. hat magyar prédikációját a zirci kéziratárból. Eddig úgy tudtuk, hogy V. F. ifjúkori szabadszellemű prédikációi elvesztek; most azonban nyilvánvaló, hogy miért nem engedte meg annak idején az esztergomi hercegprímás, hogy a progresszív hajlamú szerzetes legyen a pestvárosi plébánia hitszónoka. Hozzá kell tenünk, hogy V. F. pályájának második felében szigorúan dogmatikus katolikussá lett.

FIGYELŐ.

Ferenczi Zoltán

(1857—1927.)

Egy hasznos, munkában eltöltött, sikerekben nem szűkölködő pálya alkonyán ért földi útja végére Petőfi életírója és kultuszának leghűségesebb ápolója: Ferenczi Zoltán. Azok közé a boldog halandók közé tartozott, akik fiatalon ráeszmélnek hivatásuk lényegére, s ehhez igazodva, képességeik kifejtésében gondos tervszerűséggel járnak el. Igaz, ha magától nem jött volna rá, irodalmi hajlamai révén korán megtanúlhatta, hogy annak az életösszhangnak, melyre mindnyájan törekszünk, legfőbb biztosítéka az erők szerint vállalt feladatok tisztas megoldása. Ezt Ferenczi sohasem felejtette el.

A munka volt éltető eleme. Célkitűzésében számot vetett önmagával s amihez hozzáfogott, igyekezett kemény szívóssággal és becsülettel elintézni. Nem volt föllengős, önhitt, vagy túlságosan töprengő lélek. Tervei megvalósításában a tudósoknál sem közönséges, az íróknál meg éppen ritka gyakorlati érzék vezette. Nem mindig várta meg az ihlet percét, ez talán észre is vehető írásain, de munkaösztöne tudatos irányításával elérte azt, hogy pályája végén gazdag aratásra tekinthetett vissza. Bizalmasai szerint e termékenység magyarázata, az a némelyektől lekicsinyelt, tőle azonban igazolt, józan munkarend, melyet ő következetesen alkalmazott. Állítólag egy-két nyomtatott lapnyi szöveget minden nap megírt.

Eleinte középiskolai tanár volt s már ekkor szívesen foglalkozott irodalmi kísérletekkel. Fordított németből, franciából, angolból, olaszból, de eredeti művek írásával is megpróbálkozott. „Az aranykakas“ című népdramáját, „Lázár János“ról szóló tragédiáját és a „Száz év előtt“ című alkalmi darabját a múlt század nyolevtanas-kilencevenes éveiben elő is adták a

kolozsvári színpadon. E mellett a magyar szellemi élet multját tanulmányozta, s számos kisebb cikkben és nagyobb dolgozatban tette közzé a népies versalakokra, a kuruevilág énekeire, egyik-másik régibb és újabb íróra, főleg Petőfire, meg az erdélyi játékszínre vonatkozó kutatásai eredményét. Résztvett a királyhágón-túli művelődési mozgalmak társadalmi megszervezésében is. Széles alapokon nyugvó bűvárkodása egyik szócsovéül alig harmincegy éves korában indította meg (két társával) a Petőfi-múzeumot, melynek nyolc évfolyama a nagy magyar költőt illető kutatásnak mindig nélkülözhetetlen forrása lesz. Ferenczi sokoldalúságára jellemző, hogy ugyanazon idő tájban írta meg az erdélyrészi technológiai iparmúzeum történetét is. Ez a vállalkozása hivatali állásával függött össze, amennyiben ekkor a kolozsvári állami ipari szakiskola igazgatója volt.

Munkássága főkép azóta nyert határozottabb irányt, mikor 1891-ben aránylag ifjan az Erdélyi Múzeum Egylet és a kolozsvári egyetemi könyvtár igazgatója lett. Fölmentve a középiskolai tanárkodással járó terhektől s rendelkezve egy gazdag könyvtár szellemi kincseivel, a hivatali elfoglaltságtól szabad idejében teljesen kutató szenvedélyének élihetett. Így készült el, szinte milleniumi ajándékul — az addigi irodalom és saját gyűjtése fölhasználásával — a nemzet nagy költőjének legkimerítőbb biográfiája. (*Petőfi életrajza*. 3 köt. Bp. 1896.) Fáradozásának e becses gyümölcse annak idején a Kisfaludy-Társaság jutalmára is érdemesnek bizonyult s Endrődi Sándornak „Petőfi napjai“ című munkájával együtt — a magyar Tyrtaeus sorsának külső mozzanataira nézve — ma is a legtöbb irányú és legkimerítőbb felvilágosítást nyújtja.

E főműve megjelenése után Ferenczi továbbra is folytatta az erdélyi műveltség multjának föltárását. Előbb a b. Jósika Miklós működésére vonatkozó anyaggyűjtését foglalta össze egy rövidebb dolgozatban, majd a *kolozsvári nyomdászat történetét* írta meg, végül kiegészítve az erdélyi játékszínre tartozó kutatásait, egy ötszáznegyven lapra terjedő kötetben közzétette *A kolozsvári színészet és színház történetét* (1897).

Ez a munka Bayer Józsefnek tíz évvel előbb kiadott „A nemzeti játékszín története“ című kétkötetes műve mellett is számottevő alkotás. Mert bár Bayer monográfiája vázlatosan Ferencziének tárgykörét is felöleli, az utóbbi mű a témát illető teljesebb anyagánál fogva részletesebb képet nyújt, s az erdélyi

német színészet régebbi nyomairól is tájékoztat. A jó fajsúlyú könyv elsősorban a helyi érdektől sarkalt becsvágy eredménye ugyan, de a maga nemében így is nagyértékű, s Ferenczi munkái sorában Petőfi-életrajza mellett, tárgyánál fogva a legjelentősebb. Erdélyi kutatásainak emléke még a *Vásárhelyi-dalok könyv* című értékes kiadványa (1899), mely XVI—XVII. századi líránkra vonatkozó ismereteinket a költői adalékok egész sorával bővítette. E nagyarányú tudományos buzgalom elismeréséül tisztelte meg a kolozsvári egyetem Ferenczit, tizennégyévi docenskedése után a rendkívüli tanári címmel és jelleggel.

A Vásárhelyi-dalokkönyv kiadásával le is zárul a fáradhatatlan tudós életének első, mondhatnók erdélyi korszaka. A századforduló évében a fővárosba, a budapesti Pázmány Péter-egyetem könyvtárának élére került, s ezzel mintha tudományos érdeklődése is új változatokat mutatna. Nem szakít ugyan teljesen az erdélyi témakörrel, de kutatásainak határai nyugat felé tolódnak és ő maga valami nemes mohósággal veti magát a nagyobb horizontú szellemi élet forgatagába. Rengeteg kisebb cikkein kívül, először is egy szakszerű műbe foglalja össze a könyvtárak berendezésére vonatkozó tanulmányait és tapasztalatait (*Könyvtártan*. 1903); majd érettebb szempontjai szerint dolgozza át b. Eötvös Józsefről szóló ifjabbkori művét, mely aztán a Történelmi Életrajzokban jelent meg.

Úgy látszik, Ferenczi egyidejűleg több nagyobb-szabású témával is foglalkozott. Így érthető meg, hogy alig egy évvel most említett könyvének megjelenése után nyomdába adhatta háromkötetes *Deák életét* (1904); melynek célja — az előszó szerint — „az eddigi irodalom és az ezenkívül felkutathatott eredeti források alapján“ az Akadémiától még 1897-ben közzétett „pályahirdetésnek (Kívántatik D. F. élet- és jellemrajza) megfelelni“. E kortörténetileg mélytávlatú munka főértéke ugyanaz, mint a Petőfi-életrajzé: a hangyaszorgalommal egybehordott adatok bősége és pontossága. Részben ugyanezek az erényei *Csokonai*-ról és *Rimay János*-ról írt monografiáinak is, bár közülök az előbbiben a vállalkozás természete, utóbbiban a rendelkezésre álló anyag csekélyebb volta korlátozta a túlságos részletezést.

Érdemes munkássága természetesen a főváros irodalmi körei részéről is meghozta számára az erkölcsi elismerést. A Petőfi-társaság még 1897-ben, hat évvel később a Kisfaludy-tár-

saság, 1905-ben pedig a Magyar Tudományos Akadémia választotta tagjai sorába. Ezek a kitüntetések újabb ösztönt nyújtottak a cselekvés lázától hevülő tudósnak, hogy széleskörű tájékozottságát s munkabírását a közművelődés javára értékesítse. Bő alkalma nyílt erre a szabadságharc ötvenéves fordulóját követő hatalmas Petőfi-kultusz kapcsán, mikor egyik szerkesztője lett az akkoriban megindított, harminc kötetre tervezett Petőfi-könyvtárnak s a műkedvelőktől és íróktól egyaránt szívesen fogadott díszes kiállítású egyéb kiadványoknak. (Petőfi-album, P. alma-nach stb.)

Ezzel egyidejűleg vállalta a Kisfaludy-társaság Shakespeare-tárának, meg az Írók és költők című életrajzgyűjteménynek irányítását. Valamennyi kiadványcsoportot több tartalmas dolgozatával gazdagította. 1913-ban, öt más irodalombúvárral társulva, egy a Beöthy-Badics-fele „képes“ magyar irodalomtörténetre emlékeztető szerkesztett művet adott ki (Műveltség könyvtára. X. köt. Bp.), melyben először tett kísérletet a korabeli szellemi állapot, az ú. n. „élő“ irodalom összefoglaló bemutatására. A jóakarató tárgyilagossággal készült egybeállítás használhatóságát növeli a hozzászatolt bő könyvészeti fölszerelés.

E szédítő arányú irodalomtudományi termelés mellett (melynek itt csupán főbb darabjairól esik szó) még mindig maradt annyi ideje, hogy régi kedvtelésének, a műfordításnak is áldozzon. Így történt, hogy őt a külföld szellemóriásainak világszerte ünnepeelt százados fordulói sem érték készületlenül. *Shakespeare szonettjei*-nek, *Dante Vita nuova*-jának tőle származó művészi fordításai ily alkalmiság révén jutottak a könyvedvelők asztalára. Nem lehetetlen, hogy Goethe Faust-jának kéziratban teljesen kész magyar szövegét is e célból tartogatta fiókjában.

Élete utolsó éveiben, Bornemisza Péter Elektra-jának szerencsés előkerülésével egyidejűleg a Petőfi-centennárium s az újraéledő Széchenyi-kultusz adott szárnyat soha nem szünetelő tevékenységének. Ennek köszönhető, hogy kisebb alkalmi közlésein kívül gyors egymásutánban jelentek meg a művelt közönségnek szánt, élvezetesen megírt tanulmányszerű kis Petőfi-életrajza és Széchenyi Kelet népe című röpiratának a tudományos igények szemmeltartásával sajtó alá rendezett becses kiadása.

Már e teljesnek egyáltalában nem mondható felsorolás-

ból is kitűnhetett, hogy a Ferenczit később érő tisztességek, minő a Petőfi-társaság alelnöksége, az egyetemi rendes tanári cím s legutóbb a M. T.-Akadémia főkönyvtárosává történt választása, nem méltatlannak jutottak. Ferenczi valóban igen értékes munkása volt a magyar irodalmi életnek. Mint tudós főleg a tényszerű jelenségek iránt érdeklődött ugyan, de alkalomadtán nem egy jelét mutatta a szellemi élet finomabb rezdüléseit megértő fogékonyságának is. Sokoldalúsága, világirodalmi tájékozottsága, higgadt önmérséklete, ízléssel párosult magyaros előadása, majd minden művének jellemző vonásai. Elmúlása kétségtelenül mély és iudokolt megilletődést keltett közművelődésünk igazi barátainak lelkében.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság, melynek a megboldogult alapításától választmányi tagja volt, s amelynek munkáját mindvégig rokonszenves érdeklődéssel támogatta, őszinte együttérzéssel gyászolja a veszteséget, mely nagynevű tagjának halálával a magyar tudományosságot érte. *V. M.*

A legújabb irodalom és az ifjúság.

Imre Sándor: A legújabb irodalom és az ifjúság. Budapest. 1927. Könyvnyomat a Hid 1927. évfolyamából.

Ez az értékes tanulmány olyan fontos irodalmi és köznevelési mozzanatokra hívja fel a figyelmet, hogy gondolatmenetét és eszméinek egy részét ismertetjük. A kiváló szerző mindenekelőtt behatóan elemzi az Ady-vita nevelési vonatkozásait. Ady Endre költészete nagy választófal az irodalmi körökben és egyebütt is; ehhez a vitához azonban, a szerző helyes észrevétele szerint, csak annak illik hozzászólnia, aki nem egyszerűen a hangulatát fejezi ki, hanem valamilyen szempontból érveket is szolgáltat, habár igaz, hogy az ilyen vitát nem az érvek ereje szokta eldönteni, hanem az, hogy a küzdőfelek közül melyiket veszi körül nagyobb tömegszemlélőnek az együttérzése.

A vita folyamán ismételten felmerült Ady és az ifjúság viszonyának kérdése. Mi a hatása az ifjúságra Ady költészetének; mi van Adyban, ami az ifjúkor érdeklődését megragadja; miképpen jelentkezik az Ady-hatás az ifjúság magatartásában, későbbi éveiben? Általában milyen viszonyban van mindegyik korszak ifjúsága az ő korszakának irodalmával. A régi irodalomból csak annyi hat az ifjúságra, amennyit az iskola közvetít és annyira hat, amennyi ereje az iskolai nevelésnek van. A legújabb irodalom és az ifjúság viszonya ellenben éppen azért kíván komoly érdeklődést, mert ezt a viszonyt nem szabályozza semmi, tehát esetlegességeken fordul meg. Az iskola a legújabb irodalommal nem foglalkozik rendszeresen s nem ügyel arra, hogy mi

jut az iskolán kívül az új irodalomból az ifjúság lelkébe. Pedig ebben a tekintetben a nevelés minden szükségletet kielégíthet, a régi és az új irodalomnak az ifjúsághoz való viszonyát is közmegegyezésre megoldhatja. Az irodalomtanítás az iskolában nem önmagáért van, hanem a nevelésnek egyik eszköze s így a nevelés rendeltetéséhez kell alkalmazkodni. A nevelésnek az a rendeltetése, hogy beleállítsa az új nemzedéket az emberiség fejlődésének menetébe, felemelje arra a pontra, amelyen a maga nemzete van s képessé tegye arra, hogy a nemzet közös munkájában résztvegyen. A fiatal lélek az irodalom kérdéseiben keresi és óhajtja, vágyva várja az eligazítást, vezetést, megnyugtatót, a jelennek megvilágítását. Az iskolának ezzel a fejlődési ténnyel kell a maga célkitűzéseit megegyeztetnie. Olyan időben, mikor az irodalmi ellentétek jóformán a közbeszéd tárgya, érthető elégedetlenség támad a tanulóban, ha éppen erről nem kap semmi tájékoztatást. Az iskolai nevelés sikere érdekében ezt az elégedetlenséget meg kell előzni, a felébredt érdeklődést bent az iskolában ki kell elégíteni. Ha az iskola nem vezeti el növendékeit a legújabb, az élő irodalomhoz s nem ad benne útmutatást, ezzel a régi irodalomról szóló tanítás hatását is bizonytalanná teszi.

„A legújabb irodalomnak az iskolában elegendő szóhozjuttatását nehezíti az a nem ritkán hallható vélemény, hogy ez nagy óvatosságot kíván, mert az iskolába való bevitel, a tantervbe való hivatalos beiktatás elismerést jelent, már pedig az élő irodalom, egyes élő írók további alakulása még bizonytalan, könnyen megbánhatjuk, ha valakinek a tantervben helyet adunk. Másik ilyen aggodalom, hogy csak értékes irodalmi műveket szabad az iskolába bevinni, az értéket azonban többféleképpen lehet elbírálni, ebből tehát könnyen egyoldalúság és pártos eljárás következhetik. Mindkét tételben sok igazság van, de ez nem akadály a annak, hogy az iskola a legújabb irodalommal is megismertesse a tanulókat, akik az iskolát elhagyva, irodalmi vezetésben többé nem részesülnek, jóllehet az irodalommal mindennap találkozhatnak.“ A régi, új és legújabb írók műveiben egyaránt lehet találni olyan olvasmányokat, melyek a szépet, jót, igazat érzékeltetik. Aminek értéke bizonytalan, az természetesen nem juthat be az olvasmányok közé, mert a tantervbe és a tankönyvekbe való beiktatás igenis megbecsülést, sőt ajánlást jelent, mert annyi, mintha azt mondanók: ezt a felfogást, ezeket a gondolatokat tedd magadévá és ne fogadd el az ezzel ellenkezőt! Világos, hogy az olvasmányok közé való beiktatás nem egyetemes fémjelzést jelent, hanem a kedvező vélemény csak a kiválasztott darabra vonatkozik. Hiszen kinek jutna eszébe, hogy pl. Petőfi bármelyik versét elemi iskolai vagy középiskolai tanuló olvasókönyvébe beletegye válogatás nélkül? De ugyan ki venné a lelkére, hogy a nem-odaválók miatt az odaválókat is kihagyja? Ugyanez az eset az új, az élő írókkal is. Az iskola nem eresztheti el tanítványait iránytű nélkül az élet tengerére, hanem megmondja mi szépet láthat, mi veszedelem fenyegeti. A VIII. osztálynak ebben a munkájában — szemben a többi osztállyal — már nem érvényesülhet a felfogás, hogy iskolai tárgyalásban csak minden tekintetben kifogástalan mű részesülhet. Itt már nem egy-egy olvasmány jótékony hatásáról van szó, hanem az önálló állásfoglalás előkészüléséről, ezért az új irodalmat olyannak kell bemutatni, amilyen: a szépet szépnek s a visszataszítót, nyeglét, üreset, piszkosat is a maga mivoltában. Az új irodalmat nem kell általánosságban sem dicsérni, sem

ócsárolni, mert van benne szép is, rút is. Így megóvjá az iskola a magára maradó ifjút a váratlan tapasztalatoktól s a zűrzavarban mégis csak megmutatja a kivezető utat.

Elhúnytak.

ALSZEGHY KALMAN (rötfalvi), a m. kir. Operaház ny. főrendezője, szül. Budapesten 1852 nov. 7-én, megh. u. o. 1927 szept. 8-án. Ő írta Mader Rezső Mályvácska c. balettjének szöveggönyvét.

BALKAY ADOLF (nemespodhrogyi) a herceg Esterházy-hitbizomány ny. jószágigazgatója (1857—1927). Vadászati író; szerkesztette a Soproni Naplót.

BANÓ JENŐ (topolylucskai és kükemezei) ny. Máv. tisztviselő, volt mexikói főkonzul, szül. Roskoványon 1855-ben, megh. Malagában 1927 aug. 2-án. Sokáig élt Mexikóban. Utalásai: *Utiképek Amerikából*. Bp., 1890. — *Mexikó és utazdom az Újvilág trópusaiban*. U. o., 1896. — *Bolyongásaim Amerikában*. U. o., 1906.

BRÜNDL KÁROLY, a parlamenti gyorsiroda titkára, megh. Budapesten 1927 márc. 13-án 43 éves korában. A Pesti Hírlap munkatársa volt.

CSERNOCH JÁNOS bibornok, Magyarország hercegprimása, szül. Szakolcán 1852 jún. 2-án, megh. Esztergomban 1927 júl. 25-én. 1901-ben országgyűlési képviselő, 1908-ban csanádi püspök, 1912-ben esztergomi érsek, 1914-ben bibornok lett. Az egyházi és politikai szónoklat terén működött.

FERENCZI ZOLTAN, c. egyet. r. tanár, a M. T. Akadémia r. tagja és főkönyvtárosa, a Petőfi-Társaság alelnöke, szül. Kolosborsán 1857 okt. 7-én, megh. Budapesten 1927 máj. 31-én. Pályáját mint polgári iskolai igazgató kezdette Kolozsvárott. 1891—1903 a kolozsvári, 1903—1925 a budapesti egyetem könyvtárának volt az igazgatója. Végül az Akadémia könyvtárának élére került. Számos irodalomtörténeti és könyvészeti cikket írt a szaklapokba. Szerkesztette 1888—96-ig Csernátóni Gyulával és Korbuly Józseffel a Petőfi-Múzeumot, Endrődi Sándorral a Petőfi-könyvtárt, egymaga a M. Shakespeare-tárt, a Költők és írók c. sorozatot, a Petőfi-almanachot s a Mindentudó Kis Lexikont. Kiadta Bornemiseza Péter Elektra-fordítását, Széchenyi: Kelet népe c. művét, a Vásárhelyi daloskönyvet, Petőfi centenárium-kiadását és több magyar író műveit a Remekírók Képes Könyvtára c. vállalatban. Mint műfordító is tevékenykedett. Irodalomtörténeti munkái: *A népies versalakok története műköltészetünkben*. Bp., 1877. — *A kurucvilág énekei*. U. o. 1880. — *Br. Eötvös József*. U. o. 1884 és új kidolgozásban u. o., 1903. (M. Tört. Életrajzok.) — *E. Kovács Gyula életrajza*. Kolozsvár, 1885. — *Petőfi ismeretlen költeményei*. U. o. 1890. — *Petőfi naplója 1848 márciusról*. U. o., 1891. — *Az erdélyi magyar játékszín kezdete*. U. o., 1892. — *Jósika Miklós élete*. U. o., 1894. — *Petőfi életrajza*. Bp., 1896. 3. kötet. (Főmunkája.) — *A kolozsvári színház története*. Kolozsvár, 1897. — *Petőfi és a nő*. Bp., 1902. — *Petőfi és az Alföld*. U. o., 1903. — *Csokonai*. U. o., 1906. (Költők és írók.) — *Petőfi és a szocializmus*. U. o., 1908. — *Szabadság, szerelem*. U. o. 1908. (Petőfi-könyvtár 6.) — *Rimay János*. U. o.

1911. (M. Tört. Életrajzok.) — *Petőfi eltűnésének irodalma*. U. o., 1911. (Petőfi-könyvtár 24.) — *A magyar irodalom története*. U. o. 1913. (Műveltség Könyvtára. Pintér Jenővel és Kardos Alberttel.) — *Petőfi és a szabadság eszméje*. U. o. 1913. — *Zrínyi és Busbequius*. U. o., 1916. — *Zrínyi jelszava*. U. o. 1921. — *Petőfi*. U. o. 1923.

GALLUS PÉTER, r. k. esperesplébános, szül. 1868 júl. 31-én, megh. Rappon, 1927 júl. 14-én. Magyar népdalokat fordított német tájsozlásra.

GARVAY ANDOR író szül. Máramaroszigeten 1875-ben, megh. Amerikában 1927 ápr. 8-án. — 1901-ben fővárosi hírlapíró lett. 1912-ben kivándorolt Amerikába, ahol előbb vasmunkás, majd farmer lett. 1919-ben a kommun végén visszatért Budapestre, de csakhamar Bécsbe s innen újból Amerikába költözött. Főbb színművei: *A pénz* (Vígshízház, 1907); *A becsstelen* (N. Színház, 1910); *Bent az erdőben* (Vígshízház, 1913). — Kötete: *Vízitők*. Dráma 1 felv. Bp. (1913).

HAVASS REZSŐ udv. tan., szföv. bizottsági tag szül. Pozsonyban 1852 jan. 17-én, megh. Budapesten 1927 ápr. 22-én. Földrajzi író volt s főleg Dalmácia visszacsatolása mellett izgatott. Egy ifj. színműve is van e tárgyról: *Fényben*. Bp., 1924.

HOLLÓ SANDOR ny. áll. tanítóképezdei tanár, takarékpénztári igazgató szül. Kiskúntélegyházán 1848 aug. 20-án, megh. Léván 1927 május 27-én. Versei a Félégyháza és Vidékében (1874). 1881-ben megalapította a Bars c. hetilapot, melyet maga szerkesztett.

INGUSZ RUDOLF hírlapíró megh. Bécsben 1927 júl. 15-én. A bécsi Proletár c. magyarnyelvű lap fel. szerkesztője volt.

JAKÓ JÁNOS (kézdiszentléleki) hírlapíró megh. Budapesten 1927 jún. 9-én 34 éves korában. A P. Hírlap, Szózat, A Nép és a M. Ujság munkatársa volt.

KATONA MÓR dr. ny. egyet. tanár szül. Szentmihályfán (Pozsony vm.) 1845 május 5-én, megh. Budapesten 1927 ápr. — 1887—90. szerkesztette a Győri Hírlapot.

KESZLER JÓZSEF hírlapíró szül. Pásztón 1846 szept. 4-én, megh. Budapesten 1927 szept. 18-án. — Mint hírlapírot 1876-ban kiküldték Párizsba, ahol 3 évig végzett történeti és filológiai tanulmányokat. Hazatérve az orsz. tanárképzőintézet tanára lett. E mellett továbbra is hivatásos újságíró maradt s főleg mint műkritikus, dramaturg és esztétikus a P. Lloyd, Magyarország és a Nagyvilág, Nemzeti Hírlap, Nemzet, M. Nemzet s alapítása óta az Ujság b. munkatársa, utóbbinak végül fel. szerkesztője volt. Munkái: *A jellem a művészetben*. Bp., 1890. — *Dante Galeottója*. U. o., 1890.

KOVACS DEZSŐ dr. tanárképzőint. tanár szül. Rábapaton 1883-ban, megh. Budapesten 1927 jún. 19-én. — Szerkesztette az Orsz. Középisk. Tanár egyesület Közlönyét. Munkája: *Beniczky Péter élete és költészete*. Bp., 1906.

KRAUSZ JAKAB dr. ny. szföv. polg. isk. tanár szül. Budapesten 1859-ben, megh. u. o. 1927 márc. 8-án. Cikkei a M. Nyelvőrben. — Minket érdeklő munkája: *Nyelvújítások történetéhez*. Bp., 1899.

KVASSAY EDE (kvassói és brogyáni) cs. és kir. kamarás, ny. min. o.-tan., a Petőfi-Társ. r. tagja szül. Pesten 1845 febr. 15-én, megh. Viszozsányban 1927 februárban. A földművelésügyi minisztériumban szolgált 1893-ig. — Versei és elbeszélései 1863 óta a Föv. Lapokban s más hírlapokban, rész-

ben Tankréd álnéven. — Eredeti és fordított színművei: Egy éji kaland; Szerlem politikája (budai népszính. 1863/4); A politika bolondjai; Az utolsó eszköz, Scribe után (Kassa, 1866); Két özvegy, Mallefile után (N. Szính. 1866); Egy nimród baklövése (1866). — Munkái: *Rövid éjek, rövid álmok*. Pest, 1864. — *Amikor ábrándozunk*. Versek. U. o., 1869. — *Tankréd lovag meséi*. Elbeszélések. U. o. 1869 (2. kiad. 1877.) — *Ahol az ember kezdődik*. Regény. U. o., 1871 (2 köt.). — *Egy világi albuma*. Rajzok. Bp., 1877 (2. kiad. 1879.) — *Megtörték egymást*. Elbeszélés. U. o. 1882. — *A vármegye szava*. Regény. U. o., 1884.

LORANDY-KAUTZ LORAND hírlapíró, megh. Pozsonyban 1927 ápr. 29. évében. A Híradó munkatársa volt.

LOVASZY MARTON hírlapíró szül. Zentán 1864 nov. 6-án, megh. Budakeszin 1927 aug. 21-én. — Előbb megyei tisztviselő volt. 1896–1918-ig hírlapíró volt, 1914 óta a Magyarország főszerkesztője. A Károlyi-forradalom idején közoktatásügyi miniszter lett. A proletárdiktatúra után Bécsbe költözött, ahol Garami Ernővel megalapította a Jövő c. lapot.

MANDOVSZKY RICHARD hírlapíró, megh. Budapesten 1927 márc. 15-én 58 éves korában. Pályáját a Temesvári Zeitungnál kezdte, azután Aradon, majd a budapesti Magyarországnál dolgozott s végül 1903-ban a N. P. Journal politikai szerkesztője lett.

MENDE BODOG (1897 óta felsőgallói) lapszerkesztő, volt orsz. képviselő szül. Jánosházán 1848 febr. 8-án, megh. Budapesten 1927 jún. 8-án. — 1868 óta hírlapíróskodott s eleinte elbeszéléseket és tárcákat is írt a bécsi Figyelőbe, a pesti Ellenőrbe s a M. Ujságba. Utóbb társadalmi, gazdasági és politikai cikkeket írt. Szerkesztette a Szombati Lapokat (1872–75), A Nép Zászlóját (1875–80), a Független Hírlapot (1878–81) s a M. Nemzetgazdát (1881-től).

MIHALY JÓZSEF dr. med., ny. f. keresk. isk. igazgató szül. Kolozsvárt 1853 május 17-én, megh. Budapesten 1927 május 15-én. Dramaturgiai és esztétikai cikkei az Egyetértésben (1882–92), Nemz. Ujságban, Életben (1895), A Hétben stb. Színműfordításai: Jules Lemaitre: A nagybácsi (N. Szính. 1896); Morton Maddison: Szegény Picadilly (U. o. 1896); Arthur W. Pinero: Aeneas papa (Vígshízh. 1898); Edmond Gondinet: Gavaut, Minard és Tsa (U. o. 1899); Georges Feydeau: A férj vadászni jár (U. o. 1899); U. a.: Pajkos férjek (U. o. 1900); J. M. Barrie: Vén leányok (N. Szính. 1904); Robert Marshall: Killickrackie herceg (U. o. 1905); Alfred Sutro: Jericho falai (Vígshízh. 1905); J. M. Barrie: A kis tisztelendő (Budai Szính. 1906); Israel Zangwill: Mary-Anne (N. Szính. 1906); L. N. Perker: A bíboros (U. o. 1908). — Kötetben megjelent szépirodalmi fordításai: *Shakespeare-mesék*. Lamb után. Bp., 1880. — *Pry Pál megházasodott*. K. Matthews után. U. o., 1897.

PROHASZKA OTTOKAR dr. v. b. t. t., r. k. püspök, a Magyar Tud. Akad., a Sz. István Akadémia és a Kisfaludy-Társ. r. tagja, szül. Nyitrán 1858 okt. 10-én, megh. Budapesten 1927 ápr. 2-án. — A hittudományt Rómában végezte. 1884–1904-ig az esztergomi papnevelőintézet, 1904–05-ig a budapesti egyetem tanára volt. 1905-ben székesfehérvári püspök lett. 1920–22-ig nemzetgyűlési képviselő is volt. Kiváló egyházi szónok és költői szárnya-

lású filozófiai író volt. A M. Sionnak 1887—1904-ig társszerkesztője, az Esztergom c. polit. hetilapnak 1895-ben szerkesztője volt. Főművei: *Isten és a világ*. Esztergom, 1891. — *Föld és ég*. U. o., 1902. (4 kiadás.) — *A diadalmas világnézet*. U. o., 1903. (4 kiadás.) — *Modern katolicizmus*. U. o., 1904. — *Elmélkedések az evangéliumról*. U. o., 1908. — *Az intellektualizmus túlhajtásai*. Bp., 1911. — *Magasságok felé*. U. o., 1911. — *A túlvilág tornácaiban*. U. o., 1913. — *A pünkösdi lélek*. U. o., 1914. — *A háború lelke*. U. o., 1915. (2 kiadás.) — *Világosság a sötétségben*. U. o., 1916. — *A keresztifa alatt*. U. o., 1916. — *A feltámadott nyomában*. U. o., 1916. — *Konferencia beszédei*. U. o., 1922—23. (2 köt.) — *A bünbocsánat szentsége*. U. o., 1923. — *Elbeszélések és útirajzok*. U. o., 1923. (Két kiadás.) — *Prohászka-breviárium*. U. o., 1927. — *A pécsi Erzsébet Tud.-egyetem ifjúsága részére tartott konferencia-beszédei*. Pécs, 1927. — *Élővizek forrása*. Bp., 1927. (2 kiadás.) — Alneve: Pethő dr.

PURJESZ IMRE dr. hírlapíró szül. Szentesen 1887 okt. 1-én, megh. öngyilkos módon Budapesten 1927 aug. 23-án. — 1923 óta a Világ belmunkatársa, majd fel. szerkesztője volt. Írta a Szemlélődés c. rovatot.

RABAI ZSIGMOND takarékpénztári főkönyvelő, megh. Kőrmenden 1927 ápr., 67. évében. A Rábavidék társszerkesztője volt.

RÁCZ PAL hírlapíró szül. Várpalotán 1880 febr. 21-én, megh. Budapesten 1927 ápr. 11-én. — 1896 óta volt hírlapíró Szombathelyen, Szegeden, majd Budapesten. Népies elbeszélő kötetei: *Messze földről — kaszárnnyából*. Szombathely, 1904. — *Kemenesi magyarok*. Szeged, 1906.

RÖVID-VOZÁRY ERZSEBET ny. ref. tanítónőképzési tanár szül. Szatmáron 1878-ban, megh. Farnoson 1927 júl. Több cikke Arany Jánosról a Munkácsban (1908—11). Füzete: *Arany Juliska*. Bp. (Koszorú, 144. füz.)

SAGHY FERENC hírlapíró, megh. Budapesten 1927 márc., 53 éves korában. A B. Hírlapba, majd a Közp. Sajtóvállalat lapjaiba dolgozott.

SARKÁNY BELA hírlapíró szül. Zalaegerszezen 1867 okt. 6-án, megh. Budapesten 1927 márc. 23-án. Előbb Szarvason szerkesztett hetilapot, majd Budapesten a Honvéd c. lapot. 1893 óta a Magyarország munkatársa volt.

SZÉKELY EMIL (bibarcfalvi) ny. főszolgabíró szül. Andocsan 1853 nov. 21-én, megh. Zalaszántóton 1927 ápr. 27-én. — 1883—85-ig szerkesztette a Balaton c. lapot.

SZENES BELA író szül. Budapesten 1894-ben, megh. u. o. 1927 máj. Legutóbb a P. Hírlap munkatársa volt. Számos kabarédarabon kívül több vígjátékot is írt. A legutolsó: *Nem nősiülök* (1927). Munkái: *A szenes ember könyve*. Bp., 1916. — *A Kristóf-téri Kolumbusz*. Regény. U. o., 1918. — *Pest*. Tréfák. U. o., 1919. — *Csibi*. Ifj. regény. U. o., 1919. — *Vidám írások*. U. o., 1920. — *Aladár*. U. o., 1921. — *Gyurika*. U. o., 1921. — *A buta ember*. Vígj. 3 felv. U. o., 1921. — *A gazdag lány*. Vígj. 3 felv. U. o., 1921. — *A tizenegyedik parancsolat*. Regény. U. o., 1921. — *Tizenharmadikán. pénteken*. Elbeszélések. U. o., 1922. — *Kezdő Péter első könyve és más vidám írások*. U. o., 1923. — *Végállomás*. Vígj. 3 felv. U. o., 1923. — *Húsz egyfelv. ronásos*. U. o., 1924. — *Holdvilág*. Vígj. U. o., 1924. — *A csirkefogó*. Bohózat 4 felv. U. o., 1925. — *Az alvó férj*. Vígj. 3 felv. U. o. (1926). Alneve: Szenes ember.

SZIRTES ARTUR dr. ügyvéd, megh. öngyilkosként Budapesten 1927 ápr. 14-én. Szociológiai író. Verskötetei: *Szerelem*. Bp., 1904. — *Az élet útja*. U. o., 1907.

TÓTH ERZSÉBET (törei és tótmegyeri), özv. Esty Jánosné, regényfordító, megh. Budapesten 1927 júl. 31-én. Angolból, franciából és németből számos regényt fordított magyarra, melyek kötetben is megjelentek.

VAJDA JÓZSEF hírlapíró, a M. T. I. győri fiókjának vezetője, megh. 1927 május 5-én 26 éves korában.

VARI REZSŐ gimn. tanár szül. Gayán (Ausztria) 1876-ban, megh. Budapesten 1927 aug. Teológiát és filozófiát tanult. Oklevelét 1906-ban szerzte. Kassán, majd a bpesti V. ker. gimnáziumban tanított. Mint katona Szibériában volt orosz hadifogoly. Irodalomtörténetírónak indult, de 1900 óta főleg a szépirodalmat művelte. Munkái: *Erdődi Pálffy Albert*. Bp., 1904. (Szvacssek R. néven.) — *Eva leányai*. Novellák. U. o., 1912. — *Az arany-markolatú kard*. Elbeszélések. U. o., 1919. — *Szibéria*. Regényes napló. U. o., 1920. — *A Rittmeister család*. Regény. U. o., 1924. — *Urak és gazdagok*. Regény. U. o., 1927. — Novellafordításai: *Két legenda*. Írta: Gottfried Keller. Bp., 1913. — *Háborús novellák*. Írta: Detlev v. Liliencron. U. o., 1914. Bevezetéssel kiadta Bacsfányi költeményeit. U. o., 1912. Újabbán Váry-nak írta nevét.

VARSANYI IGNÁC banktisztviselő, megh. 1927 júl., 43. évében. Szerkesztette az Esztergom és Vidékét. G. P.

Hírek.

Vörösmarty-szoba a M. T. Akadémiában. — A M. T. Akadémiában van immár szobája a Szózat halhatatlan költőjének is. 1927 június 20-án avatta föl a szobát, melyben a költő íróasztala, széke, könyvtára, kéziratai. emléktárgyai mind helyet foglalnak, Berzeviczy Albert a M. T. Akadémia elnöke.

Berzesnyi Dániel sírja. — A nagynevű ódaköltő sírja gondozott állapotban van a niklai temetőben. Ott pihen a nagy költő utolsó férfi-leszármazottja is. Unokái közül egyedül Berzesnyi Mária él. Legutóbb ő adományozott egy vitézi birtokot olyan föltétellel, hogy annak mindenkori tulajdonosa köteles gondoskodni a Berzesnyi-sírről. Megvan még Berzesnyi Dániel kuriája is, de könyvtára, kéziratai, ereklyéi eltűntek a család birtokából.

Kölcsey Ferenc sírja. — Egy lelkes magyar ember elzarándokolt Csonka-Magyarország határszélére, hogy megtekintse, vajjon miként hálálja meg a magyar nemzet Kölcsey Ferenc emlékének a Himnuszt. A csekei kálvinista temetőben gyászosan elhanyagolt sírban nyugszik a Himusz halhatatlan költője. A sírt vadszőlő-bozót lepi el, köröskörtül száraz gyom van. A Kölcsey-család ma élő tagjai azért nem gondozzák megfelelő módon a sírt, mert azon az állásponton vannak, hogy Kölcsey Ferenc emlékének megbecsüléséről a nemzet volna köteles gondoskodni egy mauzóleum építésével.

Domonkos István emléke. — 1927 június havában a győrmezei Nyúl-falu községben meleg ünnepséggel leplezték le a község néhány évvel azelőtt elhunyt plébánosának, Domonkos István írónak emléktábláját. A Szent István Akadémia nevében Alszegehy Zsolt és Brisits Frigyes mondtak költői hangú beszédeket az elhunyt szépíró lakóházánál.

Gyóni Géza emléktáblája Szarvason. — A szarvasi evangélikus gimnáziumban 1927 május 25-én márványtáblát lepleztek le Gyóni Géza emlékére. Az ünnepségen résztvett az egész város. A felavató beszédet Gyökössy Endre, a Petőfi-Társaság tagja, tartotta; az emléktáblát a gimnázium nevében annak felügvelője, Melich János egyetemi tanár, vette át.

Gyóni Géza emléktáblája Gyónon. — A pestmegyei Gyón község evangélikus paplakára elhelyezték Gyóni Géza születésének emléktábláját. A leplezés ünnepére 1927 június 26-án előkelő közönség gyűlt egybe Pest megyéből és Budapestről. Beszédeket mondtak többek között: Rákosi Jenő, Lampérth Géza, Havas István.

Szinnyei József ünneplése. — A Magyar Nyelvtudományi Társaság 1927 május 27-én rendkívüli közgyűlésben ünnepelte elnökét, Szinnyei Józsefet, hetvenedik születésnapja alkalmából. A nagy nyelvtudós jubilálása a M. T. Akadémiában történt. Az ünnepség szónokai — Melich János, Gombocz Zoltán, Balogh Jenő, Bárány Gerő, Domanovszky Sándor, Horger Antal, Pápay József, Zolnai Gyula, Hóman Bálint, Ilosvay Lajos és mások — melegen méltatták Szinnyei József pályájának jelentőségét.

Kardos Albert ünneplése. — Kardos Albert tanári és írói pályájának negyvenedik évfordulóját melegen ünnepelték Debrecenben. Az érdemes igazgató és irodalomtörténetíró jubileumára barátai és tanítványai kiadták a Kardos Albert-emlékkönyvet. Az emlékkönyv értékes mozzanata marad Kardos Albert tudományos pályájának s ismertetésére legközelebb mi is rátérünk.

Az ötvenesztendő's Petőfi-Társaság. — A Petőfi-Társaság ez évben ünnepelte meg főnállásának ötvenedik évfordulóját. Ez alkalmából a nacionalista lapok melegen ünnepelték, a másirányúak elkeseredten támadták a Társaságot. A társasági nagydíjakat Lampérth Géza, Lőrinczy György és Voinovich Géza nyerték. Az újonnan megválasztott tisztikarban elnök lett Pekár Gyula, a Társaság eddigi páratlan tevékenységű elnöke, alelnökök Császár Elemér és Ferenczi Zoltán, főtítkár Lampérth Géza, titkárok Gáspár Jenő és Sas Ede, a Petőfi-ház őre Komáromi János.

Irodalmi kitüntetés Erdélyben. — Minden kommentár nélkül közöljük, hogy a gróf Bánffy Miklós és báró Kemény János vezérlete alatt álló erdélyi írói csoport a marosvécsi helikoni díjat Makkai Sándornak ítélte oda Magyar fa sorsa című Ady-vallomásaiért.

A kolozsvári magyar színház szomorú éve. — Május elején zárult a kolozsvári magyar színtársulat kilenchrónapos évadja. A kétszáz főből álló társulat nem részesült kellő támogatásban. Megesett, hogy Molnár Ferenc Liliomának előadásán csak 6300 lei volt a bevétel, holott a mindennapos tüzemköltség 41.000 lei. A színházi év alatt 406 előadást tartottak, ebből 206 esti előadást. A legtöbbször játszott darabok: Cirkuszhercegnő (23), Akácfa- virág (16), Muzsikus Ferkó (14), A Noszty-fiú (10), Játék a kastélyban (9).

Magyarországi hírlapok és folyóiratok statisztikája. — A világháborút megelőző években 2000-en felül volt a magyarországi hírlapok és folyóiratok száma. A háború alatt ez a szám visszaesett 1000-ig. 1925-ben 934 hírlap és folyóirat jelent meg Csonka-Magyarország területén, ezek közül 618 Budapesten és 316 vidéken. A napilapok száma 72 volt, a hetilapoké 273, a többi egy hétnél nagyobb időközökben jelent meg. Az összes magyarországi hírlapok és folyóiratok 97 százaléka volt magyarnyelvű.

Új könyvek.

Verses kötetek.

- Fodor József: Lihegő erdők. Bp. 156 l. Athenaeum.
 Kisléghy Kálmán: Hódolat. Bp. 1927. 48 l.
 Marconnay Tibor: Kacagva tört ki a faun a pagonyból. Bp. 1927. 68 l.
 Radó Antal: Magyar sirámok és egyéb költemények. Bp. 192 l. Lampel.
 Szamolányi Gyula: Harangjáték. Szekszárd. 80 l.
 Szász Károly: A szabadfalvi pap leánya. Verses regény. Bp. 1927. 154 l.
 Franklin.
 Tichy Kálmán: A négy évszak. Berlin. 1927. 272 l. Voggenreiter.
 Ifj. Wlassics Gyula: Régi fiók. Bp. 96 l. Genius.

Elbeszélő kötetek.

- Babits Mihály: Halál fiai. Bp. 696 l. Athenaeum.
 Dormándi László: Súlyommadár. Balassa Bálint regénye. Bp. 1927. 432 l.
 Pantheon.
 Farkas Jenő: Sötét az ég. Bp. 246 l. Légrády.
 Komáromi János: Hat vőlegény. Bp. 190 l.
 Kőrös Andor: Forgószél. Bp. 480 l. Genius.
 Lelkes Nándor József: A multak avarján. Bp. 1927. 130 l.
 Móricz Zsigmond: Baleset. Bp. 1927. 252 l. Athenaeum.
 Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. Bp. 248 l. Athenaeum.
 Töl József: Jön a hajó. Csongrád. 1927. 70 l.

Szindarabok.

- Bodnár Gyula: Csobáncz. Bp. 1927. 48 l.
 Hatvany Lili: En garde! Bp. 102 l. Athenaeum.
 Három egyfelvonásos ifjúsági és műkedvelői előadásra.
 Lampérth Géza: Mind hazajönnék. Pásztor József: A tölgyfa. Kozma
 Imre: Lesz katonafiam. Bp. 1927. 64 l. Hazafias Színpad III. sorozat.
 Karinthy Frigyes: Színház. Bp. 324 l. Athenaeum.

Fordítások.

- Ferdinand Brunetiere válogatott kritikai tanulmányai. Ford.: Gulyás Pál.
 Bp. 160 l. Franklin.
 Homerosi Békaegérharc. Ford.: Juhász László. Szeged, 1927. 20 l. Egyetemi
 Nyomda.
 Maurice Paléologue: A cár országa a nagy háborúban. Ford.: Fóti J. Lajos
 és Révay József. Három kötet. Bp. 1070 l. Genius.
 H. G. Wells: A művészetek fejlődése. Ford.: Kiss Dezső. Bp. 1927. 280 l.
 Genius.

Inhalt der selbständigen Mitteilungen. (Jahrgang 1927, Heft 1—6.)

Eugen Futó: Franz Herczeg. Diese ist die erste gründliche Bearbeitung der schriftstellerischen Laufbahn Franz Herczogs, des grössten ungarischen Schriftstellers der Gegenwart. Der Verfasser berichtet über die Geschichte des Auftretens, ferner über die ersten Erfolge und Früchte der schriftstellerischen Tätigkeit obigen Dichters. (1886—1895: Fenn és lenn, Mutamur, A Gyurkovics-lányok, A dolovai nábob leánya, Simon Zsuzsa, Napnyugati mesék, A három testőr, A Gyurkovics-fiúk.) Nachher schildert er den Zeitabschnitt von Franz Herczegs künstlerischem Emporsteigen. (Szabolcs házassága, Oeskai brigadéros, Pogányok, Balatoni rege, Bizáné, Szelek szárnyán.) Im folgenden Abschnitt ist seine Tätigkeit bis zum Weltkriege behandelt. (1906—1914: Lélekablás. Éva boszorkány, Alomország.) Eugen Futó stellt fest, dass eine bedeutende Anzahl von den Herczegschen Novellen und Romanen den Höhepunkt eines weltliterarischen Wertes erreichen. — Julius Baros: Die verlorenen Gedichte des Barons Joseph Eötvös. Er macht auf jenen Umstand aufmerksam, dass zahlreiche Gedichte von Eötvös, dem hervorragenden Romandichter, schon als Handschrift in Verlust geraten sind. — Julius Vizota: Karikaturen über Széchenyi aus dem Jahre 1843. Die Anhänger Ludwig Kossuths streuten in den 40-er Jahren des vorigen Jahrhunderts humoristische Zeichnungen über den grossen politischen Reformator Ungarns, den Grafen Stephan Széchenyi, unter das Publikum aus. — Stephan Harsányi: Die unbekanntenen Briefe Franz Kazinczys. Der zweiundzwanzigste Band von Kazinczys, des grossen ungarischen Sprach-erneuerers, Briefwechsel wird kürzlich den Druck verlassen. Der Band wird von seinem Herausgeber vorhergehend bekannt gemacht. — Ludwig Dézsi: Über ein Gedicht Franz Töke-s. Der Verfasser berichtet über Spira históriája, welche von dem ungarischen Dichter Franz Töke im XVI. Jahrhundert geschrieben wurde. Der ungarische Dichter bearbeitet in seinem Gedichte eine italienische Geschichte. — Zsolt Alszeghy: Zusammenfassende Bücherschau. Der Verfasser liefert über die jüngst erschienenen belletristischen und literaturgeschichtlichen Werke einen ausführlichen Bericht. (Gedichte von Ladislaus Mécs, Dominik Gyallays Roman: Vaskenyéren, Nikolaus Surányis Roman: A szörnyeteg, Joseph Bartókys Novellen: Forgács, die wissenschaftliche Laufbahn des Universitätsprofessors Ludwig Dézsi, Julius Varghas Gedichte, Irene Gulácsis Roman: Fekete völgyének, Mihael Babits Roman: Halál fia.) — Ausserdem zahlreiche kürzere Kritiken über belletristische und literaturgeschichtliche Arbeiten, mehrere Artikel mit literaturwissenschaftlichen Beziehungen aus Zeitschriften und Zeitungen, kurze Biographien verstorbener ungarischer Schriftsteller, Verzeichnis neu erschienener Bücher und schliesslich Berichte über die Tätigkeit der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Felelős szerkesztő és felelős kiadó: Pintér Jenő. Budapest I, Áttila-utca 1. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1577—1927. (Dr. Czakó Elemér.)